

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

PROSOSYAL DAVRANIŞLAR BAĞLAMINDA YARDIM VE
İNFAK ETMENİN DİNDARLIK VE PSİKOLOJİK İYİ OLMA HALİ
İLE İLİŞKİSİ

Emine AS DERE

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Muhammet Cevat ACAR

Mardin 2021

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

PROSOSYAL DAVRANIŞLAR BAĞLAMINDA YARDIM VE
İNFAK ETMENİN DİNDARLIK VE PSİKOLOJİK İYİ OLMA HALİ
İLE İLİŞKİSİ

Emine AS DERE

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Muhammet Cevat ACAR

Mardin 2021

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
1. GİRİŞ	
1.1. Araştırmanın Amacı.....	1
1.2. Araştırmanın Önemi.....	1
1.3. Araştırmanın Hipotezleri.....	2
1.3.1. Dindarlık ve Demografik Değişkenlerle ilgili Hipotezler.....	3
1.3.2. İnfak ve Demografik Özelliklerle İlgili Hipotezler	3
1.3.3. Psikolojik İyilik ve Demografik Özelliklerle İlgili Hipotezler	3
1.3.4. Dindarlık, İnfak ve Psikolojik İyilik Hali İle İlgili Hipotezler	4
1.3.5. İnfak Süreci İle İlgili Hipotezler.....	4
1.4. Araştırmanın Yöntemi.....	4
1.4.1. Araştırmanın Evreni Ve Örneklemi	6
1.4.2. Araştırmaya Katılanların Demografik Bilgileri	6
1.4.3. Veri Toplama Araçları	8
1.4.3.1. İçsel Dini Motivasyon Ölçeği.....	8
1.4.3.2. Paylaşma Tutum Ölçeği.....	8
1.4.3.3. Psikolojik İyi Olma Ölçeği (Psychological Well-Being Scale).....	9
1.4.3.4. Anket ve Sosyo Demografik Veri Formu	9
1.4.4. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Sayıtları	10
2. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	11
2.1. Prososyal Davranış.....	11
2.1.1. Prososyal Bir Davranış Olan Yardım Etme	11
2.1.1.1. Yardım Etme Davranışının İçeriği	12

2.1.1.2. Yardım Etmeye İten Motivler.....	13
2.1.2. Prososyal Davranışlar Üzerinde Etkili Olan Faktörler	18
2.1.2.1. Prososyal Davranışlar ve Sosyo-Ekonomik Düzey.....	19
2.1.2.2. Prososyal Davranışlar ve Yaş	20
2.1.2.3. Prososyal Davranış ve Cinsiyet.....	22
2.1.2.4. Prososyal Davranışlar ve Anne-Baba, Akran Faktörü	23
2.1.2.5. Prososyal Davranışlar ve Kardeş Sayısı	26
2.1.2.6. Prososyal Davranışlar Üzerinde Etkili Olan Diğer Faktörler	27
2.2. İnfak	28
2.2.1. İnfak Türleri; Zekat ve Sadaka.....	29
2.2.2. Kur'an'da İnfak	35
2.2.3. Hadislerde İnfak	39
2.2.4. Diğer Dinlerde İnfak	41
2.3. İnfakın Davranış Boyutları.....	43
2.3.1. Değerler ve Yardımlaşma.....	45
2.3.2. Paylaşma, Cömertlik ve İsrar.....	47
2.3.3. Özgecilik ve Diğergamlık (Altruizm).....	50
2.4. İnfak Ve Empati	52
2.4.1. Empatinin Tanımı.....	53
2.4.2. Empatik Yaklaşımın Boyutları.....	53
2.4.3. İnfaka Bakan Yönüyle Empati	54
2.5. Dini Hayat, İnfak ve Psikolojik İyi Olma	56
2.5.1. Dini Pratikler ve Ruh Sağlığı İlişkisi	59
2.5.2. İnfakın Ruh Sağlığına Olumlu Etkileri	61
3. BULGULAR, YORUM VE TARTIŞMA	66
3.1. Harcama Yönelimi - İnfak İlişkisi.....	66
3.2. Katılımcıların İçsel Dini Motivasyon Ölçeği Puan Ortalamalarına Ait Bulguları ve Sosyodemografik Değişkenlerle Karşılaştırılması	68
3.3. Katılımcıların Paylaşma Tutum Ölçeği Puan Ortalamalarına Ait Bulguları ve Sosyodemografik Değişkenlerle Karşılaştırılması.....	77

3.4. Katılımcıların Psikolojik İyi Olma Ölçeği Puan Ortalamalarına Ait Bulguları ve Sosyo Demografik Değişkenlerle Karşılaştırılması	88
3.5. Katılımcıların Psikolojik İyi Olma, Paylaşma Tutumu ve İçsel Dini Motivasyonu Düzeylerinin İlişkisel Olarak Karşılaştırılması	98
SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA	109
ÖZGEÇMİŞ.....	120

ÖN SÖZ

İnsanı toplumdan bağımsız olarak görmek imkansızdır. İnsan, psiko-sosyal, kültürel bir varlıktır. Doğuştan getirdiği özellikler ile çevresel faktörler göz önüne alındığında insanın bulunduğu toplumdaki sorunlara duyarsız kalması düşünülemez. Bebeklikten yaşlılığa gelişimsel olarak bakıldığında hayatın her döneminde çeşitli sorumlulukları üstlenen insan, hayat boyu birçok uyarana karşı karşıyadır. Çevreye karşı duyarlılık bebeklikten itibaren başlar. Yanında başka bir çocuğun ağladığını gören bebek üzülür, tepki verir, bu duruma kayıtsız kalamaz.

Prososyal davranışlar, özgecilik (diğergamlık) ve yardım din psikolojisinin ele aldığı konulardan olmuştur. Bu araştırmada infak (maddi yardım), dindarlık ve psikolojik iyilik hali arasındaki ilişki incelenmiştir. Bütün semavi dinlerde muhtaç kişilere yardım teşvik edilmekteyken İslam'da norm halini kazanmıştır. Zekat ve infak, dindar kişinin yerine getirdiği bir davranış biçimi olurken, bu yardımın bireyin psikolojik iyiliğine katkısı öngörülmüş ve araştırılmıştır.

Bu araştırmayı yaparken rehberliğiyle yardım, tavsiye ve desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Muhammet Cevat Acar'a, bana inanıp beni bu bölüme kabul eden, motivasyon ve yol göstericiliğiyle her daim çalışmama destek olan değerli hocam Prof. Dr. Ömer Bozkurt'a, ilminden istifade etmeye gayret ettiğim, beni araştırma ve öğrenmeye teşvik eden değerli hocam Doç. Dr. Birgül Bozkurt'a, tezimin şekillenmesine yaptıkları katkılardan dolayı değerli hocalarım Dr. Öğretim Üyesi Deniz Işıker Bedir ve Dr. Öğretim Üyesi Zeynep Sağır'a, teze ilk başladığım andan itibaren yardım ve yönlendirmeleriyle bana destek olan değerli dostum Dr. Öğretim Üyesi Nuran Kızmaz'a, zorlu tez sürecimde bana her daim maddi-manevi destek olan sevgili eşim Dr. Öğretim Üyesi Osman Dere'ye, annelerine bu imkanı tanıdıkları için Ahmed Eymen ile Erva'ma ve yardım ve desteklerini her an üzerimde hissettiğim kıymetli aileme teşekkürlerimi ifade etmek isterim.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Prososyal Davranışlar Bağlamında Yardım ve İnfak Etmenin Dindarlık ve Psikolojik İyi Olma Hali ile İlişkisi

Emine AS DERE

Mardin Artuklu Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
2021: xiii + 122 Sayfa

Bu çalışmanın amacı prososyal davranışlardan biri olan yardımlaşmanın maddi boyutu olarak infakı ele alarak, infakın dindarlık ve psikolojik iyi olma hali ile olan ilişkisini incelemektir. Bu doğrultuda, Şanlıurfa ilinde 185'i kadın, 119'u erkek toplam 304 kişilik bir örneklem grubu ile çalışılmıştır. Katılımcıların dindarlık, paylaşma tutumu ve psikolojik iyilik hali düzeyleri; cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi, medeni durum, gelir seviyesi, meslek grubu, yaşamın geçtiği yer gibi demografik değişkenler açısından farklılık gösterip göstermediğini anlamak üzere değerlendirilmiştir.

Araştırmada infak düzeyini belirlemek için Karakaş (2017) tarafından geliştirilen Paylaşma Tutum Ölçeği, dindarlık düzeyini belirlemek için Karaca (2000) tarafından geliştirilen İçsel Dini Motivasyon Ölçeği, psikolojik iyilik düzeyini belirlemek için İmamoğlu (2004) tarafından geliştirilen Psikolojik İyi Olma Ölçeği kullanılmıştır. Çalışmadaki verilerin analizinde sayısal değişkenler için çoklu bağımsız grup karşılaştırmalarında ikili değişkenler için Bağımsız T Testi ve One Way Anova Testi uygulanmıştır. Aynı zamanda maddi yardım ile psikolojik iyilik hali arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla Pearson Korelasyon Analizi ve Regresyon Analizi yöntemi kullanılmıştır. Katılımcıların sosyo-demografik bilgileri ile infak ve psikolojik iyilik düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla ise Bağımsız T Testi ve One Way Anova Testi kullanılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre, kadınların erkeklere göre toplamda anlamlı düzeyde daha yardımsever olduğu tespit edilmiştir. Yaş değişkeninde ise; 46-55 yaş ile 55 ve üstü yaş grubunun psikolojik iyilik hali ve dindarlık ölçümünde anlamlı farklılık saptanmıştır. Bekar

bireylerde psikolojik iyilik seviyesi anlamlı olarak yüksek tespit edilmiştir. Alt ve orta gelir grubunda, dindarlık ve psikolojik iyilik anlamlı olarak daha yüksek, en üst gelir grubunda ise paylaşma tutumu en yüksek seviyede ölçülmüştür. İlkokul ve ortaokul mezunlarının, dindarlık ve paylaşma tutumunda anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Katılımcı meslek popülasyonunda; esnaf ve ticaret işi ile uğraşanlarda dindarlık anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Araştırmada dindarlık ile paylaşma tutumu arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Paylaşma tutumu ile psikolojik iyi olma hali arasında ise pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnfak, dindarlık, infak psikolojisi, psikolojik iyi olma, yardımseverlik, din psikolojisi

ABSTRACT

Master Thesis

The Relationship of Helping and Charity with Religiosity and Psychological Well-being in the Context of Prosocial Behaviors

Emine As Dere

Mardin Artuklu University

Institute of Graduate Education Department of Philosophy and Religious Sciences

2021: xiii+122 Pages

The aim of this study is to examine the relationship of charity with religiousness and psychological well-being by considering the financial dimension of cooperation, which is one of the prosocial behaviors. In this direction, a sample group of 304 people, 185 women and 119 men, was studied in Şanlıurfa. Religiosity, sharing attitude and psychological well-being levels of the participants; It was evaluated to understand whether it differs in terms of demographic variables such as gender, age, education level, marital status, income level, occupational group, place of life.

In the research, the Sharing Attitude Scale developed by Karakaş (2017) was used to determine the level of infaq, the Intrinsic Religious Motivation Scale developed by Karaca (2000) to determine the level of religiosity, and the Psychological Well-Being Scale developed by İmamoğlu (2004) was used to determine the level of psychological well-being. In the analysis of the data in the study, Independent T Test and One Way Anova Test were applied for binary variables in multiple independent group comparisons for numerical variables. At the same time, Pearson Correlation Analysis and Regression Analysis method were used to examine the relationship between financial aid and psychological well-being. In order to determine the relationship between the socio-demographic information of the participants and their level of infak and psychological well-being, the Independent T Test and One Way Anova Test were used.

According to the findings, it has been determined that women are significantly more helpful than men in total. In the age variable; A significant difference was found in the psychological well-being and religiosity measurement of the 46-55 age group and the 55 and older age group. The level of psychological well-being was found to be significantly higher in single individuals. Religiosity and psychological well-being were significantly higher in the lower and middle income groups, while the attitude of sharing was measured at the highest level in the highest income group. A significant relationship was found between primary and secondary school graduates' religiosity and sharing attitudes. In the participant profession population; Religiosity was found to be significantly higher in those dealing with tradesmen and trade. In the study, no significant relationship was found between religiosity and sharing attitude. It has been determined that there is a positive and significant relationship between sharing attitude and psychological well-being.

Keywords: Infaq, religiosity, psychology of infaq, psychological well-being, helpfulness, religious psychology

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri.....	8
Tablo 2: Katılımcıların Harcama Yönelimleri ile Ederkenki Özellikleri.....	68
Tablo 3: İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin Normal Dağılım Testi Tablosu.....	71
Tablo 4: İçsel Dini Motivasyon Ölçeği Toplam Ortalama Puanı.....	71
Tablo 5: Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeği Puan Ortalamalarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular.....	72
Tablo 6: Katılımcıların Harcama Yönelimleri, Birine Maddi Olarak Yardım Ederken Beklenti Durumu, İnfak Etme Süreci ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeği İle Karşılaştırılması.....	91
Tablo 7: Paylaşma Tutum Ölçeğinin Normal Dağılım Testi Tablosu.....	80
Tablo 8: Paylaşma Tutum Ölçeği Toplam Ortalama Puanı.....	82
Tablo 9: Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri ile Paylaşma Tutum Ölçeği Puan Ortalamalarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular.....	82
Tablo 10: Katılımcıların harcama yönelimleri, birine maddi olarak yardım etme durumu, infak etme durumu ile Paylaşma Tutum Ölçeği ile karşılaştırılması.....	87
Tablo 11: Psikolojik İyi Olma Ölçeğinin Normal Dağılım Testi Tablosu.....	91
Tablo 12: Psikolojik İyi Olma Ölçeği Toplam Ortalama Puanı.....	91
Tablo 13: Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri ile Psikolojik İyi Olma Ölçeği Puan Ortalamalarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular.....	92
Tablo 14: Katılımcıların harcama yönelimleri, birine maddi olarak yardım etme durumu, infak etme durumu ile Psikolojik İyi Olma Ölçeği ile karşılaştırılması.....	98
Tablo 15: Katılımcıların Psikolojik İyi Olma, Paylaşma Tutumu ve İçsel Dini Motivasyonu'nun İlişkisel Karşılaştırılması.....	100
Tablo 16: Psikolojik İyi Olma, Paylaşma Tutumu ve İçsel Dini Motivasyon Ölçeklerinin Kolerasyon Analizi Sonucu.....	104
Tablo 17: Psikolojik İyi Olma, Paylaşma Tutumu ve İçsel Dini Motivasyon Ölçeklerinin Posthoc (Levene) Analizi Sonucu.....	105

KISALTMALAR LİSTESİ

Akt: Aktaran

Anova: Tek-Yönlü Varyans Analizi (One-Way Analysis of Variance)

İDMÖ: İçsel Dini Motivasyon Ölçeği

PTÖ: Paylaşma Tutum Ölçeği

PİOÖ: Psikolojik İyi Olma Ölçeği

TDK: Türk Dil Kurumu

1. GİRİŞ

Prososyal davranışlar, toplum yanlısı davranışlardır. Prososyal davranışlar, sosyal bilimlerde yapılan bir çok araştırmada yer bulmuştur. İnsanın yardım etme süreci, yardım ederken hangi motivlerle harekete geçtiği, yardımlaşma tutumu yüzyıllarca filozofların, ahlak felsefesinin, psikoloji, sosyoloji, teoloji ve ekonominin konusu olmuştur. İnsan yapı itibarıyla sosyo-kültürel bir varlık olduğundan sürekli yardımlaşma, iş bölümü, dayanışma gibi konularda etrafla etkileşim halindedir. İnsanın gündelik hayatta çeşitli uyaranlara tepki vermesi, sorunlara çözümler bulma arayışı, onun sorumluluk duygusu taşıdığını gösterir. Bu sorumluluk duygusu, insanı toplumla bütünleştirebilir.

Prososyal davranışlar ve bilhassa karşılıksız yardım etme toplumu bir araya getirmenin yanında bireyi de olumlu yönde etkilemektedir. Yardım etme davranışına iten motivler konusunda sosyal bilimcilerin çeşitli görüş ve yaklaşımları bulunmaktadır. Kimi sosyal bilimciler insanda var olan merhamet ve şefkat duyguları neticesinde kişide yardım etme davranışının meydana geldiğini söylerken, kimileri evrimci ve pragmatik görüşü savunmuş, kimileri empatik kaygının neticesinde yardımın meydana geldiğini, kimileri ise özgeci kişilik ve olumlu benliğin bireyi yardıma yönelttiğini savunmuştur

Paylaşma, yardımlaşma, sorumluluk, fedakarlık gibi prososyal davranışlar toplumu ayakta tutan dinamiklerdir. Çeşitli semavi dinlerde de İslamiyette de prososyal davranışlar teşvik edilmiştir. Bilhassa İslamiyette diğerlerinden farklı olarak tavsiye niteliğini aşarak norm haline getirilmiştir. Örneğin zekat ibadeti ile verme davranışı kişilerin vicdanına bırakılmamış, kesin bir hüküm formuna dönüştürülmüştür.

İslam dininde dünya nimetleri bir imtihan olarak görülür. Zenginlik, varlık ve evlat sahibi olmak ancak insanın bunlarla oluşturduğu bağ ile sorgulanarak değer kazanır. Esas istenen insanın dünya nimetlerine kendini fazlasıyla kaptırmaması, dünyayı ahirete tercih etmemesidir. Dolayısıyla insanı merkeze alan değil de, Allah'ı merkeze alan ve böylelikle nefsinin kötü isteklerinin esiri olmayan birey anlayışı söz konusudur (Ekin, 2002).

Bugün dünyada küresel gelir adaletsizliği vahim bir şekilde artmıştır. Oxfam raporunda 2020 yılında dünyadaki en zengin 2.153 kişinin servetinin 4.6 milyar kişinin servetinden daha fazla olduğunu açıklamıştır. “Aşırı servet, işlemeyen bir ekonomik sistemin emaresidir” ifadesi raporda yer almaktadır (BBC, 2020). Dünya genelinde kapitalizm ile zengin ve fakir arasındaki makas giderek açılmaktadır. Bu bakımdan günümüzde; adalet, yardımseverlik, cömertlik, paylaşma gibi prososyal davranışlara her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Dinlerin teşviki yaraları sarmak, muhtaçların yardımına koşmak doğrultusunda olmuştur. İnfak bilinci bu noktada oldukça önem taşımaktadır. İnfak davranışı kişiyi toplumla kaynaştırarak hem topluma hem de yardım eden kişiye olumlu katkılar sağlar.

İnsanın davranışları düşünce ve duygularına, düşünce ve duyguları da davranışlarına etki eder. İnsanın yapısında beden sağlığı kadar ruh sağlığının da etkisi vardır. Psikolojik rahatsızlıklar her geçen gün artmaktadır. Bu bağlamda içinde bulunduğumuz yüzyılda pozitif psikolojinin önemi artmıştır. Bugüne kadar psikolojide var olan bozukluğa odaklanarak kişinin hasarları onarılmaya çalışılmıştır. Psikopatolojiye odaklanılan bu durumda kişi ve topluma ilişkin ilgi azalmıştır. Pozitif psikolojide ise yaşamdaki olumsuzlukları onarmanın yanı sıra, olumlu özellikleri kazandırmak daha ön plana çıkmıştır. Umut, iyimserlik, bilgelik, cesaret, maneviyat, sevgi, sorumluluk, sebat, kişilerarası beceri gibi pozitif öznel tecrübeler ve kişisel özellikler, fedakarlık, yardımlaşma, hoşgörü gibi toplumsal erdemler pozitif kurumlar bakımından hayat kalitesinde artışı savunuyor (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2014: 279).

O halde insanı yardımlaşmaya iten sebep nedir, yardım etme hangi davranışlarda tezahür eder, insan maddi olarak yardım davranışında bulunduğu ruh dünyasına etkisi neler olur gibi soruların cevapları aranmaktadır. Alandaki çalışmalarda bu çalışmaya yakın olarak prososyal davranışlar, yardımlaşma, özgecilik gibi konular araştırılmışken, çalışmamızda bilhassa infak irdelenecektir. İnfak ve infakla ilişkili kavramlar, infak ile dindarlık ilişkisi ve infakın bireye kazandırdığı psikolojik katkılar incelenmeye çalışılacaktır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı paylaşma tutumu (infak), dindarlık ve psikolojik iyilik halinin birbiri ile olan ilişkisini tespit etmektir. Katılımcıların paylaşma tutumları, dindarlık düzeyleri ve psikolojik iyi olma hali düzeylerinin; cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, gelir seviyesi, meslek ve yaşamlarının en çok geçtiği yer gibi demografik değişkenler bakımından nasıl bir farklılık gösterdiğini ortaya çıkarmak da araştırmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

İçsel dini yönelim düzeyinin; cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, gelir seviyesi, meslek ve katılımcıların yaşamlarının en çok geçtiği yer açısından ne gibi farklılıklar gösterdiği, bu demografik değişkenlerin paylaşma tutumu ile ilişkisi, aynı zamanda ruh sağlığı ile olumlu ya da olumsuz ilişki durumu irdelenmiş ve bu bağlantıların ortaya konulması amaçlanmıştır. Konuya dair yapılan farklı alan araştırmalarının yanında din psikolojisi alanına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Prososyal davranışlar, 20. Yüzyılın ortaları itibariyle ilgi görmüş, günümüzde sosyal psikolojinin en rağbet gören konularından olmuştur. Prososyal davranışlar ve özelinde yardım etme davranışı, kişilerin kime, neden, nasıl yardım edeceği konusunda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Batı’da Batson, Eisenberg gibi araştırmacılar bununla ilgili bazı çalışmalar yapmıştır (Ayten, 2009). Türkiye’de ise prososyal davranışlar ile ilgili çok sayıda araştırma mevcuttur (Ağır, 2017; Akduru, 2016; Aktaş & Güvenç, 2006; Bağcı Çetin & Öztürk Samur, 2018; Carlo & Edwards & Kumru, 2004; Çekin, 2013; Taştan Boz & Yıldırım & Yıldız, 2012). Genel anlamda dindarlık ekseninde din psikolojisinde çok sayıda araştırma yapılmış olsa da (Karaca, 2001; Karayiğit, 2017; Kımter, 2012; Mutlu, 1989; Yapıcı, 2012), dindarlık ve özgecilik konusunda da bir takım araştırmalar mevcuttur (Az, 2020; Şanlı & Koç, 2019),

Dindarlık ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi Batı’da inceleyen birçok araştırma vardır (Bergin vd, 1988; Fitchett, 1999; Krok, 2015). Yine Türkiye’de de dindarlık ve ruh sağlığı ilişkisini inceleyen çok sayıda araştırma da bulunmaktadır (Baynal, 2015; Hayta, 2000; Karşlı, 2020; Kırac, 2007; Tokur, 2016) Ayrıca Göcen (2012), şükür ve

psikolojik iyi olma halini incelemiştir. Empati konularında ise çeşitli araştırmalar yapılmıştır (Ayten, 2009; Duru, 2002)

Din ve ekonomi, ekonomi psikolojisi, İslam'da iktisat ve infak ilişkisini inceleyen (Aydın, 2016; Bilen & Terzi, 2019; Efe, 2019; Karahöyük, 2013; Yaman, 2013), zekat, infak, sadaka, isar bağlamında inceleyen tefsir, hadis, fıkıh, dinler tarihi alanlarında yapılan araştırmalar (Durmuş, 2003; Ekin, 2002; Özdemir, 2019; Sırım, 2018; Yıldız, 2019) mevcuttur.

Zekatın fıkhi yönünü ve ekonomiyle olan ilişkisini araştıran çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Zekatın toplumsal faydaları da birçok çalışmada (Aydın, 2016; Bilen & Terzi, 2019) anlatılmaktayken, ferdi kazanımlarına dair araştırmalar daha çok kuramsal olmuş, istatistik bulgulara bizim bildiğimiz kadarıyla rastlanmamıştır. Maddi yardımın ferde kattığı olumlu etkiler, psikolojiye izdüşümü araştırmamızın ana konusudur.

Daha önce din psikolojisi çalışmalarında yardımseverlik (altruizm)-dindarlık, dindarlık-ruh sağlığı ilişkileri çokça işlenmiştir. Çalışmamızda ise diğer çalışmalardan farklı olarak yardımın maddi olan (infak) kısmı, dindarlık ve psikolojik iyi olma bir arada ele alınmıştır. Din psikolojisinde dindarlık ve ibadetlerin fonksiyonları konusunda birçok çalışma mevcuttur. Oruç, namaz, hac gibi ibadetlerle ilgili çalışmalar bulunsun da özelde zekat ve infak psikolojisi konusunda araştırıldığı kadarıyla herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Araştırmamız infak ve psikolojik iyi olma konusunda Türkiye'de yapılan ilk araştırmalardandır.

1.3. Araştırmanın Hipotezleri

Prososyal davranışlar çok defa din sosyolojisi ve din psikolojisinin konusu olmuştur. Diğer araştırmaların problemleri de incelendiğinde araştırmamız bazı hipotezler ışığında ilerlemiştir. Araştırmamızın temelinde infak ile psikolojik iyi olma ve infak ile dindarlık arasında pozitif ilişki olduğu düşüncesi vardır.

Dindarlık, infak ve psikolojik iyilik halinin çeşitli demografik değişkenler (cinsiyet, yaş, eğitim, sosyo-ekonomik durum vb.) açısından farklılık gösterip göstermediğinin ve mevcut iki değişken arasındaki ilişkinin araştırma çerçevesinde incelenmesi neticesinde aşağıdaki hipotezler ileri sürülmüştür:

1.3.1. Dindarlık ve Demografik Değişkenlerle ilgili Hipotezler

- a- Katılımcıların dini yönelimleri cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, gelir durumu, yaşamın geçtiği yer, meslek grubuna göre farklılık gösterir.
- b- Kadınların dini yönelim düzeyleri erkeklere göre daha yüksektir.
- c- Yaş arttıkça dini yönelim düzeyi artmaktadır.
- d- Evliler, bekarlara göre daha çok dini yönelim gösterirler.
- e- İlkokul ve ortaokul mezunları lise ve üniversite mezunlarına göre daha yüksek dini yönelim düzeyine sahiptir.
- f- Alt ve orta gelir grubunun dini yönelimi üst gelir grubuna göre daha fazladır.
- g- Kırsalda yaşamını geçirenlerin dini yönelimi kenttekilere göre daha yüksektir.
- h- Esnaf, ticaretle uğraşanlar mesai zorunluluğu olan memurlara göre daha çok dini yönelim gösterirler.

1.3.2. İnfak ve Demografik Özelliklerle İlgili Hipotezler

- a- Katılımcıların paylaşım tutumları cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, gelir durumu, yaşamın geçtiği yer, meslek grubuna göre farklılık gösterir.
- b- Kadınlar, erkeklere;
- c- Yaşlılar, gençlere;
- d- Evliler, bekarlara;
- e- İlkokul ve ortaokul mezunları lise ve üniversite mezunlarına;
- f- Üst gelir grubu orta ve alt gelir grubuna;
- g- Kırsalda yaşamını geçirenler kenttekilere;
- h- Mühendis, teknisyen, öğretmen gibi memurlar diğer meslektekilere göre daha çok paylaşım tutumu gösterirler.

1.3.3. Psikolojik İyilik ve Demografik Özelliklerle İlgili Hipotezler

- a- Katılımcıların psikolojik iyilik hali cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, gelir durumu, yaşamın geçtiği yer, meslek grubuna göre farklılık gösterir.
- b- Kadınlar, erkeklere;
- c- Yaşlılar, gençlere göre;

- d- Bekarlar, evlilere;
- e- İlkokul ve ortaokul mezunları lise ve üniversite mezunlarına;
- f- Alt ve orta gelir grubu üst gelir grubuna;
- g- Kırsalda yaşamını geçirenler kenttekilere;
- h-Esnaf, ticaretle uğraşanlar, mesai zorunluluğu olmayanlar memurlara göre daha çok psikolojik iyilik haline sahiptirler.

1.3.4. Dindarlık, İnfak ve Psikolojik İyilik Hali ile İlgili Hipotezler

- a- Dindarlık ve paylaşım tutumu arasında pozitif bir ilişki vardır.
- b- Dindarlık ve psikolojik iyi olma arasında pozitif bir ilişki vardır.
- c. Paylaşım tutumu ve psikolojik iyi olma arasında pozitif bir ilişki vardır.

1.3.5. İnfak Süreci ile İlgili Hipotezler

- a- Bireyler maddi yardım sürecinin takip edip, yardımın ulaşıp ulaşmadığı ile ilgilidirler.
- b- Bireylerin harcama yönelimleri ile dindarlık düzeyi arasındaki anlamlı bir ilişki vardır.
- c- Bireyler muhtaçlara maddi yardımda bulunurken daha çok karşılıksız ve gizliden yardımı tercih ederler.
- d- Bireyler maddi yardımda bulunurken muhtaç kişileri daha fazla tercih ederler.
- e- Kurumsal, sosyal ve toplam boyutta maddi yardımda bulunan bireyler anlamlı olarak, karşılıksız ve gizliden yardım ederler.
- f- Bireyler sosyal paylaşma boyutunda yardımın ulaşıp ulaşılmadığı ile anlamlı düzeyde ilgilidirler.
- g- Psikolojik iyilik hali ile harcama yönelimi ve yardımın ulaşma süreci arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma 26.03.2020–09.05.2020 tarihleri arasında Şanlıurfa ilinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nicel araştırma yöntemi uygulanmış ve bir defada birden çok verinin toplanabilmesi, daha geniş kitlelere ulaşabilmesi, ekonomik olması ve

kolay çözümlenebilmesi için anket yöntemi kullanılmıştır. Hazırlanan anket formu katılımcılara bilgilendirilmiş onam formu ile birlikte verilmiştir ve iki bölümden oluşmaktadır. Bu araştırmada, Karakaş (2017) tarafından geliştirilen Paylaşma Tutum Ölçeği, Karaca (2001) tarafından uyarlanan İçsel Dini Motivasyon Ölçeği ve İmamoğlu (2004) tarafından uyarlanan Psikolojik İyi Olma Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmada, nicel yöntemlerden biri olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışma evrenini temsil eden büyük bir örneklem kitlesinin seçilmesi esasına dayanan bu yöntem, büyük gruplar ile çalışılması durumunda sıkça tercih edilen bir yöntemdir. Araştırmada anket formu 185'i (%60,86) kadın ve 119'u (%39,14) erkek olmak üzere 304 kişiye uygulanmıştır. Veri toplama sürecinde katılımcılarla birebir yüzyüze görüşmeler ve gözlemler yapılmıştır. Yapılan çalışmanın Cronbach Alpha değeri 0,828 olarak hesaplanmıştır. Cronbach Alpha değerinin 0,828 çıkması söz konusu çalışmanın ölçeğinin güvenilirlik düzeyinin oldukça yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

Çalışmada toplanan verilerin analizi, istatistiksel yazılım paketi SPSS 23 (Statistical Package for the Social Sciences – IBM®) kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada bağımsız değişkenlere verilen yanıtların dağılımına ilişkin tanımlayıcı istatistikler, kategorik değişkenler için sayı ve yüzdelere, sayısal değişkenler için ortalama, standart sapma ve ortanca olarak sunulmuştur. Sayısal değişkenler için çoklu bağımsız grup karşılaştırmalarında ikili değişkenler için Bağımsız T Testi ve One Way Anova Testi uygulanmıştır. Aynı zamanda infak ile psikolojik sağlık arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla Pearson Moment Korelasyon Analizi ve Regresyon Analizi yöntemi kullanılmıştır. Katılımcıların sosyo-demografik bilgileri ile infak ve psikolojik sağlık düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla ise Bağımsız T Testi ve One Way Anova Testi kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıma uygunluk kriterlerini sağlayan ikiden fazla grup ortalamalarının karşılaştırıldığı ve farkın anlamlı olduğu durumlarda farkı oluşturan grubu belirlemek için post-hoc Tukey ve Bonferroni testleri yapılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyini belirlemek için, %95 güven aralığında ve $p < 0,05$ anlamlı kabul edilmiştir.

1.4.1. Araştırmanın Evreni Ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Şanlıurfa’da yaşayan katılımcılar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini Şanlıurfa’da yaşamakta olan 185’i kadın, 119’u erkek olmak üzere 304 katılımcı oluşturmuştur. Yapılacak olan alan araştırmasına, Mardin Artuklu Üniversitesi Etik Kurulu tarafından onay verilmiştir. Hazırlanan anket formu 26.03.2020 ile 05.09.2020 tarihleri arasında katılımcılara uygulanmıştır.

1.4.2. Araştırmaya Katılanların Demografik Bilgileri

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	185	60,86
Erkek	119	39,14
Yaş	Frekans	Yüzde (%)
18-25	83	27,3
26-35	123	40,5
36-45	87	28,6
46-55	6	2,0
56 ve üstü	5	1,6
Eğitim	Frekans	Yüzde (%)
İlkokul	6	2,0
Ortaokul	8	2,6
Lise	21	6,9
Üniversite	230	75,7
Lisansüstü	39	12,8
Medeni Durum	Frekans	Yüzde (%)
Evli	187	61,5
Bekar	114	37,5
Diğer	3	1,0
Gelir	Frekans	Yüzde (%)
0-2.500 TL	98	32,2
2.501-4000 TL	51	16,8
4001-6000 TL	94	30,9
6001-10000 TL	39	12,8
10.001 TL ve üzeri	22	7,2
Meslek	Frekans	Yüzde (%)

Avukat	5	1,6
Doktor	20	6,6
Esnaf, ticaret vs.	5	1,6
Ev hanımı	35	11,5
Mühendis	11	3,6
Öğrenci	43	14,1
Öğretmen	131	43,1
Teknisyen	9	3,0
Diğer (Serbest Meslek vb.)	45	14,8
Yaşamının en çok geçtiği yer	Frekans	Yüzde (%)
Büyükşehir	119	39,1
İl	126	41,4
İlçe	45	14,8
Köy	14	4,6
<i>Toplam</i>	<i>304</i>	<i>100,0</i>

Çalışmada yer alan katılımcılara ait sosyodemografik özellikler Tablo 1’de gösterilmektedir. Buna göre katılımcıların 185’i (%60,86) kadın ve 119’u (%39,14) erkektir. Ayrıca cinsiyet dağılımında kadın katılımcıların erkeklere oranla daha fazla katılım gösterdiği gözlenmekte ve aradaki farkın yüksek olmadığı görülmektedir.

Çalışmada yer alan katılımcıların 83’ü (%27,30) 18-25 yıl yaş aralığında bulunurken, 123’ü (%40,46) 26-35 yaş aralığında, 87’si (%28,62) 36-45 yaş aralığında, 6’sı (%1,97) 46-55 yaş aralığında ve 5’i (%1,64) 56 ve üstü yaş aralığında bulunduğu saptanmıştır.

Katılımcılara ait eğitim seviyelerine bakıldığında %75,7 ile üniversite mezunlarının en fazla katılımı sağladıkları, ardından %12,8 ile lisansüstü mezunlarının geldikleri görülmektedir. Gelir durumu oranlarında ise 2500 TL veya altı gelir seviyesindeki 98 kişinin %32,2 lik bir değerle birinci sırada olduğu 4000-6000 TL arası gelir seviyesinde 94 kişinin %30,9 luk oranla ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Mesleki durumuna ilişkin verilerin dağılımının %43,1’lik oranla öğretmenler, %14,8 ile diğer (Serbest Meslek vb.) olarak çalışanlardan oluştuğu saptanmıştır. Çalışmada yer alan katılımcıların yaşamını en çok geçirdiği yer incelendiğinde; %41,4 oran ile en fazla ilde yaşadıkları, ardından %39,1’lik oran ile büyükşehirde yaşadıkları tespit edilmiştir.

1.4.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada; izlenen hipotezlere ulaşmak için anket soruları, sosyo demografik bilgi formu, Karakaş (2017) tarafından geliştirilen Paylaşma Tutum Ölçeği, Karaca (2001) tarafından uyarlanan İçsel Dini Motivasyon Ölçeği ve İmamoğlu (2004) tarafından uyarlanan Psikolojik İyi Olma Ölçeği olmak üzere üç farklı ölçek kullanılmıştır.

1.4.3.1. İçsel Dini Motivasyon Ölçeği

Hoge (1972) tarafından geliştirilmiş bir dindarlık ölçeğidir. Allport'un iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık sınıflamasından iç güdümlü dindarlığa odaklanılarak çalışılmıştır. İçsel Dini Motivasyon Ölçeği Karaca (2000) tarafından doktora tezinde kullanılıp, 2001'de geçerlilik güvenilirlik işlemleri analiz edilmiştir. 10 maddeden oluşmaktadır. Bu 10 maddeden 7'si olumlu (Dini inançlarım hayata bakış açımı belirler), 3'ü olumsuz (Dini inanç ve değerlerin günlük işlerimi etkilemesine izin vermem) yargılardır. 5'li Likert tipi formatın kullanıldığı ölçekte ("0" Kesinlikle Katılmıyorum, "1" Katılmıyorum, "2" Kararsızım, "3" Katılıyorum ve "4" Kesinlikle Katılıyorum) şeklinde zayıftan kuvvetliye doğru bir puanlama yapılmıştır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 40, en düşük puan ise 0'tır. Karaca (2001) tarafından Türkçe'ye uyarlanan bu ölçeğin, yarıya bölme tekniği ile hesaplanan güvenilirlik kat sayısı $r = .76$; homojenlik ölçütü olan Cronbach's alpha katsayısı ise $r = .84$ olarak bulunmuştur. Bu sonuçlarla ölçeğin, ülkemizde yapılacak araştırmalarda dindarlığın içsel boyutunun ölçülmesinde kullanılabilecek güvenilir ve geçerli bir araç olduğu ortaya koyulmuştur.

1.4.3.2. Paylaşma Tutum Ölçeği

Karakaş (2017) tarafından geliştirilen Paylaşma Tutum Ölçeği, 14 madde ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar, kurumsal (5 madde), bireysel (5 madde) ve sosyal paylaşmadır (4 madde). İfadelere katılım puanlaması "0" hiç katılmıyorum, "1" çok az katılıyorum, "2" bazen katılıyorum, "3" katılıyorum, "4" oldukça

katılıyorum, “5” tamamen katılıyorum şeklindedir. Ölçek, Kurumsal Paylaşma (1-4 maddeler), Bireysel Paylaşma (5-10 maddeler) ve Sosyal Paylaşma (11-14 maddeler) alt boyutlarını içermektedir. Ölçeğin güvenirlik katsayıları ise ölçeğin Cronbach’s Alpha değeri .76, KMO değeri .80, yaklaşık Ki-Kare değeri .885,5, $p=0,000$ olarak hesaplanmıştır. Bu veriler ışığında ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Paylaşma tutum ölçeğinde iki yarı test güvenirlik çalışması yapılmıştır. Spearman Brown formülüyle hesap edilen bu iki yarı testin güvenirliği 0.617 olarak, Guttman Split-Half tekniği ile de 0.615 olarak tespit edilmiştir. Buna göre ölçeğin iki yarı güvenirlik seviyesi 0.616 olarak ortaya konulmuştur. Paylaşma Tutum Ölçeğinde alanında uzman üç öğretim üyesi tarafından önce 31 maddelik havuzdan 14 maddeye düşürülmüştür. Ölçek, “6” lı likert şeklinde hazırlanmıştır.

1.4.3.3. Psikolojik İyi Olma Ölçeği (Psychological Well-Being Scale)

Psikolojik İyi Olma Ölçeği ilk olarak Ryff (1989) tarafından geliştirilmiştir. Çalışmamızın ölçeği olan Psikolojik İyi Olma Ölçeği, İmamoğlu (2004) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Ölçek 6 alt boyutu olan 18 maddeden oluşan bir çalışmadır. Ölçeğin alt boyutları; özerklik, çevresel hakimiyet, hayat amacı, kendini kabullenme, insanlarla olumlu ilişkiler ve kişisel gelişim alt ölçeğidir. Ryff ve Keyes (1995) 6 basamaklı olarak kullanmışken, ülkemizde bazı çalışmalarda 5 veya 7 basamaklı olarak kullanılmıştır. Ölçekte yer alan 18 maddenin puan ortalaması, genel psikolojik iyi oluş ölçümünde kullanılır. Yüksek puan değerleri, psikolojik esenlik halinin yüksek olduğunu gösterir. Bu çalışmada İmamoğlu (2004) tarafından cronbach alfa katsayısı .77 olarak tespit edilmiştir. Psikolojik İyi Oluş Ölçeğinin bugüne kadar yapılmış birçok araştırmada psikometrik özelliklerinin olumlu olduğu ortaya konulmuştur.

1.4.3.4. Anket ve Sosyo Demografik Veri Formu

Konuyla ilgili yapılan alan araştırmaları incelendiğinde bazı hipotezler geliştirilmiştir. Bu bağlamda çalışmamızda 8 soru ile demografik değişkenler, 5 soru ile de geliştirilen hipotezler ölçülmüştür. Anket uygulanan katılımcılara; cinsiyet, yaş,

eğitim düzeyi, medeni durum, gelir, meslek, yaşamın en çok geçtiği yer gibi demografik özellikler sorulmuştur. Anket formu Ek 2’de yer almaktadır.

1.4.4. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Sayıtları

1. Bu araştırma 2020 yılında Şanlıurfa’da yaşamakta olan seçkisiz örneklem yoluyla belirlenen 185’i kadın, 119’u erkek olmak üzere 304 katılımcıdan oluşmuştur. Katılımcıların sorulan sorulara içtenlikle yanıt verdikleri ve örneklemin evreni temsil ettiği kabul edilmektedir.
2. Araştırma belli bir süre zarfında yapılmıştır, kesitseldir. Katılımcıların düşünce ve davranışlarında değişiklik olabileceği de imkan dahilindedir.
3. Araştırmaya katılanların içsel dini motivasyonunu, infak ve psikolojik iyi olma seviyelerini ölçmek için; İçsel Dini Motivasyon Ölçeği, Paylaşma Tutumu Ölçeği ve Psikolojik İyi Olma Ölçeği kullanılmıştır. Kişilerin dini durumunu, paylaşım düzeyini ve psikolojik iyiliğini tespit edebilme olanağı bu ölçeklerle sağlandığından veriler bu ölçeklerle sınırlıdır. Araştırmada kullanılan veri araçlarının araştırmanın amacına ulaşması yeterli kabul edilmektedir.
4. Araştırma; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, gelir, meslek, yaşamın en çok geçtiği yer gibi bağımsız değişkenlerle sınırlıdır.
5. Araştırma bulguları araştırmanın yapıldığı dönemle sınırlıdır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Prososyal Davranış

Prososyal davranışlar, toplum yanlısı davranışlardır. Bu davranışlar, bireyden başlayıp topluma etki eder ve geniş bir alana sahiptir. Bireyin sosyalleşme ve insanlarla etkileşimde bulunmasına aracılık etme fonksiyonu görür. Maddi yardımlar olabileceği gibi manevi yardımlar şeklinde de tezahür edebilir. Bireyi ve toplumu etkileyen olumlu sosyal davranışlar birçok süreci de içinde barındırır.

Prososyal davranışlar, Carlo ve Randall (2002) tarafından birçok kuram ve araştırmalar irdelenerek dört sınıfa ayrılmıştır. Bunlar: özgeci (alturistik), itaatkar (compliant), duygusal (emotional) ve kamusal (public) prososyal davranışlardır. Özgeci prososyal davranış bir başkası için fedakarlıkta bulunmayı, kendinden çok bir başkası için harekete geçmeyi içerir. İtaatkar prososyal davranış, başkası istediği için yardımda bulunmadır. Duygusal prososyal davranış, duygusal süreçlerin etkisinde kalarak yardım etmedir. Kamusal prososyal davranış ise göz önünde yapılan ve daha çok başkaları tarafından saygınlık görme motivinden hareketle yapılan davranış türüdür.

Prososyal davranış karşılık beklemeden başkasına yardım etmeyi kapsar. Prososyal davranışlar, başka bireylerin yararını göz önüne alarak yardım etme, paylaşma, işbirliği yapma, empati kurma, koruma, rahatlatma, teselli etme, dahil etme gibi davranışları içererek, olumlu sosyal ilişkileri pekiştirir (Altıntaş & Bıçakçı, 2017). Ayrıca prososyal davranışların çalışanların; iş ve yaşam doyumu üzerinde pozitif bir etki yaptığı da bilinmektedir (Akduru & Güneri & Semerciöz, 2016). Bu anlamda bireyin günlük hayatta olduğu gibi çalışma hayatında da olumlu sosyal davranışların etkileşimi içinde olduğu söylenebilir.

2.1.1. Prososyal Bir Davranış Olan Yardım Etme

Maddi yardım etme sürecinde yoksulluğun temelini algılayış biçimi, yoksul insanlara olan yaklaşım ve yardım etme davranışlarını etkiler. İnsanların nazarında yoksulluğun nedeni içsel etkenlerden kaynaklanıyor ise, bu durum dışsal etkenlere göre

daha olumsuz görülür. Böyle bir durumda ise yardıma muhtaç olan kimseye yardım olasılığı düşer. Yoksul insanların içinde bulunduğu olumsuz şartları, toplumun gelir dağılım eşitsizliğinden ayrı bir biçimde görenler, onların yardıma layık olmadıklarını düşünürler (Solak & Göregenli, 2009).

Herhangi bir karşılık bekleyerek ya da beklemeden yapılan yardım etme davranışının tümü hiyerarşik olarak prososyal davranışın alt kategorisindedir. Yardım maddi olabileceği gibi manevi de olabilir. Afet bölgesinde afetzedelere yardım eden gönüllü birinin davranışı, yoksul birine maddi yardım eden kişi kadar değerlidir. Yine kan veya organ bağışı gibi yardım davranışları da çok yaygın olarak yapılmasa da toplum yanlısı hareketlerdir, topluma fayda sağlaması açısından önemlidir (Ayten, 2009).

Bununla birlikte, olumsuz koşullara rağmen vermeyi istemek ise hem yardım eden kişiyi hem yardım edileni zor durumda bırakır. Kişinin sahip olmadığı bir şeyi vermeye kalkması, gerçek anlamda muhtaç olmayan birine yardım etmesi de normal olarak değerlendirilemez. Başkalarına yardım etmede ölçülü ve dengeli hareket etmek esastır. “En az kendisi kadar başkaları için, en az başkaları kadar kendisi için” ilkesi ile hareket edilmelidir (Ayten, 2009).

Prososyal davranış, İslam dininde “amel-i salih” yani her çeşit iyi eylem ve davranışlar anlamını taşır (Demirkol, 2019). Yardım etme davranışının her türlü toplumsal yanlısı davranış olarak kabul edilir. İslam dini salih amellere teşvik ederek bireyi içinde bulunduğu toplumla kaynaştırıp, toplum lehine davranışlarda bulunmasına motive eder. Yardım davranışı araştırmacılar tarafından çok boyutlu olarak araştırılmış ve türlü kategorilere ayrılarak incelenmiştir. Yardım etme davranışının içeriği ve yardım etmeye iten motivler olarak sınıflandırılıp, kendi içinde analiz edilmiştir.

2.1.1.1. Yardım Etme Davranışının İçeriği

Yardım etme içerik bakımından; yardımın yapılış şekli, miktarı, içeriği, yardımın kime yapıldığı gibi faktörleri içerir. Pearce ve Amato, 1980’de 12 yıl boyunca yaptıkları

çalışmada; acil yardım, yabancılara karşı küçük yardım, bağışta bulunma ve paylaşma olmak üzere dört farklı yardım davranışı belirlediler (aktaran, Ayten, 2009).

Benson ve arkadaşları ise (1980) kendiliğinden ve kendiliğinden olmayan şeklinde iki tür yardım sınıflaması yapmışlardır. Kendiliğinden olan yardım hızlı karar gerektirir, acil durumlarda yapılan hızlı süreli yardım türüdür. Kendiliğinden olmayan yardım ise belli bir süreç gerektirir. Araştırmalar, kendiliğinden oluşan yardımlarda duygusal açıdan uyarılan insanların yardıma daha yakın durduklarını göstermiştir.

Kendiliğinden olmayan yardım, ön hazırlık gerektirir. Yardım eden ile yardım edilen arasında uzun süreli bir ilişki mevcuttur. Planlı yardımlardır. Bireyin dini inançları, kişilik yapısı, sahip olduğu değerler bu yardımda oldukça belirleyicidir. Benson ve arkadaşlarının yaptığı araştırmada ise iç kaynaklı dindarlık ile kendiliğinden olmayan yardım davranışı arasında ilişki bulunmuştur.

İçerik açısından yardım etme şekli bir başka araştırmada dört gruba ayrılmıştır. Bunlar; kalem, kitap, elbise vermek gibi gündelik, rastgele yardım, büyük bir hediye vermek gibi önemli ve değerli kişisel yardım, birinin sorunlarını dinleme, manevi anlamda destek olma gibi maddi olmayan, duygusal yardım ve son olarak kaza, karda kalan bir arabayı itme gibi durumlarda yapılan acil yardımdır (McGuire, 1994).

Carlo ve Randall (2002) ise çalışmalarında yardım etme davranışını gruplara ayırmıştır. Bunlar; fedakar, uyumlu, sosyal, duygusal, acil yardım, anonim (gizli) yardım olmak üzere altı türden oluşmaktadır.

2.1.1.2. Yardım Etmeye İten Motivasyonlar

İnsanın doğasında karşılıksız verebilme davranışı var mıdır, insanı vermeye iten güç nedir? İnsanın yardım etme kaygılarının nedeni felsefe ve 19. yüzyıl sonrası sosyal psikoloji disiplinlerinin konusu olmuştur. Disiplinlerin bu tür sorgulamaları daha mutlu ve ahlaklı dünya tasavvuru neticesinde oluşmuştur ve pek çok disiplini de kapsayacak şekilde incelenmektedir.

Özgecilik kavramı ilk defa 19. yüzyılda Auguste Comte tarafından ortaya konmuştur. Auguste Comte, özgeciliği, “başkaları için yaşama eğilimi veya isteği” olarak tarif etmiştir. Bütün sosyolojik olayları matiksal öngörülerle izah etmeye çalışan mantiksal pozitivist teorisyenleri ise özgeciliği reddedip, kişilerin egoist etmenlere bağılı olarak, çıkar hesabıyla yardım ettiğini öne sürmüşlerdir. Egoizme dayanan söylemler, herkesin aynı kişiliğe sahip olamayacağı düşüncesiyle daha sonraları eleştirilmiştir. Sosyal bilimciler özgeciliği; empati, empati sonucu ortaya çıkan rolü üstlenme, kişinin kendine verdiği özdeğer, ahlaki normlar ve değerler gibi sebeplere dayandırmışlardır (Karadağ & Mutaşlılar, 2009).

Sosyal bilimlerde özgeciliğin (yardım etme) dayandığı motivlerle ilgili çeşitli hipotezler geliştirilmiştir: 1-İnsanın tabiatında egoizmin var olmasıyla birlikte, başkalarına karşı hissedilen şefkat duygusunun yardım etme motivasyonunu tetiklediği 2- Antropologların çalışmalarında özgeciliğin insan evriminde önemli bir faktör olduğu ve özgeci davranışları etkileyen duygusal eğilimlerin genetik faktörlerden kaynaklandığı 3- Yardım etme davranışındaki hedefindeneyssel çalışmalarda motivasyon kaynağı olarak empatik kaygının olduğu 4- Yardım etme motivasyona etki eden özgeci kişilik için ahlaki muhakeme ve içselleştirilmiş prososyal değerler, olumlu benlik kavramı oluşturma gibi kaynaklar bildirilmiştir (Yavuzer, 2017).

Felsefeciler, daha çok insanın doğası ve yapısı üzerinden yardıma iten sebepleri anlamlandırmaya çalışmışlardır. Aristoteles: “Kişinin kendini tanıması ne kadar hoş olursa olsun, bunu dostu olmadan başaramaz. Bu yüzden olgun bir kişinin kendisini tanıması için dostlara ihtiyacı vardır” demiştir. Böylece insanın sosyalleşme ihtiyacına vurgu yaparak dayanışma ve yardıma kapı aralamıştır. Platon, kişisel çıkarlar ile ahlaki davranış arasındaki ilişkiyi ele alan filozofların başında gelir. Eseri olan “Devlet”de insanlara yardım ettiğimizde onlardan faydalandığımız için veya onlara yardım etmezsek başkalarının hakkımızda neler düşüneceğinden kaygı duyduğumuz için yani pragmatik olarak iyi davrandığımızı savunur. Freud süperego ile konuya desteklemiş; Adorno etik kavramının aslında ahlakın vicdan azabı olduğunu ileri sürmüştür (Yavuzer, 2017).

Ahlak felsefesine göre bir davranışın ahlaki sayılması için; istemli, bilinçli ve özgür olması gerekir. Platon’a göre; ölçülülük, cesaret, bilgelik ve adalet olmak üzere dört ana erdem vardır. Aristoteles de Platon’a katılmakla beraber en önem verdiği erdem ölçülülük erdemi olmuştur. Orta yol insan için en iyi ve erdemli olanıdır. Aristoteles, insan için en iyi olanın mutluluk olduğunu, toplum düzeninin iyi olduğu bir ortamda insanın da mutlu olabileceğini savunur. Farabi (950) de insan için en iyi olanın ölçülülüğü içeren orta yol olduğunu savunur. Farabi sevgi değerine önem vererek, sevginin insanları bir arada, yardım içinde, iyi davranışlara sevk edip mutlu edeceğine inanır (Çüçen, 2013: 250-272).

Her insanın doğal olarak mutluluğu isteyeceği ve felsefenin esas maksadının da bu mutluluğu hayata geçirmek olduğu Farabi’nin düşünce sisteminin özünü oluşturur. Farabi, mutluluğu mutlak iyiliğe dayandırır. O’na göre, gerçek mutluluk insanın kendini terbiye etmesiyle, maddi boyutundan özgür bir şekilde sıyrılmasıyla olabilir. Farabi, pratik akıl ile mutluluğu ilişkilendirerek, kuramsal bilginin pratiğe geçmesi ile erdemli olunabileceğini düşünür. Farabi ortaya çıkarmış olduğu ”erdemli şehir” modelinde de kişinin mutluluğu ile toplumun mutluluğunu sentezler. Ayrıca bu erdemli şehrin yöneticisinin de onurlu, cömert, âdil vs. olması gerektiğini belirtir (Bozkurt, 2016).

D. Hume, J. Bentham, J. S. Mill gibi filozoflar faydacı ahlak kuramını öne sürmüşlerdir. Buna göre; en büyük sayıda kişiye en büyük miktarda mutluluk sağlayan davranışlar doğru davranışlardır. Evrensel yasaların söz konusu olmadığı bu kuramda kişinin bencil hazları değil de toplumun hazzı ön plandadır (Arslan, 2017: 150). Bu akım bireyci olmayıp özgeci yaklaşıma daha yakın durmaktadır.

Kant (1804) eylemlerin ahlak bakımından değeri yargılandığında, insanın başvuracağı bir kavram arıyordu. Elde ettiği kavram iyi istenç oldu. Kant, iyi istenç kavramını aydınlatmak için ödev kavramına başvurur ve bir eylemin ahlaksal değerini doğrudan doğruya ödev bilincine dayandırır. Kant’a göre bir eylemi kendi başına iyi yapan o eylemin herhangi bir eğilimden değil, ödevden gelmesidir. Ödev de bir eylemin zorunlu olarak, yasa karşısındaki saygıdan doğmasıdır. Aristoteles’te mutluluk, erdemde

mutluluk; Kant'ta mutluluk ahlak yasası altında mutluluktur. Örneğin, ödev olgusu kişiye önce acı verebilir ama bu acı ödev yapıldıktan sonra “kendine saygıya” dönüşür. Bu iç doygunluk ahlak yasası altında mutluluktur (Yavuzer, 2017).

Kant yarardan ziyade niyete önem verir. Boğulmakta olan birine yardım ettiğimizde biz kurtarsak da kişi fazla su yuttuğundan ölebilir. Bu durum yaptığımız davranışın iyiliğinden ve ahlakiliğinden bir şey kaybettirmez, mühim olan niyetimizdir (Çüçen, 2013: 276).

Sosyal bilimcilerden T.Hobbes (1679) insanların özü itibarıyla bencil olduğunu, vicdan ile bencilliğini aşabileceğini savunur (Çüçen, 2013: 255). Hobbes, insan davranışlarını çıkara ve menfaate dayandırır. Kişiyi bir başkasına yardım etmeye iten motivin işte bu menfaat ve anlık hazdan kaynaklandığını savunur. Hobbes'un bu görüşünü kardeşiyle topacını paylaşan çocuğun bunu ebeveyninden korktuğu için yapması davranışını açıklasa da, yardım davranışlarını etkileyen diğer nedenleri de göz önüne almak gerekir (Ağır, 2017: 24).

Trivers'a göre özgecilik, fayda sağlayan davranıştır. “Karşılıklı özgecilik” olarak isimlendirdiği bu davranış örüntüsüne evrimsel olarak yaklaşmıştır. Her bir insan bulunduğu çevreye uyum sağlayabilmek için özgecilik ya da tersi yönde aldaticılık eğilimlerine sahip görünür. Özgecilik görünüşte kişiye zarar verecek gibi görünse de aslında yarar verir. Örneğin kişinin yakını olmayan ve boğulmakta olan başka bir kişiyi kurtarması fedakarlık göstergesidir. Boğulmakta olan kişinin ölme olasılığı yarı yarıya iken, birinin onu kurtarmak için uğraştığında yirmide bire düşer. Herkesin aynı boğulma riskine sahip olduğunu varsaydığımızda bu iki kişi de kendi başına boğulanların arasında yer alacaktı. Dolayısıyla özgecilik hayatta kalmaya katkıda bulunur. Kişi tanımadığı birine yardım ettiğinde aslında kendine yardım edilme olasılığını da arttırmış olur (Trivers, 1971).

Darwin'e göre (1882), doğal seçim, ahlaki davranışların evrimine sebep olabilirdi. Ona göre hayatta kalabilmek için birbirleriyle mücadele eden toplumların arasında birbirlerini tehlikelere karşı uyarmaya, korumaya, yardımlaşmaya ve diğerinin

yerine kendini feda edebilecek kadar kahramanca davranmaya yatkın olanların, böyle davranışlara sahip olmayan topluluklara karşı daha başarılı olacaklardır. Denebilir ki; ahlaki davranışların daha çok ilerlediği topluluklar, böyle olmayan topluluklara göre hayatta kalmakta daha çok avantajlı olacak ve sosyal nitelikler ilerleme eğilimi göstereceklerdir. Spencer (1896) ise, toplumdaki ahlak olgusunu anlamamızın, birey ve toplumun birlikte evrimine bakmamıza bağlı olacağını söylemektedir). J. Butler ‘a (2010) göre kişisel çıkar doğamızın bir parçasıdır ama tüm fiillerimiz kişisel menfaatlerimizden kaynaklanmaz. Butler kendimize nasıl sevgimiz varsa başka canlılara da sevgi ve şefkat duygularımızın var olacağını savunur (Yavuzer, 2017).

Batson ve arkadaşları (1981), empati kaynaklı özgeci motivasyon deneysel modelini geliştirdi. Birlikte yaptıkları çalışmada empatinin egoist motivasyona göre diğergamlığın gelişmesine öncülük ettiğini bulmuşlardır. Bu hipotezlerini deneylerle desteklemişlerdir. Mandeville ise (1732) Batson’un hipotezini şöyle örneklendiriyor: *Ateşin içine düşen bir bebeği kurtarma eylemi iyi veya kötü değildir. Bizi bu yardım davranışına iten şey, bunu yapmadığımızda çekeceğimiz acıdan korunma gerekliliğidir.* Yardım etme ve özgeciliğin kaynağı hakkında bir diğer hipotez ise olumlu benlik kavramı oluşturmak, yani suçluluk duygusundan kaçınmaktır. Kant ilkelilik prensibi ile başkalarına yönelik oluşan kaygılarımızın aslında kendimize olan sevgimizden kaynaklanıyor olabileceğini ileri sürmüştür Batson ise Kant’ın bu görüşüne karşın başkalarına yardım etmeden kaynaklanan mutluluk duygusunun kendini iyi hissetmek adına yapılmadığını, mutluluğun bu eylem sonucu oluşabileceğinden bahseder (aktaran, Yavuzer, 2017).

Başkasının iyiliğini arzulamak merhamettir. Başka bir insanın bizimle aynı haklara sahip olmaması bizde merhamet duygusunu oluşturur ve bu durumda acı çekeriz. Bu halde olan kişilere yardım etmek isteriz. Vicdanımız iyiliğe yönlendirerek bizi adalet konusunda harekete geçirir. Bu sayede adaletin menşei merhamet olur. Merhamet duyguda, adalet akılda olunca iyilik yapma isteği istek olmaktan çıkarak iradeye dönüşür. Adaletli bir kişi malının yarısını muhtaca vererek vicdani doyuma ulaşır. Merhamet sahibi kişi için malını infak etmede herhangi bir ölçü söz konusu

olmaz. Merhametin sınırı olmadığından kişi malını tamamen tasadduk etse de yine tatmin olamayabilir. Bu sebeptir ki Pascal, merhametin ilahi bir düzene ait olduğunu belirtmiştir. Adalet öğrenilir, dışsaldır fakat merhamet içsel ve doğuştandır. Ruhları iyileştirecek güç ferdi ruhların gücüdür. Adaletin kaynağı olan merhamet duygusu bu sebeple ona üstün gelir (Topçu, 2018: 103- 105).

Maddi yardımın kaynağına dini temelleri dayandırmak başlıca yardım motividir. Bunun yanında başka motivler de olabilir. Macit, çalışmasında kermeslere tüketim ürünleri bağışlayan bir iş adamının hem Allah rızasını kazanmayı hedeflediğini hem de farkında olmadan malına haram karışmışsa infakla bunu temizlediğini beyan eder. Burada kendini vicdanen rahatlatma söz konusu olabilir. İnfaka yönelimde psikolojik rahatlama sağlamanın da insanı infaka yönelttiği düşünülebilir (Macit, 2010: 185).

Yardım etme davranışının pragmatik bir açıdan değerlendirilmesinden ziyade yardımın ve iyiliğin bir hedef olarak görülmesi ve içinde şefkat, sevgi ve empati barındırması özgeciliği anlamlı kılar. Böylelikle özgecilik ve iyilik her koşulda gerçekleşecektir.

2.1.2. Prososyal Davranışlar Üzerinde Etkili Olan Faktörler

Bir davranışın prososyal olarak nitelendirilebilmesi için; münferit menfaatlerden arınmış, bireyci çıkarlardan ziyade bir başkasını, yani toplumu düşünmesi gereklidir. Dolayısıyla temellerinde fedakarlık olgusu vardır. Başkasını düşünen insan modeli nasıl olabilir, ne gibi özellikler barındırır. Bu sorunun cevabı ancak çok yönlü incelendiğinde prososyal davranışların etkileşimi de izah etmiş olunur.

Prososyal davranışlar, demografik sorular ile birçok istatistiksel araştırmanın konusu olmuştur. Prososyal davranışlara bağlı olarak, bu davranışların ortaya çıkmasındaki bağımsız değişkenler ele alınmıştır. Bu araştırmalara bakıldığında; sosyo-ekonomik düzey, yaş, cinsiyet, anne-baba eğitim durumu, ailelerin eğitim seviyesi, kişilerin kardeş sayısı, yaşadıkları yer ve kişilikleri açısından değerlendirildiği görülmektedir.

2.1.2.1. Prososyal Davranışlar ve Sosyo-Ekonomik Düzey

Yoksulluğun nedenselliği; yapısal, bireyci ve kaderci atıflar olmak üzere üç kategoride incelenmiştir. Yapısal atıflar yoksulluğu, yoksulların kendinden kaynaklanmayan ekonomik sistem ve işsizlik gibi unsurlara bağlar. Bireyci atıflarda, yoksulluğun esasen yoksulun kendi davranışlarından kaynaklandığını savunarak bireyin kendisini sebep gösterir. Son olarak kaderci atıflarda ise yoksulluk bir alın yazısı ve kadere bağlanır (Solak & Göregenli, 2009).

Sosyal güce daha fazla sahip olan toplulukların ve kişilerin daha çok bireyci atıflarda bulunduğu, statüsü daha alt seviyede olanların ise yoksulluğu, yapısal atıflarla açıkladığı görülür. Bu bağlamda toplumların veya kişilerin yoksulluğun nedenini açıklama şekilleri, yoksullara gösterecekleri tutumları da doğrudan etkilemektedir. Eğer sorunun kaynağı içsel etmenlerden ziyade dışsal etmenler ise kişilere yardım davranışı artacaktır (Solak & Göregenli, 2009). Aslında yoksulluğun nedenselliğine atıfta bulunan kişilerin kendi içlerinde oluşturdukları yargılara bakıldığında, bireyci atıfta bulunanların içten içe yoksulu var olduğu durumdan sorumlu tutarak prososyal davranış ve maddi yardımdan uzaklaştığı da söylenebilir.

Anne ve babaların yoksulluğu doğrudan doğruya çocuklara da etki edebilmektedir. Alt ekonomik sınıfta yer alan anne-babaların çocuklarına reddedici, onay göstermeyen tutum içinde oldukları ortaya konulmuştur (Karayığit, 2017). Burada psikolojik anlamda yoksul ailelerin çocuklarında bu ebeveyn tutumunun nasıl yankı bulduğu irdelenebilir. Reddedici ebeveyn modelinin çocukta özgüven problemi oluşturacağı, prososyal davranışlarda çekingen bir tavır sergileyebileceği sonucu da çıkarılabilir. Nitekim Kımtır'ın de yaptığı çalışmaya bakıldığında zengin olan öğrencilerin düşük gelirli ailelerin çocuklarına göre benlik saygısının yüksek olduğu görülmektedir (Kımtır, 2012).

Sosyo-Ekonomik düzey ile prososyal davranış eğilimlerini inceleyen bir diğer araştırmada ise, ailenin ekonomik gelir düzeyinin toplum yanlısı davranışları anlamlı bir şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Ailesinin gelir seviyesi 0-1000 TL aralığında olan

öğrencilerin, 3000-4000 TL gelir aralığında olanlara göre daha ileri aşamada prososyal davranış eğilimine sahip olduğu belirlenmiştir. Bu durum üzerinde yapılan empatinin de etkili olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca çalışmada yardım seçenekleri sunulunca; “hayır kurumuna yardım”, “yabancıya yardım” ve “arkadaşa yardım” ın diğer yardım seçeneklerine göre yoğun bir rağbet gördüğü belirlenmiştir (Çekin, 2013).

İnfak ve zekat ibadeti gibi maddi güç gerektiren Hac ibadetine bakıldığında da benzer sonuçlar görülmektedir. Ülkemizde hacıların %60'ının düşük veya çok düşük gelir grubundan oluşması oldukça çarpıcıdır. Bu durum kişinin mâli güç gerektiren ibadetleri yaparken ekonomik düzeyin de çok ilişkili olmadığını gösterir. Nitekim asgari ücret seviyesinde geliri olan kişilerin hac ibadetlerini yerine getiren grubun dörtte birini oluşturması bununla bağlantılıdır (Onay, 2006).

2.1.2.2. Prososyal Davranışlar ve Yaş

Yaş, insanın toplum yanlısı davranışlarının gelişiminde etkili bir faktördür. İnsan doğumdan ölüme kadar gelişim sürecinde olan bir varlıktır. Bir bebeğe bakıldığında bir davranışı sergilerken bakımını üstlenen kişi ve çevrenin etkisine göre tepki verdiği görülür. Bebekler ve çocuklar; toplumsal normları, doğru veya yanlışı ilk önce ebeveyninden öğrenir. Biraz daha büyüyüp okula başladığında ise arkadaş çevresi sosyal tutumunda etkili olur.

Toplumyanlısı davranışlar, insanlararası olumlu ilişkilerin kurulmasını sağlar. Bu davranışı kazandırmak için, bir başkası hakkında farkındalık kazandırmak, topluma duyarlı hale getirmek gerekir. Bunun için de erken çocukluk döneminin ehemmiyeti büyüktür. Erken çocukluk döneminde çocuk her türlü uyarana ve gelişime daha açıktır.

Michalik ve arkadaşlarının 2007 yılında yaptığı çalışmalarda sosyal davranışların gelişim hızında ilk üç yılın çok önemli olduğu; bu dönemde ebeveynlerle ve çocuğa bakım veren kişiyle sosyal gelişimin bağlantılı olduğu belirtilmekte ve sosyal davranışların gelişimi üzerinde en fazla etkili olan faktörün ebeveynlik stilleri ve ebeveyn- çocuk ilişkisi olduğu vurgulanmaktadır. Guralnick ve Neville'ye göre, 3–6 yaş döneminde çocukların sosyal davranışlarının gelişimi arkadaşları ile olan kaliteli

etkileşim ile alakalıdır. Ladd, Kochenderfer ve Coleman'a göre ise arkadaşları ile nitelikli bir etkileşime sahip olan çocuklarda çok sayıda olumlu davranış gerçekleşir (aktaran, Metin & Şenol, 2017).

Kumru, Carlo ve Edwards'ın (2004) olumlu sosyal davranışlarla ilgili yaptığı çalışmada; kamusal ve itaatkar prososyal davranışların küçük yaştaki çocuklarda daha fazla olduğu gözlenmiştir. Araştırmada kamusal sosyal yardım davranışlarının ilköğretim ve lise 6., 7., 8., 10. sınıf öğrencilerinde üniversite öğrencilerine oranla daha ön planda olduğu ortaya konmuştur. İtaate dayalı prososyal davranışları da ilköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencileri üniversitelilere oranla daha önde sergilemektedir. Özgeci davranışları sergilemede; üniversite öğrencilerinin diğer bütün alt yaş grubu öğrencilerin önüne geçtiği görülmektedir. Gizli toplum yanlısı davranışlara gelince de aynı şekilde üniversitelilerin; ilköğretim, lise 6, 8 ve 10. sınıf öğrencilerine nazaran daha yüksek oranda rol oynadığı görülmektedir.

Yetişkinlerde egoizm çocuklara nazaran daha komplekstir. Çocukların sahip olabileceği en fazla egoizm oyuncak ve eşyalarını vermek istememesidir. Oysaki yetişkinlerde oldukça karışık bir süreçtir. Çocuk dış uyaranlara karşı yetişkinlere göre daha hassastır. Bu yüzden de değişime açıktır. Bu sebeptendir ki paylaşma ve yardımlaşma tutumlarından çok daha fazla etkilenir ve hayata geçirir (Durkheim, 2010).

Yaş ve cinsiyet birlikte değerlendirildiğinde; kızlarda yaş ilerledikçe kamusal ve duygusal alanda prososyal davranışlar değişmezken, itaatkar, özgeci ve gizli prososyal davranışlarda artış olduğu görülmüştür. Erkeklerde ise yaş ilerledikçe ben merkezci motivden gelen, başkalarının sıkıntılarına yönelme davranışı, kendini kahraman konumuna taşıma ile kamusal alanda prososyal davranışların artışı gözlenmektedir. Yaş ile saldırgan davranışların negatif, prososyal davranışların ise pozitif ilişki içinde olduğu bilinmektedir (Aktaş & Güvenç, 2006). Burada yaş aldıkça bireyin, öfkesini ilkel olarak değil de kontrol altına alarak sosyal etkileşimde aktif olduğu yorumlanabilir. Yine sosyalleşme sürecinde olumlu sosyal davranışlar geliştirmesi gerektiği de düşünülebilir.

2.1.2.3. Prososyal Davranış ve Cinsiyet

Olumlu sosyal davranışlar cinsiyete bağlı olarak değişkenlik gösterebilir mi, prososyal davranışların hangi alanında gösterir ve bu paralelde hangi cinsiyette ne tür farklılıklar gösterir? Bir çok araştırmada incelenen bu soruya cinsiyet değişkeninde yani kadın-erkek yapı farklılıklarına bakarak incelemek gerekir. Ayrıca insanı bulunduğu kültürel yapıdan farklı olarak değerlendirmek imkansızdır.

Bağcı Çetin ve Öztürk Samur (2018); 60-72 aylık çocukların toplum yanlısı davranışları ile anne-babalarının bu paralelde ki davranışları arasındaki ilişkiyi, çocukların toplum yanlısı davranışlarının hangi faktörlerden etkilendiğini incelemiştir. Yaptıkları araştırmada anne-baba prososyal davranış puanı ile çocuk prososyal davranış puanı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Cinsiyet değerlendirildiğinde, kız çocuklarında fazla olmak üzere, erkek çocuklarına nazaran anlamlı bir fark bulunmaktadır. Yine bu araştırmada kardeş sayısı arttıkça prososyal davranış puanının arttığı da belirgin bir şekilde gözlemlenmiştir.

Cinsiyete ilişkin bulgular; Sarıcı Bulut'un yaptığı araştırmada Bağcı Çetin ve Öztürk Samur'un araştırmalarıyla benzer sonuçlar içerir. İyilikseverliğin kız çocuklarında erkeklere göre anlamlı oranda fazla oluşu gözlemlenmiştir. Bu durumun iki cinsin fitrat yapısının farklı oluşundan başka kız çocuklarına Türk toplumunun yüklediği misyon, beklenen davranış eğilimi olduğu da söylenebilir (Sarıcı Bulut, 2012).

Erkekler aile ve çevre tarafından onay ve takdir görmek, bilhassa ergenlikte karşı cinsten beğeni görmek, arkadaşları tarafından takdir kazanmak, popülerite sağlamak için daha çok kamusal alanda prososyal davranış gösteriyor olabilirler. Kızlar ise, bakım üstlenme konusunda özellikle ergenlikten sonra duygusallığı yoğun yaşadıklarından bu alanda prososyal davranış sergiliyor olabilirler (Kumru vd., 2004).

Cinsiyet değişkeni ile yapılan diğer araştırmalara paralel olarak; Çekin'in imam hatip lisesi öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada kız öğrencilerinin prososyal davranış eğilimi erkek öğrencilerinkinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Çekin, 2013).

Yardım eğilimlerini biyolojik yönünden daha ziyade psikolojik bir terim olan cinsel rol ile ilinti olduğunu düşünen araştırmacılar da vardır (Duru, 2002).

Aktaş ve Güvenç'in araştırmasında prososyal davranışlarda kız ve erkeklerin ortak olarak en çok duygusal alanda, en az ise özgeci davranış alanında eğilim gösterdikleri bulunmuştur. Kızlarda sırayla; duygusal, itaatkar, gizli ve kamusal prososyal davranışlar gözlenmektedir. Erkeklerde ise sırasıyla; duygusal, itaatkar, kamusal ve gizli prososyal alanlarda eğilim izlenmektedir (Aktaş & Güvenç, 2006). Dolayısıyla, duygusal ve özgeci prososyal davranışlar arasında kız ve erkekler arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir (Yıldız vd., 2012).

60-72 aylık çocukları çeşitli değişkenler açısından inceleyen Özbey'in araştırmasında da erkek çocuklarının kız çocuklarına göre daha çok problemleri davranışlarda bulundukları tespit edilmiştir. Sosyal bağımsızlık ve kabul becerisinin cinsiyete göre değişim göstermediği belirlenirken, sosyal etkileşim ve sosyal işbirliği konusunda kız çocuklarının erkek çocuklarından daha ileride düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Özbey, 2009; Toy, 2006).

2.1.2.4. Prososyal Davranışlar ve Anne-Baba, Akran Faktörü

İnsan yaşamının ilk yıllarında tüm dünyayı, kendisini himaye eden ailesinden öğrenir. Ebeveynini taklit eden çocuk ne görürse onu yapar. Olumlu veya olumsuz sosyal tutumları da çocukluk yıllarında yine ailesinden aldığı eğitimle kavrar. Büyüdükçe akranları etrafını sarar, yeni ve farklı davranışlar gözlemler. Ergenlikte aileden çok arkadaştan etkilenir. Ergen bir bireyi, arkadaş çevresinin onayı ve kendini kabullendirme çabası harekete geçirir. Kendi dünyasında olumlu ve olumsuz davranış kalıpları oluşturur. Kısacası insanı bulunduğu çevreden bağımsız düşünmek imkansızdır.

Okul öncesi, 60-72 aylık 200 çocuğun prososyal davranışları ile ebeveynlerinin prososyal davranışları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir araştırmada anne baba olumlu sosyal davranış puanının çocuğun olumlu davranışlarıyla doğru orantılı olarak artış

gösterdiği tespit edilmiştir (Bağcı Çetin & Öztürk Samur, 2018). Çocuğun bir ömür sürecek olumlu sosyal davranışlarında ailenin tutumunun ne kadar etkili olabileceği de böylece görülmektedir.

Onaylayıcı, pozitif anne baba tutumu olumlu sosyal davranış geliştirmede çok etkilidir, çocuklarda görülen saldırgan davranışları azalttığı bilinmektedir. Anne babaya bağlılığın kızlarda saldırganlığı anlamlı bir şekilde azalttığı tespit edilmiştir. Ebeveyne bağlılığın gelişimi ve artış göstermesi ile saldırganlığın her boyutu, bilhassa düşmanlık belirgin bir şekilde düşüş göstermiştir. Anne babaya bağlılık, aynı zamanda özgeci prososyal davranış eğilimini olumlu anlamda etkilemektedir. Anne babanın çocuğu ile kuracağı sıcak ve güven dolu ilişkinin, çocukta empati duyarlılığını arttırdığı ve bunun sonucunda da çocukta prososyal davranışların geliştiği ortaya konulmuştur (Aktaş & Güvenç, 2006).

Anne ve babanın eğitim durumunun çocuğun olumlu sosyal davranışına etkisi bazı araştırmalara konu olmuştur. Çekin'in çalışmasına göre, annenin eğitim durumunun olumlu sosyal davranış eğilim puanını etkilediği fakat anlamlı bir düzeyde olmadığı belirlenebilir. Babanın eğitim durumunun ise, ise anlamlı bir fark ortaya çıkardığı tespit edilmiştir. Babanın eğitim düzeyi arttıkça çocukta olumlu sosyal davranış seviyesinin arttığı söylenebilir (Çekin, 2013).

Olumlu sosyal davranışların anne ve babanın eğitimi ile yordandığı bir başka araştırmada, hem annenin hem babanın eğitim düzeyinin doğrudan çocuğun prososyal davranışlarını etkilediği ortaya çıkmıştır. Buna göre gizli ve itaatkar prososyal davranışlar babanın eğitim düzeyi ile paralellik gösterir. Gizli prososyal davranışların, ilköğretim düzeyinde eğitim almış babaların çocuklarında, üniversite eğitimi almış olan babaların çocuklarından daha fazla görüldüğü tespit edilmiştir. Babaları ilköğretim düzeyinde eğitim almış olan çocukların, babaları lise mezunu olan çocuklardan daha çok itaatkar prososyal davranışlar gösterdiği tespit edilmiştir. Kamusal prososyal davranışların anne eğitim seviyesi lise ve üniversite olan çocuklarda, annesi ilköğretim

mezunu olan annelerin çocuklarına göre daha yüksek oranda ortaya çıktığı bulunmuştur (Yıldız vd., 2012).

Diğer olumlu sosyal davranışlara kıyasla iyilikseverlik değer eğiliminin anne babanın eğitim seviyesi ile alakalı olduğu bir başka çalışmada tespit edilmiştir. Buna göre üniversite ve lisansüstü seviyesinde eğitim alanların çocuklarının ilköğretim düzeyinde eğitim alanlara göre daha üst düzeyde iyiliksever davranışlarda bulunduğu belirlenmiştir. Yardımseverlik, paylaşım, dürüst ve affedici olmanın anne baba eğitim düzeyi ile paralellik gösterdiği düşünülebilir (Sarıcı Bulut, 2012).

İlköğretim seviyesindeki öğrenciler, gelişimsel olarak somut işlemler dönemindedir. Bir başkasına merhamet, empati gibi soyut kavramlar somut hale getirilerek kazandırılabilir. Prososyal davranışları çocuklara kazandırırken akran faktörü oldukça önemlidir. Grup içi çalışmalarla ve sosyalleşme süreçleri ile farkındalığın artması sonucu bu davranışlar kazandırılabilir. Ayrıca, çocuğun arkadaşlarına olan empatik, özgeci, yardımsever davranışları arkadaşları tarafından kabul görmesini sağlayarak çocuğun sosyalleşme sürecine büyük katkılar sağlar (Ağır, 2017).

Erkekler, kızlara göre akran ilişkilerinden olumsuz anlamda daha çok etkilenir. Kızlarda ise olumlu arkadaşlık ilişkileri erkeklere göre daha etkilidir. Akran bağlılığı ise itaatkar prososyal davranışı ile yakından ilgilidir. Genel olarak arkadaşlarla olan pozitif ilişkinin saldırganlığı azalttığı görülmektedir (Aktaş & Güvenç, 2006). Yine yakın arkadaş sayısı ile prososyal davranış gösterme eğiliminin doğru orantılı olduğu tespit edilmiştir (Duru, 2002). Yapılan araştırmada ergenlerde aile ile akran ilişkileri kıyaslandığında, akran ilişkilerinin olumlu sosyal davranış geliştirmede çok daha önde olduğu tespit edilmiştir (Kumru vd., 2004).

Buna göre, çocuğun birebir etkileşimde olduğu ebeveyn ve akranlarının olumlu sosyal davranışlarına anlamlı farklılıklar katabileceği söylenebilir. Destekleyici, sıcak bir anne baba ilişkisi çocuğun hayatına, davranışlarına yansır ve bu paralelde olumlu davranışlar sergileyerek topluma entegre olur. Bilhassa ergenlikte aileden çok akranlarının etkisinde kalan gençlerin arkadaş ilişkisi, davranışlarında da kendini

gösterebilir. Bahsi geçen çalışmalar ışığında ebeveynlerin eğitim seviyesinin bakış açılarını, yaşanan olaylara tutumlarını da etkileyerek çocuklarla etkileşimlerini ve bunun sonucunda da çocuklarında davranış değişimini etkilediği yorumlanabilir.

2.1.2.5. Prososyal Davranışlar ve Kardeş Sayısı

Kardeş sayısı, olumlu sosyal davranışlara etki eden faktörlerden biridir. Birey aile ortamında anne babasının yanı sıra kardeşlerinden de etkilenir. Ailede doğum sırasının çocuğun olumlu sosyal davranışlarına etkisi araştırmalarda tartışılacak olan bir konudur. Tek çocuklu ailelerin mi ya da kardeş sayısı fazla olan ailelerin çocukları mı daha çok prososyal davranışlar sergilemektedir sorusunun cevabı bazı araştırmalara konu olmuştur.

Bir kardeş sayısına göre iki, üç, dört ve üzerinde kardeş sayısı olan çocuklara bakıldığında, kardeş sayısı arttıkça olumlu sosyal davranış eğiliminin de arttığı belirlenmiştir (Çekin, 2013; Bağcı Çetin & Öztürk Samur). Özbey (2009), dört ve daha fazla kardeş olan çocuklarda olumlu sosyal davranışların, iki-üç kardeş olan çocuklara göre daha yüksek düzeyde olduğunu tespit etmiştir .

Üç ve daha fazla kardeş sayısı olan çocuklarda sosyal uyumun oldukça düşük olduğunu gösteren Toy'un yapmış olduğu çalışma da (2006) bu durumun tersi yönünde bir bulgu olarak karışımıza çıkmaktadır. Az kardeş sayısına sahip çocukların çok kardeşli çocuklara göre kendini kabul seviyesi düzeyinde az kardeşli grubun lehine eğilimler olduğusw belirlenmiştir (Karahan, 1996).

Çocukların doğum sıralarına göre yordama yapılan bir araştırmada ise, sosyal etkileşim boyutunun ilk çocukta son çocuğa göre daha fazla olduğu, ilk çocuklarda ikiz olan çocuklara göre sosyal etkileşimin daha çok görüldüğü tespit edilmiştir. Bu durum literatürdeki diğer araştırmalara da bakıldığında, ilk çocukla daha ilgili olmanın, ilk çocuğa daha çok sorumluluk verirken son çocuğun küçük oluşu sebebiyle sorumluluk yüklenmesiyle de alakalı olabilir. İkiz çocukların birbirine çokça bağlı olmaları sonucu diğer arkadaşlarından ayrı olarak sosyal anlamda yetersiz kaldıkları düşünülebilir (Özbey, 2009).

Bir diğ er araştırmada ise, ilk  ocuk olan ergenlerde diğ er çocuklara kıyasla sosyal uyumun çok daha d    k olduğu g r  lm  şt  r. Araştırmalarda ilk çocuğun sevgi ve ilgiye doyurulmasının yüksek oranda olduğu göz önünde bulundurulmakla beraber, tecrübesiz anne babanın kısıtlamalarından etkilendiği de düşünülebilir. Sonradan dünyaya gelen diğ er çocukları üzerinde anne baba daha rahat yaklaşımlar sergileyerek sonraki çocukların sosyal uyumunu arttırmış olabilirler (Toy, 2006).

Bu çalışmalara paralel olarak, çocuğa ayrılan özel zaman, maddi ve manevi imkanlar açısından bakıldığında tek  ocuk daha avantajlı görünmektedir. Aynı zamanda tek  ocuk, çok kardeşli ailelerde yaşanan rekabet ve kıskançlık duygusunu yaşamayacaktır. Öte yandan paylaşma ve yardımlaşma gibi olumlu sosyal davranışları kardeşi olan çocuklar her zaman deneyimleyebilir.  ocuk kardeşine önce vermek istemediği eşyasını daha sonra vererek cömertçe davranışları, paylaşmanın verdiği mutluluğu yaşayabilir.

İlk  ocuk aile için odak noktası olma avantajını yaşayabilir fakat aynı zamanda ailenin tecr besizlikle yaklaşımından da etkilenmiş olabilir. Ayrıca kardeşleri dünyaya geldiğinde, ilk çocuğun üzerinde diğ erlerine göre sorumluluk duygusu ve ailenin beklentisi fazlalaşabilir. Bunun da çocukların doğum sırasının olumlu sosyal davranışlarını açıklamada önemli bir etken olduğu yorumlanabilir.

2.1.2.6. Prososyal Davranışlar  zerinde Etkili Olan Diğ er Faktörler

Prososyal davranışları sergileme eğilimi kişiler arası duyarlılık ile de ilgilidir. Kişiler arası duyarlılık düzeyi kişinin empati duyması ile alakalıdır. Empati seviyesi arttı ka olumlu sosyal davranışları geliştirme eğilimi de artış göstermektedir (Aktaş & Güvenç, 2006).

Kültürel değerler, ahlaki motivasyonu harekete geçirerek prososyal davranışları sağlayabilir. Toplum değerlerinin, etik yargılamanın ergenlerin olumlu sosyal davranışlarını geliştirdiği tespit edilmiştir. Sosyoekolojik gelişimsel model bağlamında Türk ergen grubuyla yapılan ve ilk olan kapsamlı bir çalışmada, ergenlerin olumlu sosyal davranışlarında kültürel değerler yordandırmıştır. Ahlaki muhakeme ile özgeci

prososyal davranışların; başkalarının görüşlerini dikkate alma ile itaatkâr ve gizli prososyal davranışların pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Kumru vd., 2004).

Kişilik ile prososyal davranışları inceleyen bir araştırmada kişilikler, A ve B kişilik tipi olarak sıralanmış, kişilik ile prososyal davranışlar arasında herhangi bir bağlantı tespit edilmemiştir (Yıldız vd., 2012). İmam hatip lisesi öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada ise doğum yeri ve memleketin öğrencilerin prososyal davranışları üzerinde etkili olmadığı yordamıştır. Bununla beraber hafız öğrencilerin hafız olmayan öğrencilere göre daha yüksek seviyede olumlu sosyal davranış gösterme eğiliminde olduğu belirlenmiştir (Çekin, 2013).

2.2. İnfak

İnfak, Allah'ın hoşnutluğunu kazanabilmek için maldan tasarruf etmektir. İnfak eden kişi yardımını sadece Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapar. İnfakta yardım edilenden beklenti yer almaz. İnfak edilirken Kur'an-ı Kerim'in ruhuna uygun olarak; muhtaç olan kişiyi incitmeden, başa kakmadan, gösterişsiz bir şekilde, malın veya eşyanın kötü olan kısmından değil de iyi ve temiz olanından vermeye çalışarak bu ibadeti ifa etmek gerekir.

İslam dininde diğer semavi dinlerden farklı olarak infak ibadet formuna dönüşmüş, zaruri kılınmıştır. İslam dini infakı kişilerin vicdanına bırakmamış, sosyal adaleti sağlamaya yönelik hükümler ortaya koymuştur. Zekat ibadetini farz kılarak dinen zengin kabul edilip de maddi yardımda bulunmayanlara yaptırımlar uygulamıştır.

Sözlükte “tükenmek, tamamlanmak, son bulmak” anlamında nefk kökünden türetilen infâk kelimesi “bitirmek, yok etmek; yoksul düşmek” gibi anlamlara gelir. Bununla beraber genel anlamda “para veya malı elden çıkarmak” olarak kullanılmaktadır. Dinî-ahlâkî bir terim olarak daha çok “Allah'ın hoşnutluğunu elde etme amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara aynî ve nakdî yardımda bulunması” manasına gelir (Çağrı, 2000; Kurtubi, 1997; Yıldız, 2019). Kur'an'da iyilikleri ahlaki açıdan temsil eden “birr” kavramı yer almaktadır. “Birr”,

iyiliği ve hayrı büyük ve geniş anlamındadır. İnfak kelimesi “birr” kavramının maddi kanadını teşkil etmektedir (Ekin, 2002).

İslam medeniyet tarihine bakıldığında Yaratıcı’nın rızasını kazanmak için ülkenin savunması, hac hizmetleri, yoksulların desteklenmesi, okul, kütüphane, cami, yol, köprü, çeşme, bakım evi, hastahane gibi hayır kurumlarının kurulması, hatta doğanın ve hayvanların korunup geliştirilmesine kadar, bütün muameleler hayır hasenat olarak değerlendirilerek Allah yolunda infak kapsamına alınmıştır (Çağrı, 2000). Osmanlı dönemine bakıldığında vakıfların çok işlevsel olduğu, zekatın vakıf hizmetleriyle desteklendiği görülmektedir (Bilen & Terzi, 2019).

İslam’da infak teşvik edilirken, haddi aşmak, aşırı harcamak manasına gelen israf da yasaklanmıştır. Kur’an’da yirmi üç ayette israf ve türevi olan kelimeler geçmektedir. Furkan sûresi 67. ayette: “Ve onlar İnfâk ettikleri vakit israf etmezler, cimrilik de yapmazlar, ikisi arası denk giderler.” (Yazır, 2011: 309) buyrulmaktadır. İslam dini orta yol dinidir, müslümanların itidal sahibi olması istenir.

Dinen helal kılınanları kabul etmeyen, sahip olduğu imkanları yok sayıp ailesine bir şey bırakmaksızın bahçesinin mahsüllerinin tamamını infak eden sahabe Sabit b. Kays’ın da yaptığı gibi infakta israfa dair En’am suresi 141. ayetinde uyarılar bulunmaktadır: “Çardaklı ve çardaksız bağları, değişik ürünleriyle hurmaları, ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen biçimlerde zeytin ve narları meydana getiren O’dur. Her biri ürün verdiğinde ürününden yiyin; hasat günü de hakkını verin; fakat israf etmeyin (aşırıya gitmeyin); çünkü Allah israf edenleri sevmez.” Ayet ve hadislerde sadakanın sahibini fakirliğe düşürmeyecek ölçüde olanının hayırlı ve makbul olduğu belirtilmektedir (Yıldız, 2019).

2.2.1. İnfak Türleri; Zekat ve Sadaka

İnfak, zekat, sadaka; dini literatürde genel anlamda fakirlere yardım manasında kullanılan terimlerdir. Kur’an ve sünnette çokça yer alan, kişinin mal ile sınanan nefsinin tezkiye etmesine vesile olan, kişiler arası sosyal adaletsizliği azaltmayı sağlayan harcamadır. İnfak hem zekatı hem sadakayı kapsar, kimi yerlerde infak ve zekat eş

anlamli olarak da zikredilir. Zekat ve sadaka Allah yolunda yapilan harcamaların benzer formlarıdır.

Allah rızasını amaçlayan, ayni ve nakdi yardımlarla yoksullara yardım etmeyi amaçlayan infak ibadeti; zekat, sadaka, gönüllü yardımlarla farz, vacip, mendup her türlü ameli içine almaktadır (Yıldız, 2019). İnfak, bir avuç hurmadan başlayıp savaş ve ordular için servetin harcanmasına kadar uzanan genel bir kapsam taşır. Zekat ise sınırlı belli olan yardımdır. Zekattan mükellef olmayan, maddi durumu nisab miktarına ulaşmamış olan müminlere de infak ibadeti yapabilme imkanı sunulmuştur. Ayrıca infak ibadetiyle anne-baba, evlat, hanım, dede, nine, torun gibi zekat düşmeyen yakınlarla da yardım edilebilir. İnfak ibadeti geniş bir kitleyi kapsamaktadır (Ekin, 2002).

Zekatın, Bakara sûresi 177. ayetinde de olduğu gibi infakın geçtiği ayetlerde ayrıca yer alması, infakın zekatı barındırmasının yanında daha geniş bir kavram olduğunu işaretidir (Ekin, 2002). Hz.Peygamber (s.a.v.)’e zekat ile ilgili sorulduğunda “Her türlü malda zekattan başka ödenmesi gereken haklar da vardır.” buyurmuş ve Bakara sûresinin 177. ayetini okumuştur: “Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi Allah’a, âhiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâtı verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takvâ sahipleri bunlardır.” (Tirmizi, 1992; aktaran Altuntaş & Şahin, 2006).

a.Sadaka: Yardım amacı ile karşılıksız olarak verilendir (TDK, 2018). Sadaka vermede zekatta olduğu gibi herhangi bir zorunluluk yoktur. Gönüllü olarak muhtaca el uzatma vardır. Yaratan’ın rızası için maldan tasadduk edilir.

S-d-k; kuvvetli, sağlam ve sert gibi anlamlara gelir. Zekat ve sadaka ile hem mal arınıp temizlenmekte, hem de veren kişinin imanı sağlamlaşıp güçlenmektedir (Ekin, 2002). Sıdk kelimesi ise; doğruluk, dürüstlük manasındadır. Ahlaki açıdan da derin manalar taşımaktadır. “Sadaka” kelimesinin geçtiği ayet ve surelerin medine döneminde

inmiş olmasından ötürü, tasadduk etmenin sosyal adaletsizliği gidererek farklı gelir seviyesindeki insanlar arasında yardımlaşma ahlakını geliştirdiği söylenebilir (Öztürk, 2001).

Sadaka, gönüllü bir şekilde yada dini bir görevi yerine getirmek için muhtaçlara yapılan maddi yardımdır. Sadaka vermeye tasadduk denir. Kişinin doğasında yardımlaşma ve ihtiyaç sahibine el uzatma duygusu olduğundan, neredeyse tüm dinlerin ve ahlaki ilkelerin de desteklemesiyle devletin zorunlu tuttuğu verginin dışında, başka insanlara maddi açıdan yardım ve fedakarlıkla toplumsal yaraların sarılmasında önemli katkılarda bulunulur (Duman, 2008: 383-384).

Sadaka da tıpkı zekatta olduğu gibi, insanın Allaha yakın olabilmek için sahip olduğu varlığından vermesidir. Bununla beraber zekat zorunlu, sadaka ise isteğe bağlıdır. Eğer malından sadaka çıkaran kişi uygulamalarıyla da bu amelini doğruluk üzerine destekliyorsa Tevbe suresi 60 ve 103. ayette de buyrulduğu gibi farz veya vacip olan mala da sadaka denebilir (El-Isfahani, 2012). Sadakanın farz veya nafil oluşu sorusu daha çok fıkhi açıdan farklılıklardan kaynaklanmış ve buna göre ele alınmıştır. Kur'an-ı Kerim'de de daha çok nafil olarak kullanılmış, zekattan ayrı olarak zikredilmiştir.

İslam medeniyetinde hicretten önce sadaka ile zekat eşdeğerti. Yalnızca imana bağlı olarak vicdani bir tutum vardı. Müslümanlar içlerinde var olan iyilik ile mallarından bir kısmını infak etmişlerdi.

Medine'ye hicret ettikten sonra ise, önceleri Hz. Peygamberin teşviki ile mümin kadınların ziynetlerini çıkarıp tasadduk etmelerine varıncaya kadar infak önemli hale gelmişti. Bilali Habeşi gönüllü yardımları toplamayla görevlendirilmişti (Bilgin, 1997).

b. Zekat: Kelime kökü olan “zekâ” fiili sözlükte; artma, çoğalma, arınma, övgü ve bereket gibi anlamları ifade eder. Kişiyi günahlardan arındırdığı için zekât temizlik anlamı da taşımaktadır. Zekât bugün var olan şekli ile genel kabule göre hicretin ikinci yılında Ramazan ayından sonra Medine'de farz kılınmıştır (Yavuz, 2011).

Zekat gelişigüzel yapılan bir ibadet değildir, diğer nafile yardımlardan farklı olarak belli normlar taşır. Zekatın kimlere verilmesi gerektiği tevbe sûresi 60. ayette bildirilmektedir. Buna göre zekat; yoksullara, düşkünlere, zekat toplayan memurlara, gönülleri islama ısındırılacak olanlara (müellefe-i kulub), kölelikten kurtulmaları maksadıyla kölelere, borç altında ezilen borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihad eden mücahitlere, yolda kalmış yolcuya verilir. Safvan b. Ümeyye'nin anlattıklarını Taberî şöyle rivayet etmektedir: “Rasulullah (s.a.v.) bana zekat verdi. Halbuki o en çok kızdığım kimseydi. Bana vermeye devam etti. Neticede benim için insanların en sevimlisi oldu.” (es-Sâbûnî, 2016: 474). Ayetin devamında Allah'ın Alim ve Hakim olduğu belirtilmektedir. Zekatın bu gruplara dağıtılması Allah'ın ilmini ve hikmetini bizlere göstermektedir.

Zekat; deve, sığır, manda, koyun, keçi gibi hayvanlardan, a'sar (öşür yani tarım mahsülü) dan, altın ve gümüşten, ticaret malından, hazine ve madenlerden, fıtırdan olmak üzere, üzerinden bir yıl geçmek kaydıyla 6 çeşit mala düşer.

Nisab miktarı, zenginliğin alt sınırıdır. 81 gr. altına tekabül eder. Dinen zengin ve zekat sorumlusu olabilmek için; kişinin kendisi ve bakımını üstlendiği bireylerin bir yıllık temel ihtiyaçlarını karşılayacak-havaic-i asliyye- miktarı ayırıp sonrasında nisab miktarını hesap etmelidir. Ayrıca zekat yükümlüsü olabilmek için temel ihtiyaç dışında kalan malın üzerinden bir yıl geçmesi gerekir. Kişinin bakmak zorunda olduğu; anne, baba, dede, nine, oğul, kız, torun, karı-kocaya zekat düşmez (Atar vd., 2011: 500).

Kur'an'da zekat 26 kez namazdan sonra yer almaktadır. Namazın İslam dininin temeli, maneviyatın esas dinamiği; zekatın ise İslam'ın maddi yönünün temeli olduğu için ardarda geldiği söylenebilir. Zekat, iki yönlü bereket ve arınma sağlar. İlk olarak insanın verilen rızık, yoksullara yardım etmek suretiyle malını arındırmasını sağlar. Böylelikle Allah'tan hayır ve bereket yağar. İkinci olarak kişi infak edip malını paylaştığında, benliğinde yer alan cimrilik ve bencillik gibi kötü tarafları törpülenip, Allah'tan gelen yardım ve hayır ile manen ilerleme sağlar. Zekata bu ismin verilmesi bu olgunlaşmadan ötürüdür (Özdemir, 2015). Müteaddit olarak ard arda zikredilen namaz

ve zekat ortak inancı taşıyan müminleri bir araya getirerek kaynaştırır, kardeşlik ruhunu oluşturur (Certel, 1997).

Zekat, verdiği nimetlerden ötürü Allah’a şükürdür. Allah’ın beden ve mallarımızda iki türlü nimeti vardır. Mal ile yapılan ibadetler malın şükürünü, beden ile yapılan ibadetler bedenın şükürünü gösterir. Zor durumda kalan bir mümin kardeşinin sefaletine gözü ve kulağıyla şahitlik eden kişi Allah’ın kendisine verdiği servetin onda veya kırkta birlik kısmını da yoksula vererek nimetin şükürünü göstermek zorundadır (Gazzali, 2002: 593).

Zekat; para ve sermayenin birilerinin tekeline olmasını engellemekte, mal yığılmanın önüne geçmektedir. Zekat kapsamına girmeyen grubun başında üretimde yer alan makine ve araçlar gelmektedir. Bu yönüyle zekat, zengin bireyleri sermaye araçlarına yönlendirerek arz yönlü ekonomiye destek olmaktadır. Böylelikle zekat vesilesiyle maddi güce ulaşan alt gelir grubunun alım gücü ve hizmet talebi de artacaktır. Sonuç olarak üst gelir grubu ürettiği malın hareketliliği ile kazanacak, kazancı daha çok yatırım yapmaya vesile olacak, alt gelir grubu istihdam edilme ve alım gücü ile refaha ulaşacak, toplum kalkınacaktır (Sırım, 2018).

Zekat sisteminin oturmuş olduğu toplumlarda biriktirilen ve bir köşeye atılan paranın minimize olduğu bilinmelidir. Esas itibarıyla zekat durgun olan mal ile ilgilidir. Zekat, hem vergi gibi büyük oranlarda verilmez hem de ekonomik dağılımda adaleti sağlama işlevine sahiptir. Zekat, makul oranlarla bile toplumsal ekonomiyi canlandırarak destek olur. Buna rağmen toplumumuzda zekatı uygulamada eksiklikler olduğu için bahsi geçen etkileri sağlayamamaktadır. Bilgi eksikliği giderildiği takdirde, insanların yönlendirildiği, şeffaf, insanların içine sinen bir yardım sistemi özelliğine kavuştuğunda zekatın yaygınlaşması da istenen düzeyde olacaktır (Aydın, 2016).

İslam ülkelerinde zekatın işlevsel olamamasının en önemli sebebi zekatın kurumsal bir düzende ifa edilmemesidir. Zekatın zorunlu olduğu Yemen, Pakistan gibi ülkelerin zekatın gönüllülük esasına dayandığı ülkelere oranla getirisinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Bilen & Terzi, 2019). Zekat, Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından

İslam'ın köprüsü olarak tanımlanmıştır. Bu bakımdan zengin ve yoksul kişi arasında köprü görevini üstlenerek görünmez bağlarla birbirine kenetler (Certel, 1997). Zekat ibadeti, fakir ve zengin arasında fakirin aleyhine işleyen çarkı, lehine dönüştürmeyi amaçlar (Bilen & Terzi, 2019).

Zekatın emredildiği hicretin ikinci yılına kadarki süre boyunca Allah çok sayıda ayetlerle müminleri, yoksulları yardıma teşvik ediyordu. Hz. Peygamber'in bulunduğu dönemden uzaklaştıkça infakın yaşamı kuşatıcı yönü, zekatın sadece malın düşük bir kısmının verilmesine dönüşmek suretiye çerçeve daraltılmıştır. Nitekim Allah yolunda sevilenlerden harcama yapma, Kur'an'da gerçek iyilik ve erdeme vasıl olmanın olmazsa olmaz şartıdır (Özdemir, 2015).

Zekatı alma ve dağıtma işini bir devlet lideri olarak bizzat Hz. Peygamber Medine'de yürütmüştür. Hz. Ömer zamanında beytülmal oluşturulup, zekat için verilenler kayıt altında tutulmuştur. İslam coğrafyasında artan refah ve iyileşme, zekat memurlarının kişilerin mülkünde arama yapmak istemeleri gibi sebeplerden ötürü Hz. Osman zamanında devlet sadece görünen malların zekatını almış, altın ve paraya karışmamış kişilerin vicdanına bırakmıştır (Bilen & Terzi, 2019).

İslam coğrafyasının çok fazla genişlemiş olmasına rağmen, sosyal hizmet uygulamalarının on üç asır önce zirvede somut hale büründüğünü halife Ömer bin Abdulaziz döneminde görebilmekteyiz. Ömer b. Abdulaziz'in halifeliğinde artık zekat verilecek kimse kalmamış, toplum ileri bir ekonomik seviyeye ulaşmıştır. Hatta öyle ki, zekatla görevli memurlar ihtiyaç sahibi kimse kalmadığını söyleyince, halife köle alıp özgürlüklerine kavuşturmalarını istemiştir (Çelik, 2019).

Zekatın farz kılınması ile vicdani ve gönüllü yapılan hicret öncesi yardım zekat memurları ile tam teşkilatlı bir müessese haline gelmiş oluyordu. İslam iktisat sisteminde sosyal adalete zekat ile çözüm yolu bulunmuştur. Bu anlamda zekat terminolojide sadaka ve infaktan ayrı tutulmaktadır.

2.2.2. Kur'an'da İnfak

İslam iktisat sisteminde infakın zekatla kurumsallaşmasından önce birtakım süreçler yaşanmıştır. Birdenbire infak farz kılınmadığı gibi islam öncesi toplum da infak fikrine yabancı sayılmazdı. Semavi dinlerde infak teşvik ve tavsiye değeri taşıyordu. Cahiliyye araplarında ise cömertlik üstün bir meziyetti.

Cahiliyye araplarında mürûet en üstün ahlaki yapıydı. Mürûet; nezaketli, merhametli, yardım sever, cömert, bilgili olmak, cesaretli, adâletli olmak, erkeklik ve liderlik özellikleri gibi bütün özellikleri kapsardı. Özetle evrensel değerler ile Kur'ân'ın ve sünnetin emrettiği bütün güzel ahlak ilkeleri ve erdemler, mürûetin anlam alanına dahil olmuştur (Özpınar, 2011). Cahiliyye'de bu vasıflar üstün sayılmakla beraber bu erdemlerin ortaya çıkış amacı farklıydı. Cömertlik, cahiliyyede üstün bir vasıf sayılmakla birlikte cömertliğin sebebi gösteriş yapmak güç gösterisinde bulunmaktı. Cömertlik yapmak asaletin göstergesiydi. İslam'da var olan Allah rızası için yoksula yardım etme niyeti cahiliyyede söz konusu değildi (Kaya, 2009).

Cahiliyye arapları zamanında cömertlikte tefrit yapılmaktaydı. Fazilet sahibi, müsrif ve sınırsız cömert olmak, araplara göre insan şerefının yansımasıydı. Araplar misafire ikramı ve cömertliği çok severlerdi. Onlarda kerim, israf derecesinde cömert olan kişi anlamında kullanılmaktaydı. Öyle ki tüm varlığını sarf ederek ne var ne yoksa hepsini saçıp savurarak ertesi sabah çok kötü bir duruma, perişan duruma düşmeyi en yüksek mertebe sayarlardı (Kaya, 2009).

İslam'a ilk davet zamanında ise müşriklere en zor gelen konulardan biri infak olmuştur. Bunun sebebi etrafında oluşan muhtaç kimseleri kaybetmeme, insanlar arasında üstün görülme çabasıydı (Yıldız, 2019). Cahiliyye araplarının cömertliği sevmesi gösteriş arzusundan ileri geldiği için Allah rızası için infak yapmayı istememiş, tabakalaşmanın ve insanlararası statünün kendi menfaatlerine yararı olduğu için sürmesini arzu etmişlerdir.

İslamiyetten sonra, araplarda var olan bu cömertlik kültürü Allah'ın rızası ön planda tutulacak şekilde tebdil edilmiştir. Ayrıca İslam dini ifrat ve tefriti yasakladığı

için cömertlikte de bu durum geçerli olmuştur. Konu ile ilgili İsra Suresi 29. ayette geçen: “Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, kaybettiklerinin hasretini çeker kalırsın.” kelamı ile maksat, cimri de müsrif te olmamaktır. Yoksa “ hem insanlar hem de Allah tarafından kınanan ve bineği yürüyemediği için yoluna devam edemeyen kimse gibi, geçim vasıtan olan maldan yoksun kalırsın.” (es-Sabûni, 2016).

Kur’an’da infak kelimesiyaklaşık 80 yerde geçmektedir. Bunların dışında infakla ilgili zekat, sadaka, iyilik, yardım anlamlarını taşıyan benzer ayetler de sayıldığında 200’e yakın yerde infakın geçtiği görülmektedir.Kur’an-ı Kerim’de infakın farklı boyutları durmadan zikredilir.

Kur’an’da müteaddit ayetlerle infakın ulaşması istenen kitleler sıralanmıştır. Dinen muhtaç olan kişilere yakından uzağa yardım eli uzatılması gerekir. “Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "Hayır olarak ne harcarsanız o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla bilir" (Bakara: 215). “Sadakalar (zekatlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslam’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir” (Tevbe: 60).

Hz. Peygamber insanları el açıp dilenmekten men etmiştir. Bu konuda çeşitli hadisler mevcuttur. Veren el alan elden üstün tutulmuştur. Bakara sûresi 273. ayette “(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler. Siz hayır olarak ne vererseniz, şüphesiz Allah onu bilir” buyrulmaktadır.

Her ibadette olduğu gibi infakta da ihlas çok önemlidir. Yapılan maddi yardımın infak olabilmesi için gösteriştan uzak, sadece Allah’ın rızasına uygun olmasına dikkat edilmelidir. Bakara sûresi 271. ayette bu önemli husus vurgulanmıştır: “Sadakaları

açıktan verirsiniz ne güzel! Fakat onları gizleyerek fakirlere verirsiniz bu, sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına da keffaret olur. Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” “Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının peşinden (bunları) başa kakmayan ve gönül incitmeyenlerin, Rab'leri katında mükafatları vardır. Onlar için korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de” (Bakara: 262) ayetiyle gönül incitmeden verilmesi istenmiştir. Bu ayetlerle Cenab-ı Hak infak ibadetinin özüne inerek ahlaki ve davranış boyutuna taşınmasını istemektedir.

“Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez” (Bakara: 264). İnfakın Allah rızası için yapılmasının işareti başa kakmamaktır, menfaat beklememektir. Nasıl ki düz yerlere bereket olan yağmur yalçın bir kayada toprağı yok ederse, sadaka da ilahi rıza için verilmediğinde boşa gitmiş olur. Ancak menfaatsizce gönül incitmeden verildiğinde sahibine ecir ve mükafat getirir (Karaman, vd., 2016: 421).

Zekat ve sadakayı emreden ayetler inince sahabelerin bir kısmı hurma salkımlarını getirip ihtiyaç sahipleri alsınlar diye Mescid-i Nebevi'ye astılar. Buna karşılık bazı müslümanlar da sadaka olacağını sanıp; bozuk, düzgün olmayan hurmalardan getirdiler. Bu olayın ardından Bakara sûresi 267. ayet nazil olmuştur: “Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye layıktır.” Ayetin devamında isteyerek alınmayacak şeyleri başkasına da vermemeye işaret edilir. İnfakta amaç Allah rızasını kazanmaktır. Allah'ın rızasını kazanmak iyi olandan vermek kaydıyla mümkün olabilir (Kandemir, vd., 2011: 374).

Takva sahibi, Allah anıldığı vakit kalpleri titreyen müminlerin sahip olduğu yüksek hasletlerden biri de infak etmektir. Hac sûresi 35. ayette: “Onlar öyle kimselerdir ki, Allah anıldığında kalpleri titrer, başlarına gelen musibetlere sabrederler, namazlarını özenle kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan Allah yolunda harcarlar.” buyrulmaktadır (Yıldız, 2019). İnsanın sahip olduklarının fazlasını ve işe yaramayanını vermesi nisbeten kolaydır. Oysaki esas olan insanın sevdiklerinden de feragat ederek bencilliği ile savaşmasıdır. “Sevdiklerinizden infak etmedikçe iyilerden olamazsınız.” (Al-i İmran: 92) ayetine bakıldığında da asıl gayenin nefsi ve egoyu yenerek sevilenden vazgeçmek olduğu anlaşılmaktadır.

Cenab-ı Allah, infak edenleri bereketlendireceğini Kur’an’ı Kerim’de müjdelemiştir. Bakara sûresi, 262. ayetinde bu durum belirtilmektedir: “Mallarını Allah yolunda infak edenlerin durumu, bir buğday danesi gibidir ki, yedi başak bitirmiştir ve her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine daha da fazlasıyla verir. Şüphesiz ki Allah Vâsi’dir, Alîm’dir!” (Yazır, 2011: 53). Ayet-i kerimede, infak için müminlere teşvik vardır. Kişi maddi bir yardımda bulunacağı zaman fakirlik korkusuna kapılabilir. Şeytan insana vesvese vererek fakir kalma korkusunu hissettirebilir. Bu korku ile de kişide malı yığma dürtüsü gelişebilir. Kur’an’da Allah, buğday başağı örneği ile insanı bu korkudan sıyrarak bire yediyüz ve hatta dilediğine daha fazlasını da vereceğini vadeder. Ayetin son kısmında geçen “Vasi” ismi de vermekten korkulmamasını, Allah’ın rızkı genişleteceğine işaret etmektedir.

Cenab-ı Hak, “karz-ı hasen” ifadesiyle kendi rızası için yapılacak hayır ve infakı bizzat kendisine verilmiş bir borç olarak karşılar. Bu borcun ardından fazlasıyla ecini ödeyeceğini belirtmiştir. Hadid sûresi 11. ayette: “Allâh’a güzel bir borç verecek olan kimdir? Artık Allâh, bunu kendisi için kat kat artırır. Onun için oldukça üstün ve onurlu (kerîm) bir ecir vardır.” buyurmaktadır. Bu manada hayırsever bir mümin infâkı iki türlü tatbik etmiş olur; hem Allah’a karz-ı hasen (güzel borç) vermek sûretiyle hem de muhtaç olan kişiye borç vermek, yardım etmek sûretiyle gerçekleştirir (Topbaş, 2013).

“Onları hidayete erdirmek sana ait değildir. Fakat Allah, dilediğini hidayete erdirir. Hayır olarak ne harcarsanız, kendiniz içindir. Zaten siz ancak Allah'ın rızasını kazanmak için harcarsınız. Hayır olarak her ne harcarsanız -hiç hakkınız yenmeden- karşılığı size tastamam ödenir.” (Bakara: 272) ayeti de kul ile Allah arasında hayır alışverişini göstermektedir. Şüphesiz yapılan hayrın önce kişinin kendisine hayrı vardır. İlahi rıza için yapılan hayırları Allah karşılıksız bırakmayacağını haber vermektedir.

Şüphesiz ki kimsesiz, korumasız kalan yetim ve öksüz çocuklar her türlü olumlu desteğe muhtaçtır. Huzur dolu bir toplum oluşturmayı amaçlayan İslam dini, Kur'an ayetleri ile yetime yardımdan oldukça fazla bahsetmiştir. Nisa sûresi 10. ayette Allah "Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, aslında karınları dolusu ateş yerler. Onlar; yarın harıl harıl yanan bir ateşe gireceklerdir." buyurarak yetim hakkını ihlal edenleri oldukça sert bir şekilde uyarmıştır.

Vahyin ilk muhatabı olan ve nüzula şahitlik eden sahabeler, yetim hakkı hususunda sert ikaz ve tehditler içeren bu ayetten sonra yetimlerden uzak durmaya başlamıştır. Öyle ki müminler, yetimin sütünü, yiyeceğini, hizmetçisini, bineğini hatta ona ait olan her şeyi kendilerinkinden tamamen ayırmışlardır (Can, 2016).

2.2.3. Hadislerde İnfak

Hz. Peygamber; fedakâr, cömert, başkalarını kendine tercih eden, samimi insanların oluşturduğu erdemli bir toplum kurmayı amaçlamış ve bu yönde çabalamıştır. Bireyci ve pragmatik düşüncenin İslam dininde yeri yoktur. Pragmatizmin altında diğergamlığa önem vermeme yatar.

İnfak, içtimaî adaleti sağladığı gibi ruhî eğitime de ziyadesiyle katkı sağlar. İnfaka teşvik mahiyetinde bu yönde eğitim verilen kişiler, daha duyarlı ve başkalarını düşünen bir yapı kazanabilirler. Bu doğrultuda Hz. Peygamber diğergamlık, cömertlik, infak gibi konularda ashabına teşvik ve yönlendirmeler yapmıştır (Sancaklı, 2006). “Cömert, Allah’a, cennete, insanlara yakın, ateşten ise uzaktır; cimri ise Allah’tan, cennetten ve insanlardan uzaktır, ateşe ise yakındır. Muhakkak cömert bir cahil, Allah Teâlâ’ya cimri bir âbiden daha sevimlidir.” hadisi ile cömertliğe teşvik vardır. “Cimrilikten sakının;

Çünkü cimrilik, sizden öncekileri hel k etmiştir. Onları aralarında kan dökmeye ve dokunulmazlıklarını çiğnemeye sürüklemiştir.” hadisi ile de cömertliğin zıddı olan cimriliğin toplumsal zararlarına temas edilmiştir.

İnsanların en c merdi olan Hz. Peygamber, kendisinden istenilen hiçbir şeyi geri evirmemiştir. Bir defasında Mudar kabilesinden yanına gelen bir grup insanın çok mağdur durumda olduğunu görünce onların bu durumundan çok etkilenmiş ve üzülmüştür. Bundan ötürü sahabeyi toplayarak infak ve tasaddukun öneminden bahsederek onlara yeteri kadar yardım toplanmasını sağlamıştır (Sancaklı, 2006). Hz. Peygamber’in eşi Hz. Hatice de oldukça zengin ve cömertti. Malını bencilce kullanmamış, ihtiyaç sahibi yoksullara yardım eli uzatmış, misafirlere cömertçe ,ikramda bulunmuştu. Yine Hz. Peygamber’in yakın arkadaşı Hz. Ebubekir de oldukça zengin ve cömertlikte zirve idi. İslâm ordusunun inşaası için Hz. Ömer malının yarısını getirmişti. Hz Ebû Bekir ise, bütün malını tasadduk edince Hz. Peygamber, “Ya Eba Bekr, ehlin ve evlatların için geride ne bıraktın? diye sordu.” O da, “onlara Allah ve Ras l n  bıraktım” yanıtını vermişti.

Ashab-ı kiram sofraya misafirsiz tek başına oturmayı hoş karşılamazlardı. İbn Abbas’ın rivayetine göre bu anlayışı hafifletmek üzere: “Toplu olarak ve tek başınıza yemenizde mahzur yoktur.” (en-N r: 61) ayeti inmişti. Hz. Ali’nin ağladığını görenler bunu nedenini sorduklarında řu cevabı aldılar: “Yedi gündür evime misafir gelmedi. Allah Teâlâ’nın derecemi indirmiş olmasından korkuyorum.” Enes bin Malik: “Evin zekatı evin içinde misafir için bir oda bulundurmaktır.” derdi (Yılmaz, 2000).

Hz. Peygamber, babası yanında olmadan dünyaya gelmiş, altı yaşında iken annesini, sekiz yaşında iken ise dedesini kaybetmiştir. Uzun süre amcası Eb  T lib’in himayesinde bulunmuştur. Amcasının çocuklarıyla beraber büyümüş ve aralarında herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Kendisine çok iyi bakıldığı ve iyi muamelede bulunulduğu bilinmektedir. “O, seni yetim bulup barındırmadı mı?... O halde yetime gelince, onu sakın aşağılama...” ayetlerinde, Hz. Peygamber’in yetim kaldığı kendisine hatırlatılırken, aynı zamanda kendisinden de yetimlere sahip çıkması istenmektedir.

Vahyin ışığında yetişen Hz. Peygamber'in hadislerine bakıldığında diğer konularda olduğu gibi yetim konusunda da Kur'an ile paralellik görülür. Hem Kur'an, hem de Hz. Peygamber, yetime karşı yapılması ve yapılmaması gerekli hususları açıklamıştır. Yetime bakıldığı ve iyi muamele yapılarak büyütüldüğü takdirde o kişiye cennet sözü verilmektedir: "Ben ve yetimi himaye eden kimse cennette şöylece beraber bulunacağız.", "Kendi yetimini veya başkasına ait bir yetimi himaye eden kimseyle ben, cennette şöyle yan yana bulunacağız.", "Bir kimse sırf Allah rızası için yetimin başını okşarsa, elinin dokunduğu her saç teline karşılık ona sevap vardır.", "Bir kimse Müslümanların arasında bulunan bir yetimi alarak yedirip içirmek üzere evine götürürse, affedilmeyecek bir suç işlemediği takdirde, Allah Teâlâ onu mutlaka cennete koyar." Bahsi geçen hadislerde kimsesiz çocukların himayesi konusunda büyük teşvikler vardır (Sancaklı, 2006).

Avn b. Ebû Cuhayfe babasından şöyle nakleder: "Bize Peygamber'in zekât memurları geldi. Zekâtı zenginlerimizden alıp fakirlerimize verdi. Ben de yetim bir çocuktum; bana da bir deve verdi." Bu ve bunun gibi hadislerle de yetimlerin infak ile himaye edildiği görülüyor. Bugün de İslamın getirdiği bu çözümlerin yaşanmasına oldukça ihtiyaç vardır.

2.2.4. Diğer Dinlerde İnfak

Tarih boyunca din ekonomiyi, ekonomi dini etkilemiştir. Dinlerin bakış açısı ekonomik sisteme ve yardımlaşmaya yön vermiştir. Semavi dinlere bakıldığında; Yahudilikte Babil'e sürgün (Kurt, 2006) gibi unsurlar onları taşınmaz mallara yatırımdan ziyade zanaata ve ticarete yönlendirmiştir. Yahudilerin dini metinlerinde zenginlik, varlık sahibi olma ve ticaretten övgüyle bahsedilmektedir. Hristiyanlık Katolik inancında Yahudilikteki anlayışın zıddı olarak zenginliğin yerildiğini fakirliğin övüldüğü görülmektedir. Matta İnciline göre geçici dünya hazinesinden kurtulup göklerdeki kalıcı hazine hedeflenmektedir. Katolikliğe karşıt olarak ortaya çıkan Protestanlıkta ise Kapitalizm ile eş zamanlı olarak dünyevileşme ve kazanç isteği oluşmuştur (Karahöyük, 2013).

Hristiyanlıkta dünya hayatı, yahudilikte ise ahiret hayatı ikinci plana atılmıştır. Kur'an ayetlerine bakıldığında yahudilerin dünyaya çok düşkün ve Allah'ın azabını umursamayan bir yapıda oldukları görülür. Ahiret inancının Ahd-i Atik'in ilk beş kitabında da bulunmaması, sürgünün ardından gelen geç dönem peygamberlerinde zayıf bir biçimde belirmesi de bu durumu kanıtlar niteliktedir. Diğer taraftan İncil'de ise yoğun bir ruhanilik ve dünya ötesine vurgu yer almaktadır (Ekin, 2002).

Eski Ahid'de (Levililer, 19/9-10, 23/22, 25/35; Tesniye, 10/18-19, 14/29, 15/9-11; Eyub, 29/12) ve İnciller'de (Matta, 6/2-4; 19/21; Markos, 10/21; 12/41-44; Luka, 11/41) muhtaçlara karşılıksız yardımın teşvik edildiği ve bu manada sadaka kavramının kullanıldığı görülmektedir (Duman, 2008).

Semavi dinler muhtaçlara yardım etme, empati, dayanışma gibi birçok olumlu davranışı müntesiplerine öğütlemiştir. Bunların dışında örneğin Budizmde de iyilik, şefkat, verme, yardım tavsiye edilmiş, bunların aksi olan kıskançlık gibi kötü tutumlar yerilmiştir (Baycar, 2019).

Genel olarak tüm dinler, mensuplarını ihtiyaç sahiplerine yardım etmeye davet etmiştir. Bazıları ilahi adaleti sağlamada yoksullara yardımı bir vesile kabul ederken, bazıları dünyaya bağlanmamayı, manen yükselişe çabalamayı, kişilere yardımın yükselişe vesile kabul etmektedir. Varlık sahibi olma İslam dininde bir imtihan olarak kabul edilir. Kur'an'da paranın sadece zenginlerin arasında el değiştirmesi eleştirilirken, fakirlerle yardımlaşma emredilmektedir. Bunun en somut hali de zekat ibadetidir (Özdemir, 2015).

İnfakın tersi özelliklere sahip olan faiz, başta Yahudilik ve Hristiyanlıkta yasaklanmıştır. İlkçağdan beri süregelen birçok filozof tarafından da ahlaksız ve adalete uygun olmadığı belirtilerek yerilmiştir. Faizi yasaklamayan hiçbir din olmamasına rağmen, İslam bu yola girmemek için alternatif imkan sağlamıştır. Alt ekonomik gelir grubunu azaltıp, orta gelir grubunu sağlayıp yayma adına kurulan infak İslam ekonomisinin temelidir (Özdemir, 2015).

Dinlerin dünyadan soyutlanma çağrıları, fakirliği övgü ve teşviki görülmektedir. Kişilerin yoksulluğa karşı duruşu birbirinden farklı olagelmıştır. Kimileri yoksulluğu kutsamış, kader olarak benimsemiştir. İslam dininde ise yoksulluk övülmemiş, buna teşvikte bulunulmamıştır aksine yoksulluğun azaltılması için zekat emredilmiştir (Bilen & Terzi, 2019: 136). İslam'da; alinteri ve çabaya teşvik, zekat ve sadaka İslam ekonomisinin temellerini oluşturmuştur. Çalışmanın ibadet olduğu kabul edilen İslam dininde emeğe verilen saygıdan ötürü faiz yasaklanmış, zekatla ekonomik bir canlandırma hedeflenmiştir. Kendine ait ekonomik yapıyı oluşturma, sadece İslam dinine özgüdür (Karahöyük, 2013).

Müslümanların bir kısmının dine karşı yanlış algıları olabilmektedir. Fakirliği ve dünyadan soyutlanmayı erdem sayanlar çalışma ve üretimden de geri durabilmektedir. İslam dinine bakıldığında dünya ve ahiretin iç içe olduğu görülür. İslam orta yol dinidir. Alın teri ile Allah rızası için çalışmak ibadet sayılmıştır.

Son yüzyıllarda ortaya çıkan ideolojilere bakıldığında; kapitalizmde büyüme hedeflenirken sosyal adalette başarılı olunamamış, büyük sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Sosyalizmde ise adalet ilkesi hedeflenirken, uygulamada hakkaniyet sağlanamamış bunun yanında verimlilik ve ürün kısmında problemler meydana gelmiştir. İslam iktisadi sisteminde hem verim hem de sosyal adalet hedeflenmiştir (Sırım, 2018). İslamda çalışma ibadet hükmünde olup teşvik edilmiş, zekat ve sadaka gibi uygulamalarla yapılan infak ile de sosyal adalet amaçlanmıştır.

2.3. İnfakın Davranış Boyutları

Maddi açıdan ihtiyaç sahibi olan birey, psikolojik olarak da bu durumdan etkilenir. Bireyin muhtaç oluşu; agresifliğini ve düşmanca tutumunu ortaya çıkarabilir. Bazı yoksul kişilerde geçim sıkıntısı ve maddi imkansızlıklar ruhsal yapıda tahribata yol açabilir. Dolayısıyla, oluşan bu tahribat kişilik yapısını etkileyerek bireyi suça itebilir. Bunun yanında bireyin salt ekonomik sebeplerden ötürü suçlu konumuna düşeceği fikri de makul değildir. Ekonomi etkeninin yanında bireyin öz kontrol mekanizmasına bakmak gerekir. Kriminal davranışları inceleyen kuramlarda suç işleyen bireylerin

düşük bir benlik kuramına sahip olduğu söylenebilir. Aile, sosyal çevre ve dinsel yapının bireyin benlik oluşumunda etkili olduğu bilinmektedir (Kızmaz, 2003).

Prososyal davranışlarda ve özelde yardım etme davranışında dinin katkısı büyüktür. Din, kişiyi bencillikten uzaklaştırıp ötekine de yer açar. Dini yaklaşım ve manevi eğitim ile insanlara, yardım etme ve malı infak etme ruhu aşılanır.

İnsan özü itibariye “homo economicus”, yani bencil ve faydacıdır. Bunun yanında kişi eğer çabalarsa cömertlik ve şefkat gibi güzel hasletler bencilliğin yerini alabilir. Dolayısıyla insanın “homo religios”, yani inancını uygulamaya çabalar hale gelmesi de mümkündür. Bağışta bulunmayı sevmesi nedeniyle homo-religios olan insana infak zor gelmez, verince karşılıksız olarak verir (Aydın, 2016).

Standart ekonomi modelinde yer alan tüketici davranışlarına bakıldığında; tüketicilerin duygusal kararlar almaktan uzak olup soğuk oldukları, her kuruşu sonuna kadar hesaplayayıp menfaatçi oldukları, başkalarının ne halde olduğunu umursamaz bir tavırda duygusuz oldukları görülür. Batılı teorisyenler, insan davranışının temelinde bencillik olduğunu, bağış yapmaya dair var olan dürtülerin uzun soluklu olarak yürütülemeyecek psikolojik sapmalar olduğunu iddia etmektedirler (Zaman, 2015).

İslamın insan davranışına bakışı ise bu batılı ekonomisi sistemlerinden çok daha farklı, incedir. İnsan özünde aç gözlüdür, nefsinin dünyevi isteklerine karşı başarılı olabilmek için mücadele etmelidir. İslami sistemde bu açgözlülüğü cömertlik ve hayırseverliğe dönüştürme çabası vardır. Kur'an'da sadece fakirlerin doyurulması değil, fakirlerin doyurulmasını teşvik etmeyenlerin kınanması suretiyle bu dayanışmanın yaygınlaşması yer alır. Bu sayede yardımlaşma, kardeşlik ve sevgiye çıkmaktadır (Zaman, 2015).

İnfak, davranışa dönüştüğünde kendini farklı hallerde bulur. İnsanda maddi yardım etme motivisi manevi değerlerle buluştuğunda cömertlik, yardımlaşma, diğergam olma, paylaşma hatta isarda bulunmaya kadar taçlanır. İnfak denildiğinde; yardımlaşma, paylaşma, cömertlik, isâr, özgecilik, diğergamlık gibi kavramlar öne çıkmaktadır.

2.3.1. Değerler ve Yardımlaşma

Değerler toplumu oluşturan insanlar tarafından kabul gören olgulardır. Değer, insanı herhangi bir eyleme yönelmeye ve gerçekleştirmeye iter. Her insanın zihin dünyasında bir işe başlarken onun iyi mi kötü mü olduğu hakkında değer algısı vardır.

İnsanın arkadaşlarına, hocalarına vs. karşı göstermiş olduğu davranışları, değerler tarafından belirlenmiş davranışlardır. Değerlerle davranışlar paralellik gösterir. Bununla beraber ekonomik, sanatsal, dini vs. değerler de vardır. Bir şarkı ilahi olarak söylendiği zaman dini duyguları harekete geçirdiğinden “dinsel değer”i oluşturur (Arslan, 2017).

Değerlerin oluşumunda toplumsal öncelikler önemli bir role sahiptir. Dünya geneline baktığımızda Çin, Budizm ile Taoizm etkisi ile dünyeviliğe yakinken Hinduizmde uhrevi değerler hakimdir. Hindular acı çekmeyi bir kültür haline dönüştürerek dünyayı terk etmiş gibi yaşarlar. Antikçağ dönemine bakıldığında Spartalılar’ın askeri bir toplum olduğu görülür. Emirlerle uymak onlar için oldukça önemlidir. Almanya Sparta’nın değerlerini benimsemiştir. Atinalılar ise aklı ve demokrasiyi öne çıkarmıştır. Bununla beraber Batılı aristokratlar kendilerini üstün sınıf olarak görmüş, köleliği benimsemişlerdir. İngiltere Atina’dan aldığı etkiyi sürdürmektedir. Museviler kendi ırkını üstün görmüş bu yüzden düşünce dünyasında dar alanda kalabilmişlerdir. Yahudiler için anahtar erdem, doğruluktur. Hristiyanlık’ta ise en öne çıkan erdem sevgi olmuştur (Tarhan, 2012). İslamiyette, birçok erdem bir arada bulunur. Hem dünya hem ahiret için çalışma vurgusu vardır.

Dayanışma kavramı, ilk olarak Roma yasalarında normatif olarak parasal konularda görülmüştür. Bir aile içinde bireylerin başkasına borcunu ödeme yükümlülüğü “obligatio in solidum”, yani dayanışma yükümlülüğü adını almıştır. Türk toplumunda ise herhangi bir parasal çıkar ve karşılık beklemeden, ortak manevi değerler uğruna barışta imece; savaşta seferberlik haliyle görülür (Bilici & Korkmaz, 2014). Bu da cömertlik ve yardımlaşma erdeminin yoğun bir şekilde yaşanmasından kaynaklanmaktadır.

İslamiyette farz kılınan zekat ile diğer dinlerde de var olan yardımlaşma, zorunlu bir nitelik kazanmıştır. İnfak davranışında yardımlaşma ve cömertlik gibi değerlerin önemi büyüktür. Toplumsal adaletin sağlanması için çözüm üreten İslam dininde cömertlik ve yardımseverlik değerleri Kur'an ayetleri ve hadislerde sık sık geçmektedir. Böylece inananlar bu erdemi hatırlamakta ve bu doğrultuda harekete geçmektedirler.

Yardımlaşma duygusu, diğergamlığın bir sonucu olarak ortaya çıkar. Kişi kendi dışındaki insanlar hakkında da bazı duygulara sahiptir. Bundan dolayı yardımda bulunma eğilimi taşır. Durkheim, pozitivist bir bakış açısına sahip olsa bile din olgusuna çok önem vermiş, kolektif bir ahlaki bilinci, dayanışmayı savunmuştur. Din ve intihar ilişkisi hususunda araştırma yapan Durkheim, Katoliklerin kendi içlerinde kuvvetle dayanışma ve bütünleşme sergilediklerinden ötürü bireyselliğe önem veren Protestanlardan daha düşük oranda intihar ettiklerini bulmuştur (Baycar, 2019).

Sayıda yeterli düzeyde olmasa da son yıllarda psikolojik danışma hizmetlerinde kültür ve değerlerden faydalanılmaya başlanmıştır. Peseschkian 1997'de geliştirdiği pozitif psikoterapi ile, Doğu hikayeleriyle psikoterapi yapmayı tavsiye etmiştir. Yine bazı psikoterapi hizmetlerinde Yunus Emre'nin fikirleri ve şiirleri kullanılmaktadır. Gittikçe yitirilen ve yitirildikçe de psikolojik sağlığın olumsuz etkilendiği Türk-İslam değerleri bugün önemini daha da arttırmıştır (Akbaba, 2014). Psikoterapi ile değerler arasındaki ilişkiyi inceleyen klinik psikolog, aile ve evlilik terapistleri, sosyal hizmet uzmanları ve psikiyatristlerle yapılan bir araştırmada olumlu ve ruh sağlığına uygun bir hayat düzeni oluşturmada değerler önemli bulunmuş, psikoterapide kullanılması faydalı görülmüştür (Jensen & Bergin, 1988).

Erdemler, insana bilmediği konularda yardımcı olur. İnsan bilmediklerini bildikleri ile kıyaslayarak öğrenir. Bilmediğinden korkan insanın hayatında yer bulan değerler, korkusunun azalmasına da destek sağlar. Her kültürde kabul edilen bazı değerler, meçhul olandan duyulan endişeyi gidermede kullanılabilir (Tarhan, 2012).

Yardımlaşma ve infak ile yöneltile en önemli eleştiri infakın insanları tembelliğe ittiği iddiasıdır. Bu düşüncenin haklı tarafları olmakla beraber burada dikkat edilecek

nokta infakın karşıdaki kişiyi olumsuz değil olumlu noktada etkilemesidir. Yardımlaşma, duran arabanın kontağını ilk kez çevirmeye benzetilebilir. Eğer toplumda yardımlaşmada zayıflık hakimse toplumsal güven zedelenir, kitleler intihara sürüklenir. Örneğin ileri yaş intiharlarının oldukça fazla olduğu Japonyada yardımlaşma hakaret gibi algılanmaktadır. Kendine yetemeyeceğini hissettiğinde yaşlılar “ölsem daha iyi” fikrine kapılmakta, hayatına son vermektedir.

Yardımlaşmanın tembelliğe ittiğini savunanların düşüncesi girimşiciliği azalttığı gerekçesidir. Mücadele etmeden, kolay yolla elde edilen paranın çalışmayı, rekabet ve girişimciliği azalttığı düşüncesi ile insanların köreldiği savunulmaktadır. Burada ölçü iyiliklerin başlangıcına katkı sağlamaktır (Tarhan, 2012).

Son yıllarda sosyal bilimcilerin üzerinde çalıştığı konulardan biri de “decision making” yani, insanın karar verme biçimidir. Karar vermede öne çıkan kriterlerden biri ahlaki akıl yürütmedir ve bunun da üç seviyesi vardır. En ilkel seviye görünen kısa vadeli sonuçları görerek karar vermektir. Buna göre anlık heves ve çıkarlar önemlidir. Ortalama ahlaki akıl yürütme ise niyeti dikkate alarak soyut düşünme, görev bilinci gibi değerleri içerir. Merhamet gösterme, içgüdülere yenik düşmeme, fedakar olma, başkaları uğruna sıkıntı ve çile çekme, bir başkasının duygusuna duyarlılık gösterme, adalet gibi değerler ileri derecede ahlaki akıl yürütme ile oluşur (Tarhan, 2012). Bu da gösteriyor ki değerler yüksek düzeyde muhakeme gerektiren üst düzey davranışlara öncülük eder.

2.3.2. Paylaşma, Cömertlik ve İsâr

Paylaşma için yeterli donanımına hakim olan üst gelir durumuna sahip olan insanların mı, orta gelirin mi yoksa alt gelire sahip olanların mı daha cömertçe tutumlar sergilediği merak konusudur. Görünüşte üst geliri olanların rahatlıkla malını paylaşabileceği düşünülebilir. Öte yandan çok malın cazibesinden ötürü vermek zor olabilir.

Üst SED (Sosyal ve Ekonomik Destek)’e sahip olan kişiler paylaşma ahlakına sahip olabilirse, özgeci bir yapıyı kazanabilirler. Üst SED’deki kişilerin yaşam doyumu, benlik saygısı, hayata olan pozitif tutumu alt SED’e nazaran daha fazladır. Prososyal

davranışları gösterme oranına bakıldığında ise Orta SED'e ait olan kişilerin diğerlerine göre daha yüksek oranda olduğu bilinmektedir (Karayığit, 2017).

Sarıcı Bulut'un yaptığı bir araştırmada ise alt gelir grubu öne çıkmaktadır. Öğrenciler üzerinde yaptığı araştırmada, alt gelir grubundaki öğrencilerin orta seviye gelir grubundakilere göre daha fazla prososyal, dinsel, kültürel yapıya bağlılıkları vardır. Ayrıca araştırmada, anne babanın eğitim durumunun çocuklarının iyilikseverlik eğilimini arttırdığı da gözlenmiştir. Anne babasının eğitim durumu lisans veya lisansüstü olan öğrencilerin, okuryazar olmayan, ilkokul mezunu olanlara nisbeten daha iyiliksever ve yardımsever olduğu ortaya konmuştur (Sarıcı Bulut, 2012).

İnsan maddi manevi birçok imkanla donatılmıştır. Bununla birlikte her insanın içinde bencillik duygusu vardır. Kişi eğer bencilliği kontrol edemez ise cimrileşir, vermek ona zor gelir. Bugün gittikçe artan bireyselliğin alt yapısında da yine bu bencillik duygusu yatar. Öte yandan kontrol altına alınan bencillik kişinin kendini ihmal etmeden başkalarına da verebilmesine imkan sağlar. Bu durum cimriliğin tersi olan cömertlikle gerçekleşir.

Cömertlik maddi olanaklara sahip olan kişinin; yoksul ve muhtacı gözetmesi, ihtiyaçlarını gidermesidir. Cömertlik İslami literatürde oldukça öne çıkan, Hz. Muhammed'in bizzat uyguladığı ve yapılmasını tavsiye ettiği erdemdir. İslam dininde cömertlik ve paylaşma gönüllü bir biçimde Allah'ın rızasını gözeterek yapılır.

İsâr; arapça kökenli olup, üstün saymak, seçmek anlamlarına gelir. Bir başkasının kârını, iyiliğini kendi önünde tutmaktır. Bu durum aşırı şefkat ve merhametin sonucudur. İsâra aynı zamanda diğerkamlık ta denir (Cebecioğlu, 2009). Batı dillerinde alturizm, modern Arapça'da gayriyye (başkalarını düşünme), dilimizde diğerkamlık ve özgecilik terimleri isâr ile benzer anlamda kullanılır. Kişinin isâr seviyesine ulaşmak için gerçekten muhtaç olması gerekmez. Esas önemli olan kişinin kendi muhtaç olsa bile bir başkasını kendine öncelik edecek ahlaka ve kuvvetli bir iradeye sahip olmasıdır (Durmuş, 2003).

Îsâr, Kur'an'da dördü mekki, biri medeni sûrelerde bulunmak üzere 5 ayette geçer. Mekki ayetlerde; üstün tutmak, yeğlemek gibi anlamlarda kullanılmıştır. Medeni ayet olan Haşr sûresi 9. ayetinde ise: “Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarır ise işte kurtuluşa erecekler onlardır” buyrulurken isâr kelimesi terim anlamda yer almaktadır. Bu ayette muhacir-ensar dayanışmasıyla muhteşem bir dayanışma gösteren müslümanlara büyük bir örnek ve temsil olan ensar övülmektedir (Durmuş, 2003).

Nadiroğullarından gelen ganimeti bölüştürmek için ensar ve muhacirleri çağıran Hz. Peygamber (s.a.v), ensara muhacirleri ağırladıkları için teşekkür ettikten sonra, dilerlerse ensarın evlerinde kalmasına devam etmesini bunun yanında ganimeti hepsine bölüştürebileceğini söyledi. Bunu istemezlerse malı muhacirlere bölüştürüp, onları ensarın evinden ayırabileceğini anlattı. Bu teklifin karşısında ensar, muhacir kardeşlerinin hem kendi evlerinde kalmaya devam etmesini hem de malı yalnızca muhacirlerin bölüşüp almalarını istediler. Haşr sûresi 9. ayette “...onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar...” ifadesini yaşayan ensarda en ufak bir kıskanma yada çekememezlik yaşanmadı, isâr ruhuyla ve gönül rahatlığıyla verdiler. Ayetin devamında da olduğu gibi kendilerinin de ihtiyacı olmasına rağmen muhacir kardeşlerini kendilerine tercih ettiler. Ayette geçen, şiddetli hırsın eşlik ettiği cimrilik anlamına gelen “şuħh” nefiste yaratılıştan varolagelen bir özelliktir (Kurtubi, 2003: 218; Sabûni, 2016: 345).

Cömertliğin ilk derecesi sehavettir. Sahip olduğu malın bir kısmını saklayıp, bir kısmını vermeye sehavet denir. Cömertliğin ikinci derecesine cûd denir. Cûd, malın az bir miktarını kaldırıp, çoğunu infak etmektir. Cömertliğin üçüncü derecesinde îsâr bulunur. Îsâr, cömertliğin zirvesidir. Karşılaşacağı bütün sıkıntılara göğüs gerip, bile bile başkasını kendine tercih eden kimseye îsâr sahibi denir (Kuşeyrî, 1980: 294).

Îsâr fedakârlık ve cömertlik taşıyan bir eylemdir. Kerem, cûd, sehâ, ihsan gibi cömertlik anlamları taşıyan birçok kelime vardır (Pusmaz, 2011). Bunlardan ayrı olarak îsâr kişinin ihtiyacı bile olsa başkasını kendisine tercih etmesi yönüyle üst düzeyde bir cömertlik tutumunu yansıtır.

Îsâr, cûd ve sehavetin örnekleri Hz. Peygamber'in hayatında açıkça görülebilir. Komşusu aç olan kişinin tok yatmasının sert bir şekilde eleştirildiği, daima başkalarının da gözetilmesi gerektiği vurgulanan İslam dininde en çok infak ve îsârı Hz. Peygamber ve O'nu örnek alan sahabeler gerçekleştirmiştir. İslamiyetin yayılması ve gelişmesinde de infak oldukça etkili olmuştur.

Müslümanlar günümüzde sekülerleşme sürecinden etkilenmesine rağmen cömertliği sürdürebilmişlerdir. 2012 yılında yapılan ICM araştırma anketinde müslüman yardımseverlerin diğer toplumlardan çok daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Yine 2012 yılında Pew Araştırma merkezinin çalışması da müslümanların yüksek oranda hayırsever olduklarını ortaya koymuştur (aktaran, Zaman, 2015). Pakistan'daki bir çalışmada (2014) aile bireylerinin zekatla birlikte anlamlı oranda refahının arttığı tespit edilmiştir (Bilen & Terzi, 2019).

Paylaşma ve cömertlik insan için sosyal yaşamda var olabilmesi için zaruri bir erdemdir. İnsan, genetik yapısı itibariyle tek başına yaşamaya müsait değildir. İnsanın sosyal bir varlık oluşu onu soyut bağlarla bir başkasına bağlar. Başkalarından destek almayarak yaşamı sürdürmek neredeyse imkansızdır. Toplum tarafından cömertlik, fedakarlık gibi bağlar benimsendikçe insanlararası ilişkiler de artacak ve sürecektir (Tarhan, 2012).

2.3.3. Özgecilik ve Diğergamlık (Altruizm)

Diğergamlık, kişinin kendi gereksinimlerini bir kenara itip yalnızca başkalarının ihtiyaçlarını sağlamaya çalışma anlamında değil, başkalarını da kendisi kadar düşünme, başkalarını da kendisi kadar önemseme ve başkalarının yararını da kendi yararı kadar gözetme anlamındadır. Diğergam insan bencil olamaz. Başkalarına sevgi ve şefkat ile yaklaşır. Diğergamlık fedakarlığı da beraberinde getirir.

Kişinin çevresindeki varlıklarla geliştirdiği bütün olumlu davranışların prososyal davranışlar çerçevesinde olduğu söylenebilir. Yardım etme davranışı, prososyal davranışların bir alt kategorisinde yer alır. Tek taraflı yada iki taraflı yardım etme anlamını taşır. Eğer yardım sadece tek taraflı ise, kişi yardım için bir başkasını öncelemişse diğergam davranışta bulunmuş olur. Bununla beraber, kendisi ihtiyaç halinde olan kişi yine de yardımda bir diğerini önceleyip, tercih etmişse isarda bulunmuş demektir. O halde, prososyal davranış yardım etmeyi, yardım davranışı diğergamlığı ve diğergamlık da isarı içine almaktadır (Düzgüner, 2019).

Diğergamlık, “*Başkalarına yönelik bencil olmayan ilgi*” tanımı ile ifade edilebilir. İlk olarak bu kelimeyi Yunan filozoflarından Platon ve Aristo kullanmıştır. Diğergamlık (altruizm) kavramını bencilliğin tersi olarak ilk kullanan sosyal bilimci Auguste Comte’dur (Ayten, 2009).

Philippe Rushton, E. O. Wilson gibi araştırmacılar diğergamlığı, başkalarının yararını gözetken eylemler olarak davranışsal bir tanımlama yapmışlardır. Bu tanıma dayandırılan diğergam davranışın beş özelliği bulunmaktadır: a. gönüllü yapılı, b. başkalarına fayda sağlar, c. maksatlı/niyetli olarak yapılı, d. yarar sağlamak bir hedeftir, e. ödül beklenmez, f. niyetin önemi sonuçtan daha fazladır, g. kendini feda etme (isar) vardır. Dolayısıyla çıkarsız bir şekilde yardım ve infak söz konusudur (Ayten, 2009).

Diğergamlığın eş anlamlısı olan özgecilik, Maslow’a göre psikolojik sağlığın da aracıdır. Comte’a göre, 1789 Fransız ihtilâlinin getirdiği bireycilik ve neticesinde bencillik toplumda bir başsızlığa sebep olmuştur. Bu başsızlığı gidermek adına yeni bir toplum düzenine ihtiyaç duyulmuştur. Bahsedilen toplumsal düzeni meydana getirmek başkaları için yaşamak ilkesi ile olabilirdi. Comte’un özgecilik dediği şey budur. Sorokin, özgeciliği ego merkezlilikten uzaklaşma olarak ifade eder (Kasapoğlu, 2014).

Diğergamlığa giden süreçte karşılaşılabilen kavramlardan biri de işbirliğidir. İşbirliği, insanlararası ortak amaçlara varmayı sağlayan prososyal davranıştır. Ortak hedefleri için birlikte enerji ve zaman harcayan iki kişinin işbirliği içinde olduğu düşünülebilir. Diğergamlıkta da işbirliğinde de ortaya konulan bir bedel vardır.

Diğergamlıkta farklı olan kişinin kendi menfaatini gözardı etmesidir. Günlük hayatta ise genellikle kişisel kazanç ümidi vardır, diğergamlık daha az görülür (Duru, 2002).

Özgeciliğin yardım etme davranışından en büyük farkı karşılıksız, beklentisiz ve gösteriştan uzak yapılmasıdır. Kişinin infak edeceği zaman tamamen Allah'ın rızasını göstererek gösteriştan kaçınarak eylemde bulunması diğergam bir davranış sergilediğini gösterir. Bu yönüyle özgeci infak, ihlaslı bir ibadet formu taşır.

Özgecilik konusunda Amerikalı bilim insanların çeşitli çalışmaları vardır. Karşılıksız yardım etme eğilimi demek olan fedakarlığın, beyinde bir karşılığı olup olmadığını anlamak için pek çok araştırma gerçekleştirilmiştir. Bunun neticesinde bilim adamları, “posterior superior temporalsulcus” bölgesinin karşılık beklemelessizin yardımı emrettiğini keşfettiler. Duke Üniversitesi Tıp Merkezi'nde kırk beş gönüllü üzerinde FMRI ile beyin taraması yapan bilim adamları, beynin belli bir bölgesinde olan faaliyetin fedakarlığa işaret ettiğini tespit ettiler (Tarhan, 2012).

Yapılan başka bir araştırmada (Akbaba, 1994) ise, bireyin fedakarlık (özgecilik) ile uyum düzeyi arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Karşıdaki kişiyi kabul etme fedakarlığı; reddetme ve umursamazlık ise bencilliği yansıtır. Cüceloğlu ise kitabında; Watizlawick, Beavin ve Jackson'ın toplum içinde insanlararası ilişkilerde kabul, red türünden bir çok ilişki çeşidinin olabileceğini, sağlıklı bir toplumsal ilişki sürdürmenin şartının, kabullenme ağırlıklı olması ile mümkün olabileceğini düşündüklerine yer verir. Ayrıca toplumdaki ilişkiler reddetme yönünde ise kavgaya, şiddet ve cinayetlerin çoğalması görüleceğini umursamama tavrının ağırlıkta olduğu toplumlarda akıl hastalıklarında artış olacağını belirtir (Cüceloğlu, 2001). Umursamazlık tavrı, fedakarlığın tersi olan bencillikten kaynaklanır (Akbaba, 2014). Dolayısıyla diğergamlık ve özgeciliğin, hem bireyin hem de toplumun sağlığını olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir.

2.4. İnfak ve Empati

Empati, kişinin kendini karşısındakinin yerine koyarak anlama çabasıdır. Empati kavramı, eğitim, psikoloji ve iletişimde anahtar rol oynar. Toplumun huzuru toplumu

meydana getiren insanların sağlıklı bir iletişim ve etkileşim geçirmesi ile mümkün olacaktır. Empati bireylerin birbirlerini anlayıp destek olmasında, yardım ve infak davranışını gerçekleştirmede önemli bir basamaktır.

2.4.1. Empatinin Tanımı

Empati, Almanca “*empfindung*” ve eski Yunanca “*empathia*” isimlerinden gelir. Carl Rogers empati konusunda araştırmalar yapan en önde gelen isimdir ve empati tanımı şöyledir: “bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir.” (Dökmen, 2013: 157). Empati, bir kişinin hayal gücüne dayanarak başka birinin deneyimsel dünyasına girmesidir. Başka birisi bizimle empati kurup, iletişime geçtiği zaman duygusal, deneyimsel ve bununla beraber bilişsel olarak da anlaşıldığımızı hissederiz (Bondi, 2003). Dökmen’e (2013) göre empati üç temel unsurdan oluşmaktadır. İlk olarak empati kuracak kişi kendisini karşısındakinin yerine koyarak olaylara onun penceresinden bakmalıdır. Yani empati kurmak isteyen kişinin karşısındakinin fenomenolojik alanına girmesi lazımdır. İkinci olarak kişinin empati kurmuş sayılması için karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerini doğru bir biçimde anlaması gerekir. Üçüncü ve son olarak ise, empati kuran kişinin zihninde oluşan empatik anlayışın karşıdaki kişiye yansıtılmasıdır. Karşıdaki kişi tam olarak anlaşılmış olsa bile, anlaşıldığı ona ifade edilmediğinde empati süreci gerçekleşmemiş olur.

2.4.2. Empatik Yaklaşımın Boyutları

Empati çok boyutlu bir kavramdır. Empatiyi bilişsel, duygusal ve devinimsel boyut olmak üzere üç boyutta incelemek mümkündür.

a. Bilişsel Boyut (Empatik Anlayış): Empatik anlayış insanın zihinsel olarak kendisini muhatabının yerine koymasudur. Empatik anlayış taklit veya rol alma ile oluşmaz. Gerçekten anlamak ve bu doğrultuda davranmak ile oluşur.

b. Duyuşsal Boyut (Empatik Eğilim): Bu eğilim insanın karşısındakinin duygularını anlayabilme yetisini içerir. Empatik eğilim taşıyan birey, kendini duygusal

olarak muhatabının yerine koyar ve yardıma istekli olur. Ahlaki ve vicdani değerler bu boyutta oldukça etkilidir.

c. Devinimsel Boyut (Empatik Beceri): Bu boyutta kişi çevresindekilerin algılarını, düşünce ve tutumlarını doğru bir şekilde anlayarak bu paralelde davranışlar sergiler (Batar, 2014).

Batson ve arkadaşlarına (1987) göre de empati tanımları tarihsel olarak üç aşamadan geçmiştir. Bu aşamalar sırasıyla 1950'lerin sonlarına kadar, empati bilişsel nitelikli bir kavramı içererek, "empati ölçümü" adında daha çok kişilerin birbirlerinin kişilik özelliklerini nasıl algıladıkları ölçülmüştür. 1960'lı yıllarda empatinin duygusal boyutu da bilişsel boyutuna ilave edilmiştir. Bu yıllarda, bir kişinin duygusal anlamda kendini muhatabı gibi hissetmesi, empati olarak kabul edilmiştir. 1970'lerde ise son aşamaya gelinmiştir. Bu yıllarda empati bir kişinin belli bir duygusunu anlamaya ve durumu ona iletmeye bağlanması olarak kabul görmüştür (Hasgül & Serpen, 2015). Biyolojik olarak kadınlarda erkeklere nazaran empatik eğilim daha fazladır. Mesela kız ve erkek çocukları birlikte oyun oynarken çocuklardan biri düşüp yaralandığında kız çocukları yardıma giderken erkek çocukları oyuna devam eder. Bu durum da kız çocuklarının erkek çocuklarından daha fazla empatik eğilimde olduğunu, duygusal boyutu daha fazla yaşadıklarını gösterir. Bunun nedeni kızların annelik yapabilmeleri, fedakar ve koruyucu olabilmeleri için gerekliliğidir. Empati annelik duygusunun da bir yönünü taşır (Tarhan, 2011).

2.4.3. İnfaka Bakan Yönüyle Empati

Empati araştırmalarında kültürel farklılıklar da çalışılmıştır. Budist rahiplerle Amerikalı ortalama biri arasında beyin görüntüleme ile empati çalışması yapılır. Vücudu yanmış bir insanın kendisine gösterildiği Amerikalının beyinde iğrenme duygusu ile ilgili alan aktifleşir. Beynin o bölümdeki kısmı aktifleşirken stres hormonu ve kaygı düzeyi yükselir. Aynı resim bilge bir budiste gösterildiğinde ise, acıma ve yardım duygusu ile ilgili olan alanlar aktifleşir. Şefkatle birlikte yardım ihtiyacı ve mutlulukla ilgili alanlar da harekete geçer. O yüzden empati, biyolojik olarak sadece empati

yapılana değil, empati yapan da katkı sağlar; empati yapan kişi, rahatlar ve dolayısıyla psikolojisine de olumlu destek sağlanmış olur (Tarhan, 2011).

Narsisizm ve kibir; duygunun inkarı, merhametsiz, duyarsız olma, kendini dev aynasında görme ve bu hali diğer insanlara davranışlarıyla göstermedir. Kibrin Kur'an'da geçen örneği Firavun da ilahlık iddia edecek kadar narsisizme kapılmış egosu ile herkese zarar vermiş, insanlara zulmetmiştir. Narsist kişilikte var olan kibir ya da duyguların tamamen inkârı, insanı kendine, yaratıcısına ve diğer insanlara yabancılaştırarak hissizleştirmekte, soyutlamakta ve bu yüzden empatik iletişime de engel olmaktadır.

Narsist kişilik bozukluğu gibi sorunların üstesinden gelmek için kişinin, paylaşma, yardımlaşma, merhamet, kendini başkasının yerine koyma, olayları başkasının gözüyle değerlendirme, hissetme ve anlamlandırma gibi değerleri kazanması gereklidir. Bunun için de empati duygusunu geliştirmesi ve içsel süreçlerle oluşabilecek bir deneyimin varlığına ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı da ancak Allah'a olan bağlılık, etraftaki güçsüzlere duyarlılık ile giderebilir (Sancak, 2015).

Yardımlaşmayı arttırma ve sosyal davranışlara olumlu bir katkı sağlama yönünden empati anahtar bir role sahiptir. Empati yoksunluğunda antisosyal davranışlar oluşur. Empati, bir anlamda bencillikten uzak durmaktır çünkü empatik eğilim gösteren kişi ben merkezlikten uzak durur. Bireylerin bencil yönleri davranışlarına ne kadar az yansır olumlu davranışları da o kadar artacaktır (Ağırman, 2006).

Ahlaki muhakeme ve empatinin yardım etme eğilimi ve olumlu davranışları doğurduğu bazı araştırmalarda bulunmuştur (Duru, 2002; Kumru, 2004). Bilişsel, duyuşsal ve devinimsel boyutlarda yer alabilen empati, infakta olmazsa olmaz bir unsurdur. İnfak empatiyi arttırmaktadır, empati de infaka neden olmaktadır. Dolayısıyla infak ile empati arasında karşılıklı bir ilişki vardır.

Kur'an-ı Kerim, beraberlik, görme, iştirme, tevekkül ve sabır gibi kavramlar ile empatik iletişimi engelleyen, bireydeki içsel uyumsuzluk ve dengesizlik gibi problemlerin çözülmesini ve dengeli bir hal almasını sağlar. Bilhassa, “zekât, infak, hac,

namaz vb.” ibadetler aracılığıyla empatiyi destekleyerek kişide empatik becerinin temelleri olan “sevgi, merhamet, paylaşma, yardımlaşma, af gibi” kavramları ön plana çıkarır.

Zekat ve infak ibadeti, zengin kişileri muhtaç kimselere duyarsız kalmaktan uzak tutan bir köprüdür. İnfak bilişsel, duyuşsal ve devinimsel boyutlarda empatiyi arttırır. İnfak, ihtiyaç sahibi bireylerin halini anlama bilincini geliştirmesi açısından empati duygusunu beslemede oldukça etkili bir pratiktir. Aynı zamanda toplumsal ilişkilerde hor görme, küçümseme, kıskançlık vb. kötü duyguların ortadan kaldırılmasına yardımcı olabilecek bir özellik taşır. Empati kavramına Kur’an-ı Kerim bu şekilde pratik dini davranışlar üzerinden dolaylı olarak vurgu yaparak sosyokültürel farklılıkları düzenleyerek ve ibadetler üzerinden empatik beceriyi besleyerek insanlar arasında sağlıklı iletişimi sağlamaktadır (Sancak, 2015).

2.5. Dini Hayat, İnfak ve Psikolojik İyi Olma

Din ile ruh sağlığı ilişkisine olumlu ve olumsuz yaklaşımlar olmuştur. Freud, dini bir yanılsama, saplantı, çocukluk arzularını tatmin gibi nedenlere bağlayıp, geçici olduğunu savunmuştur. Jung dini içgüdüsel olarak görmüştür. Freud’un tam tersine dini ruhsal sağlığa sahip olmanın belirtisi olduğunu, Tanrıya inanmanın nevrozdan koruma fonksiyonu olduğunu savunmuştur. James, dine ve yaratıcıya karşı olumlu bir bakış açısı sunmuştur. Dinin sonuçlarıyla yani kişinin hayatına sağladığı katkılarıyla ilgilenmiştir. Fromm, dinin asıl işlevinin kişilere olumlu karakter ve kendini gerçekleştirmeyi sağlamada aracılık ettiğini belirtir. Dinleri otoriter ve hümaniter olarak ayırır, hümaniter dinleri savunur. Frankl, insanın özünde iyi bir yapıya sahip olduğunu, dinin ise insanlara güven duygusu ve anlam kattığını savunur (Ayten, 2010).

Yaşamını inancıyla birleştirmeye gayret eden kişiye dindar denir (Karaca, 2017: 71). Belirli bir zamana ve usüle göre düzen içinde sürdürülen ibadetleri yerine getirme, süreklilik sağlama, tören ve kurumsal birlikteliklere katılım gösterme, kutsal metinlerden dualar vs. okuma gibi kutsal görülenin dışı vurumuna dindarlık denir. Dindarlıkta

bireyin aidiyet kurduğu inanç sistemiyle düşünsel, duygusal ve davranışsal bağları vardır (Yapıcı, 2016).

Allport dindarlığı; olgunlaşmış, içsel, deruni ve olgunlaşmamış, dışsal, kurumsal olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Birinci tip dindarlığa sorgulanarak olgun hale getirilen olumlu anlamlar kazandırmıştır. Aynı zamanda içsel dindarlıkta hoşgörü, merhamet, sevgi gibi üstün ahlaki değerlerin bireyin hayatını şekillendirmesinde önemli yeri olduğunu savgunmuştur. Allport'un ortaya koyduğu ikinci tip dışsal dindarlıkta ise dini kullanma, taklide dayalı, sığ olan olumsuz anlamlar barındıran din anlayışı vardır. Dışsal beklentiye göre yaşayan kişiler dini kullanırken, içsel dindarlığa sahip olan kişiler dinini yaşarlar (Kayıklık, 2003: 137).

Glock dini hayatı; dini inanç, bilgi, uygulama, tecrübe, etki olarak beş boyutta ele almıştır (Glock, 1998: 252). Dini inanç boyutu, kişinin mensup olduğu dine inanmasıdır. Bütün dinler, müntesiplerinden mevcut kutsal inanç sisteminlerine inanıp bağlanılmasını isterler. Dini inancın başlangıcı kabul ve tasdik etmedir ardından itaat ve uyum gelir (Peker, 2003: 74). Dini bilgi boyutu, kişinin mensubu olduğu dinin içeriğini, kutsal metinlerin ana esaslarını bilmesidir (Hökelekli, 2013: 74). Dini uygulama boyutu, dindar kişiden yerine getirilmesi istenen ibadet, dua, oruç, dini törenler gibi pratiklerdir (Karaca, 2017:101). Dini tecrübe, insanın yaratıcıya yönelmesi ve yakınlık hissiyle korku, sempati, şükretme, hayranlık, güvenme, sığınma, yalvarma, teslimiyet gibi duygulardan oluşur. Allah sevgisi bu duyguların en zirvesinde yer alır (Arslan, 2011). Etki boyutu, dini hayatın ruh sağlığı, karakter, ahlaki yapı, tercih, davranışlar, yaşam tarzı gibi unsurlarla ilişki içinde olmasıdır (Hökelekli, 2016: 55).

Arslan, 126 kişiyle görüştüğü araştırmasında (2011), toplumun daha çok dış güdümlü dindarlık eğiliminde olduğunu yorumlamıştır. Buna göre toplumun dindarlık anlayışında daha çok bazı dini pratikler rol oynar. İbadetlerin psikolojiye olumlu etkisi vardır. Bununla beraber yalnızca dini pratiklerin bir kısmıyla hemhâl olup diğer yükümlülüklerle alakadar olmayan bir dindarlık olumsuz değerlendirilir.

Din sadece ahlaktan oluşmaz ancak ahlak dinin temel unsurudur. Bu bağlamda ibadetler, kişinin ahlakını güzelleştirmeyi amaçlar. Fakat modern dünyada sekülerleşen toplumun dindarlık algısında problemler görünmektedir. Bunun nedeni ibadet ve ahlak ilişkisinin kavranamaması, göz önünde olma isteği gibi faktörlerdir. Dine bu şekilde yaklaşmanın sonucu olarak içi boşaltılan, niteliğe değil de niceliğe önem veren, şekilci, form eksenli bir dini hayat anlayışı benimsenmiştir. Sosyal hayatta ibadet konusunda bu anlayış olsa da alimlerin görüşleri, ibadette nicelik yerine niteliğin önemli olduğudur. İbadetlerde; niyet, ihlas ve samimiyet oldukça önemlidir (Kesgin, 2020).

Dini tutum, kişinin dine dayanan duygu, düşünce ve davranışlarını tercih etme şeklidir. Dini tutum, dine ait inançları yansıtarak zihni unsura dayanabilir. Dine ait olan bir husustan mutluluk duyup duymamaya bağlı olarak duygu unsurunu içerebilir. Bunların yanında dini açıdan olumlu yada olumsuz eylemleri barındırarak davranış unsurunda da kendini gösterebilir (Peker, 2003: 147). Maddi yardım tutumu göz önüne alındığında infak ve sadakanın dini bir vecibe olduğu bilinci bilişsel ögeyi, ihtiyaç sahibi kişi ile karşılaşıldığında acıyıp, merhamet edip, yardım etme isteği duyma duyuşsal ögeyi, muhtaç kişiye el uzatıp ihtiyaçlarını karşılamak ise davranışsal ögeyi oluşturur (Demirkol, 2019). İbadetler dindarlığı yansıtan pratiklerdir.

Sosyal bir grubun ideolojisine ve değerlerine bağlılık, kişiye amaç duygusu kazandırarak ve onu şahsi sıkıntılarından uzak tutarak hayatı daha anlamlı hale getirir. Durkheim (1897/1951) özellikle dini gruplar tarafından hayatın birçok alanı için kurallar belirlendiğini ve bu kuralların bireyler için koruyucu işlevleri olduğunu söyler. Bu sayede, dini gruplar bireylerin davranışlarını düzenler; onları bireysellikten uzaklaştırarak grubun çıkarlarını düşünceleri için zorlarlar. Dolayısıyla, sosyal gruplar veya dini gruplar bireyleri amaçsızlık, anlamsızlık ve normsuzluktan koruyan yapılar sağlarlar. Durkheim normsuz ve hedefsiz olan kişilerin kolektif vicdana bağlılığı fazla olanlara göre intihar etmeye daha fazla eğilimli olduklarını ileri sürmüştür (Cirinlioğlu & Ok, 2010).

Din, başkasına merhamet etmeyi, nezaketi ve cömertliği tavsiye eder. Bu davranışa dönüştüğünde kişi başkasına yardım eder. Yardımın sonucunda duygusal ferahlık yaşayarak kendi kişisel sıkıntılarından uzaklaşabilir. Bu aynı zamanda kişinin toplumsal bağlarını da güçlendirir (Koenig & Larson, 2001).

Durkheime göre dini inanç ve dini yaşayış ne kadar fazla olursa intihar oranı o kadar azalmaktadır. O, dini hayatın daha sıkı yaşandığı Katolikler ve daha yoruma açık yaşandığı Protestanlar üzerinde bu iddiasını kanıtlamaya çalışmıştır. Ayrıca beş ayrı Hristiyan ülkede Protestanlar arasında intihar oranının Katoliklere göre % 50 daha fazla olduğunu göstererek kuramını desteklemiştir (Cirinlioğlu & Ok, 2010).

2.5.1.Dini Pratikler ve Ruh Sağlığı İlişkisi

İbadetler dini inancın hayat bulduğu, davranışa döküldüğü pratiklerdir. İnsanlarda duygu ve düşünceler davranışlara yansır. Bu bağlamda ibadetler de kişinin zihin dünyasındaki fikirler ve ruhunda yaşadığı içsel duygu veya süreçler sonucunda şekillenir ve olgunlaşır. İbadetlerin ruh sağlığına etkisi din psikolojisinin de konusu olmuştur. İçsel ve dışsal bir süreç sonucu ortaya çıkan ibadetlerin kişinin ruh sağlığına da tesir edeceği muhakkaktır.

Duygu ve düşünceleri anlatmanın en etkin yolu sembolik anlatımlardır. İbadetler soyut manada Kutsal varlıkla sembolik bir ilişki kurmada köprü vazifesi üstlenirler. Bu ilişki bireysel ve toplumsal açıdan dayanışmayı sağlarken, birey için tedavi edici nitelikleri taşıyan pratiklerdir.

Tüm dinlerde ibadet olarak yer alan birtakım özel ritüel ve davranışlar vardır. İnsanın yaratıcı ile bağını canlı tutmak için bu ritüeller belirli sıklıkla yerine getirilirler. İslam'da beş vakit namaz; günlük hayatta Allah'ı unutmaya, kendini yalnızca dünyaya adamaya engel olarak kul-Allah ilişkisini canlı tutmaya örnektir. Ayrıca ibadetlerde güdusel korkunun yanısıra sevgi ve saygı vardır. Kişi Allah'ı severek ibadet yapar ve O'na sığınarak rahatlar (Peker, 2003: 117). Günlük ve dönemsel olarak yerine getirilen İslami pratikler ruh sağlığını iyileşmesinde ve kişisel hayat düzeninin sağlanmasında etkilidir (Baasher, 2001).

İbadetlerin bireysel yada toplumsal olarak yapılmasının bazı psikolojik sonuçları vardır. İbadetler, inanan kişi için sorumluluk olarak algılanır ve bir görev olarak sürdürülür. Bu sebeple ibadet özgürlüğü mutlaka sağlanmalıdır. İbadetler kişiyi gündelik hayatın stresinden kurtararak ruh sağlığını sürdürmesine katkıda bulunur. Kişinin aşağılık yada üstünlük duygularını dengeye kavuşturur. Cemaat ile kılınan zengin-fakir herkesin aynı safta Allah'ın huzurunda eşit olduğu bilinci dengeli kişiliğe katkı sağlar. Bir başkasına zarar verme davranışından uzaklaştırıp, iradeyi güçlendirir. Tевbe ile günahkarlık ve suçluluk duygusundan arınarak rahatlar (Peker, 2003: 119-123).

İbadetler, şahsiyeti oluşturmada önemli role sahiptir. Bilinçli bir şekilde ibadet yapıldığında kişiyi içe ve dışa dönük açıdan geliştirerek ruh sağlığına da katkıda bulunur. İbadetlerin motivisi Yüce Yaratıcının rızası olsa da güzel ahlaklı, üstün şahsiyetli birey yetiştirme hedefini de üstlenmektedir.

İslam dininde namaz başta olmak üzere ibadetlerin en önemli işlevi kul ile Allah arasında sağlam ve sürekli bir diyalog sağlamadır. Buna göre ibadetler, kulun Allah'ın huzuruna çıkma vasıtası olma özelliği taşır. Böylece ibadetler külfet değil, fırsat niteliğine sahiptir (Certel, 1998).

İbadetlerin temel işlevlerinden birisi de müminin şuuruna Allah düşüncesini yerleştirmektir. Zikir ve ibadetler vasıtasıyla Allah hatırdan tutulur. Kişi daima Allah'ın huzurunda bulunduğunu, gözetilip korunduğunu hisseder. İbadetlerde bu bilinç kişiyi depresyonun da ilişkili olduğu yalnızlık duygusundan uzaklaştırır.

İbadetlerin şekil ve mana yönü bulunmaktadır. Bu iki boyutu da göz önüne alarak ayırım olmaksızın yapmak gerekir. Namaz, oruç, hac, zekat gibi başlıca ibadetleri yerine getirirken hikmetlerini ve hedeflerini de sağlamak elzemdir. Aksi takdirde ahlaktan yoksun şekilci bir dini hayat yada şekil önemsenmediğinden ibadetlerin yapılış usulünden uzak olacağı için istifade sağlanamayacaktır. Bu bağlamda Mekki ayetlerde iman ve ahlaki ilkelerin, medeni ayetlerde ise hukuki ayetlerin baskın olduğu, önce ahlakın sonra hukukun geldiği görülmektedir (Kesgin, 2020).

İbadetlerin ruh sağığı ile olan ilişkisi bir çok ampirik araştırmada konu edilmiştir. Ünal, yaptığı çalışmada dini pratiklerin gençlerin geleceğe dair ümitvar bir tavır takınmasında, ümit ile dindarlık üzerinde pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir. 750 denekle yaptığı çalışmada Williams ve arkadaşları, ibadetlerde devamlılık göstermenin stresi engelleyerek bireylerin ruh sağığını olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir (aktaran, Koç, 2002).

Dini yaşamdan kaynaklanan ruh hastalıklarının temelinde ise dini bilgilerin yanlış şekilde aktarımı yatmaktadır. Aynı zamanda bireyin psiko-sosyal çevrenin abartılı dini davranışa girmesi için baskı kurması da buna neden olabilir. Bu yüzden ölçüsüz, tutarsız, içi boş bir dini eğitim de herşeyi yük haline getiren, doyumsuz bir din algısı da hastalıklı bir ruh haline sebep olabilmektedir. Bu konuda İslam peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v) itidali, orta yolu tercih ve tavsiye etmiştir (Şentürk, 2009: 79).

Saskatchewan Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmada dini ritüellerini yerine getiren, kiliseye devam edip, dua eden psikiyatri hastaları, dini ritüelleri yerine getirmeyen hastalara göre daha hızlı iyileşme göstermiştir. Aynı zamanda dini pratiklerini uygulayan bu hastalar diğer gruba göre daha az depresif semptomlar göstermiş, yaşam memnuniyetinde artış yaşamış, uyku kaliteleri daha yüksek seviyede tespit edilmiştir (Basky, 2000).

Maton (1989), stres, uyum sağlama, kendilik değeri, depresyon, çocuk ölümlü gibi durumlarda dini inanç ve pratiklerin iyileştirici etkisini saptamıştır. Konuya dair diğer araştırmalarda dindarlarda intihar oranlarının dindar olmayanlara göre %50 daha düşük olduğu, ruhsal bozukluklukların dindar olanlarda daha az olduğu belirlenmiştir (aktaran, Koç, 2002).

2.5.2. İnfakın Ruh Sağığına Olumlu Etkileri

Dini inancın tezahürü olan dini pratikler, psikolojik rahatsızlıkları rehabilite edici özelliklere sahiptir. Özelde infak ibadeti de ruh sağığına olumlu katkılar sağlamaktadır. Kişiyi verme davranışına iten motivler, bu süreçte yaşanan duygusal ve ruhsal süreçler

ve nihayetinde gerçekleşen infak davranışı bireye iç huzuru katar ve pozitif duygular oluşturur.

İbadetler başka insanları da düşünmeye, onlara el uzatmaya teşvik eder. Ramazan orucuyla bir süre aç kalan bireyin şefkat duygusu daha da gelişir. Böylelikle muhtaçlara bağışta bulunur, daha yardımsever davranışlar sergiler. Zekat, sadaka gibi mal ile yapılan ibadetlerle kalbin katılaşmasına engel olarak, maddi şeylere bağımlılık azalır. Sadaka, kurban ve zekat gibi ibadetlerle insanlar arası sevgi, saygı ve bağlılık artar. Dayanışma ve birlik duygusu gelişerek sağlıklı ilişkiler kurulur (Peker, 2003: 119-123).

Fromm, insanın hayata karşı duruşunu belirleyen iki yönelimden bahseder. Bunlar; sahip olma ve olma yönelimleridir. İnsanın fikir, duygu ve davranışlarını etkileyen de bu eğilimlerdir. “Sahip olma” yönelimi olan kişiler para, mal, şöhret gibi herşeyi elde etmeyi ve kontrol altına almayı ister. “Olmak” eğilimindeki kişi ise, herşeyi olduğu gibi sever, kabullenir. Sadece almayı değil değerlerin gölgesinde vermeyi de önemser. Bir başkasıyla paylaştıkça sevinir. İnsanı bunaltan sahip olmak eğilimiye, olmak eğilimi kişiyi rahatlatır (Ayten, 2010: 115).

Zekat ve sadakalar kişilerin birlik ve dayanışmasına vesile olur. Ekonomik refaha sahip olan kişiler, muhtaç olanlara maddi yardımda bulunarak empati imkanı bulur ve mutluluk duyar. Aslında yardımlaşma sonucunda ekonomik olarak yardım eden, edilenden daha çok psikolojik kazanımlara sahip olur. İnfak eden kişi, başkalarına yardım ettiğinde kendini de başkalarını da mutlu eder. Kişide toplumun lehine bir fayda sağladığı için tatminkarlık hissi oluşur, kendine değer vermeye başlar. Karşılaştığı güç durumlarda medeni cesaretinde artış yaşar, girişken ve özgüvenli olur (Baycar, 2019).

İnsan almadan vermeye, güvenlik ihtiyacı ve bencillikten dolayı direnç gösterir. Maddeye sahip olmaya çaba gösteren insan maddeye ulaştığında genel olarak onun hakimiyetine girmeye meyillidir. İnfak veya onun türleri olan zekat ve sadaka, insanı bencillikten, güçsüz ve zayıfı ezmeden, cimrilikten, tamahkarlıktan ve en önemlisi de maddede köle olmaktan korur.

Dünyevi imkanların özellikle mal varlığının insan psikolojisine; akıl ve duygulara negatif yönde etkisi vardır. Kur'an; kendini yeterli görme, tanrıya ihtiyaç duymama anlamında "istiğna" kelimesi ile bu durumu anlatır. "Hayır, insan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder." (Altuntaş & Şahin, 2006) ayeti de bu paralelde, insanın dünyevileşmesi, ahiretini unutması ve git gide kendine yabancılaşmasını anlatır. Kişinin sahip olduğu servetin kendisine ölümsüzlük vermiş gibi davranması, insani değerleri yitirmesi benliğini varoluşsal buhranlara sürükler. İşte bu olumsuz etkinin yönünü tam tersine çevirip, insanı ahirete yönlendirecek ibadetlerin en başında infak gelir. Allah rızası adına, gösteriştan uzak, başkalarını aşağılamadan ve başına kakmadan yapılan infak, hem imanı hem ahlaki yapıyı ve bununla beraber psikolojik yapıyı da olumlu anlamda etkiler. İnfak eden bireyin kalbi daha hassaslaşarak olumlu tepkiler verme imkanı kazanır (Ekin, 2002).

Kur'an'a göre insanın zayıf yanlarından biri mal ve servet yığılma arzusudur. Bu arzuyla hareket eden kişi başka insanları aşağılayıp zulmedebilir, kötü işlerde kullanabilir. İnfak ibadeti ile kişi paylaşımcı bir yapıya sahip olacak, cimrilik yerine cömertliği tercih edecektir. Aynı zamanda infakla; kin, kıskançlık, nefret, cimrilik, bencillik, mala meyilli olmak, yoksulların hakkını gasp etmek gibi olumsuz özellikleri bertaraf edecektir (Kesgin, 2020).

İnfak, kişiyi bencillikten diğergamlığa, hayra vesile olmaya, hırs ve katı kalplilikten şefkat ve merhamete, cimrilik ve kibirden mesuliyet ve yardımlaşmaya taşıyarak zenginin kişiliğini geliştirir (Certel, 1997). Zekat ve sadakalar kişinin yardım etme hissiyatını tatmin eder. İnfakla birlikte diğergamlık, vermenin lezzeti, mutlu ederek mutlu olma hali yaşanır (Şentürk, 2009: 99). İnsanları bilinçlendirmek ve vicdanlarını harekete geçirmek suretiyle zekat yaygın hale getirilebilir (Aydın, 2016).

İnsanın çevresi ile olan irtibatı ve davranışlarına; ruh hali, algı ve yaklaşımı etki eder. Allah rızasını hedef alarak çalışma, yoksullara maddi olarak yardım etmek, zorda olana borç vermek, güven üzerine kurulan ilişkiler, faizden kaçınmak, zekat vermek, hayırlı işlerde malı sarf etmek İslam ekonomisinin temellerini oluşturur. Bu temeller

özünde insan psikolojisini esas almaktadır. Rekabetçi ortamdaki ziyade işbirlikçi ve yardımlaşma tutumu psikolojik gelişim ile mümkündür. İç huzuru, kişinin psikolojisine katkı sağlar. Hem toplumsal münasebetlerine hem de bireysel performansına etki eder (Efe, 2019).

İnsan sınırsız isteklere sahip olan bir varlıktır. İnfak, şükür ve kanaat sağlamada en büyük işleve sahip olan ibadettir. Zekat ibadetinde insanlar başlangıçta büyük bir istekle kazandığı maldan vermek zorunda kalarak bir nevikayıp tecrübesiyle başbaşa bırakılır. Zorlanarak da olsa verilen zekattan sonra birey yavaş yavaş mülkün gerçek sahibini tanır. Bu şuurla malda başka insanların da hakkı olduğunu kavrayarak dünyasal kaygılardan uzaklaşmaya başlar. Bu durumda ne kazanırsa kazansın herşeye tam olarak sahip olamayacağını kavrayan insan, dünyaya ait olan nesnelere yönelimini iyi ayarlar (Karaca, 2017).

Maslow'un "ihtiyaçlar hiyerarşisi" ismiyle ünlü şemada en altta insan için elzem olan fizyolojik gereksinimler vardır. Üçüncü sırada aile ve toplum tarafından sevilme, aidiyet gereksinimi, dördüncü sırada ise kendine saygı ve sosyallik, saygınlık gereksinimi yer almaktadır. Alt kategorideki birey ihtiyacını karşılayamadığında bir üst seviyedeki gereksinimleri de karşılayamaz (Maslow, 1954). Buna göre yeme, içme gibi fizyolojik gereksinimlerini bile karşılayamayan kişi, üst basamaklardaki bir gruba ait olma, sevilme ihtiyacını karşılayamaz. Kişiler arası sevgi ortamı, aidiyet hissi, huzur insanlararası yardımlaşma ile olacaktır (Özdemir, 2015). Böyle bir durumda aynı zamanda infak eden kişiye de muhabbet oluşacaktır. Bu sayede infak eden bulunduğu toplum tarafından saygınlık gereksinimi karşılayacak, kendini gerçekleştirme gereksinimine doğru yol alabilecektir.

Din, insana sorumluluk duygusu ve sağlam bir karakter kazandırmanın yanı sıra birçok psikolojik rahatsızlıklardan da korur. Her din egoistliği yasaklar, başkalarını düşünmeyi tavsiye eder. Bütün ibadetlerin kişinin ruh sağlığıyla doğrudan ilişkisi vardır. Allah'a karşı görev bilinci ile yapılan ibadetler, yerine getirildiklerinde gönül rahatlığı ve iç huzuru sağlar. Kişinin dengeli bir şahsiyet kazanmasında ve bu dengenin

korunmasında ibadetlerin işlevi önemlidir. Her ibadetin niteliğine göre kişi bir takım süreçler yaşar. Bunun sonucunda ise duygu, düşünce, kabiliyet ve karakter özellikleri etkilenecek müsbet yönde değişim ve tekamül sağlanır (Cengil, 2003). Depresyon yalnızlık hastalığıdır. İnfak ibadeti yapan kişi, yalnızlıktan sıyrılarak infakı yapmış olduğu kişiyle birlikte bir ünsiyet ve kardeşlik kurmuş olur. İnfak diğergamlığı sağlar, insanı sosyalleşmeye, başkalarından haberdar olmaya sevk eder. İnfak, kişiyi vermenin, faydalı olmanın, hizmet etmenin tadına vardırır. Kişiye hayatında anlam ve hedef katar. Bireyi yalnızlık ve bunalımdan kurtarır. Kendinden daha zor maddi koşullarda yaşayan kişileri gözlemleyen infak sahibi haline şükretmenin verdiği hafiflemeyi yaşar. Hem şükreder hafifler, hem de maddi yardımda bulunarak başkasını mutlu etmenin sevincini yaşar. İnfak ibadeti empatiyi sağlar, kişide empatik bilinci geliştirir.

Viktor Frankl, logoterapinin kurucusudur. İnsanların hayatta anlam arayışını bulmasına aracılık etmek logoterapinin amacıdır. Tecrübe edilen herşeyin bir anlamı vardır. Din ve logoterapi ortak paydada buluşur; fedakarlık, yardımlaşma gibi değerlere önem vererek insan ve toplumun refahı hedeflenir. Frankl dinin temel amacının insanın kurtuluşunu sağlamak, psikoterapinin de ruhsal sağlığı kazandırmak olduğunu söyler. Dinin esas görevi ruh sağlığı kazandırmak olmasa da din yaşadığında ruhsal sağlığa da kavuşulabilir. Yine Maslow da iyilik, adalet gibi değerlerin dini nitelik taşıdığını, dindar insanın bu nitelikleri en iyi yerine getiren insan olduğunu düşünür (Ayten, 2010).

Psikoterapide kullanılmakta olan logoterapi hayata anlam kazandırmayı amaçlamaktadır. Hayata dair anlam bulan ve tatmin olan bireyin ruh sağlığı da sağlam olacaktır. Çeşitli değerler, ibadetler ve özelde infak ibadeti de bireye anlam katar. Başkasına yardım eli uzatmanın, fayda sağlamanın ve bunu amaç edinmenin önemini kavratır.

3. BULGULAR, YORUM VE TARTIŞMA

Bu araştırmada yardımseverlerin paylaşma tutumları ile birlikte içsel dini yönelimleri ve psikolojik iyi olma hali; cinsiyet, yaş, eğitim, medeni durum, gelir düzeyi, yaşamını en çok sürdürdüğü yer ve meslek bağımsız değişkenleri ile olan ilişkisi çeşitli tablo ve bulgularla değerlendirilmiştir.

3.1. Harcama Yönelimi - İnfak İlişkisi

Araştırmada incelenen konulardan biri de bireylerin harcama yönelimleri ile infak ilişkisidir.

Tablo 2. Katılımcıların Harcama Yönelimleri İle İnfak Ederkenki Özellikleri

Harcama yöneliminiz	Frekans	Yüzde (%)
Düşünerek harcama yaparım.	193	63,5
Harcama yaparken hiç düşünmem.	4	1,3
Rahat bir şekilde harcama yaparım.	42	13,8
Sadece temel ihtiyaçlarım için harcama yaparım	15	4,9
Temel ihtiyaçlarımın dışında fazla harcama yapmam	50	16,4
Birine maddi olarak yardım ederken;	Frekans	Yüzde (%)
Gelecekte ondan bir karşılık beklemem.	286	94,1
İlerleyen zamanlarda o da bana yardım etmeli diye düşünmem	18	5,9
İhtiyacı olan birine en çok;	Frekans	Yüzde (%)
Kimin yardım ettiğini bildikleri zaman maddi yardım ederim	21	6,9
Kimin yardım ettiğini bilmedikleri zaman maddi yardım eder	283	93,1
İnfak (maddi olarak yardım) ederken;	Frekans	Yüzde (%)
Muhtaç olsa da olmasa da yine yardımda bulunurum.	39	12,8
Parası olmayan çok muhtaç kimseler ilk tercihimdir.	265	87,2
İnfak ederken;	Frekans	Yüzde (%)
Yardımanın ulaşp ulaşmadığına çok dikkat ederim	259	85,2

Yardıma ulaşma süreci ile pek ilgilenmem.	45	14,8
Maddi yardımda bulunurken en çok;	Frekans	Yüzde (%)
Karşımdakini koruyup kollamış olduğumu hissederek, kahramanlık yaptığımı farkına varırım	26	8,6
Kendimi karşımdakinin yerine koyar, duygusal süreçler ararım.	278	91,4
Toplam	304	100,0

Tablo 2’de katılımcıların harcama yönelimleri ile infak ederkenki özelliklerine ait frekans değerleri gösterilmektedir. Katılımcıların %63,5’inin düşünerek harcama yaptıklarını, %94,1’inin birine yardım yaptıklarında gelecekte ondan bir karşılık beklemediklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra katılımcıların %87,2’sinin infak ederken parası olmayan muhtaç kimselere yardımcı olduklarını, %85,2’sinin infak ederken yardımın ulaşp ulaşmadığına çok dikkat ettiklerini ve %91,4’ünün maddi yardımda bulunurken kendisini karşımdakinin yerine koyarak, duygusal süreçler aradıklarını belirtmişlerdir.

Kadınların yardım ederken duygusal süreçler yaşadığı, erkeklerin ise kamusal, kahramanlık ve koruyuculuk hissi yaşadığını belirten çalışmalar vardır (Ataş & Güvenç, 2006; Kumru vd., 2004). Bu amaçla bahsi geçen sürecin yordandığı maddede kahramanlık hissi katılımcıların sadece %8,6’sını ifade edebilmiştir.

Tüketicilerin özgeciliği üzerine yapılan bir çalışmada, gelir düzeyi ile harcama yönelimi arasında doğrudan bir etki bulunmuştur. Buna göre tüketicinin geliri arttıkça harcama yöneliminde de artış söz konusudur (Yaman, 2013). Çalışmamızda 0-2.500 tl alt düzey gelir grubu %32.2 oranında iken, sadece temel ihtiyaçları için harcama yapan en düşük harcama grubu yüzdeliği % 4.9 dur. Burdan yola çıkarak alt grubun da harcamayı sevdiği sonucu çıkabilir. Bunun yanında genel olarak bakıldığında gelir durumu yüzdelikleri ile harcama durumu konforunda paralellik bulunmaktadır.

Aydın, çalışmasında %75,3 oranında zekata ihtiyacı olan yoksulları tespit etme için araştırıp çalışılmasının gerektiğini bulmuştur. Ayrıca gerçekten yoksul kişiyi

bulduklarında tereddüt etmeden maddi yardımda bulunacağını söyleyenler de benzer orandadır (Aydın, 2016). Bizim çalışmamızda buna benzer bir sonuç çıkmıştır. “Parası olmayan çok muhtaç kimseler ilk tercihimdir” diyenler %87,2, “Yardımın ulaşip ulaşmadığına çok dikkat ederim” diyenler %85,2’dir. Aydın’ı araştırmasında da yardımın ulaşma süreci irdelenmiştir. Şeffaf ve güvenilir zekatın ulaştığı kişileri gösteren bir yapı olursa kesin hemen vereceğini söyleyenler bizimkine benzer şekilde yüksek oranlarda çıkmıştır. Bu sonuçlar bağışçıların yaptığı bağışı gelişigüzel bir şekilde yapmayıp süreçle yakından ilgilendiklerini göstermektedir. Burada yardım kanallarına büyük işler düşmektedir.

3.2. Katılımcıların İçsel Dini Motivasyon Ölçeği Puan Ortalamalarına Ait Bulguları ve Sosyodemografik Değişkenlerle Karşılaştırılması

3.2.1. Normal Dağılım Testi

İstatistiksel testler parametrik ve parametrik olmayan testler olmak üzere ikiye ayrılır. Parametrik testlerin kullanılmasını sağlayan gerekli koşullardan biri de verilerin normal dağılıma sahip olmasıdır (Karagöz, 2016: 91; Toy & Tosunoğlu, 2017). Bu çalışmada, araştırma verilerinin normal dağılım gösterip göstermediğinin testi, standart sapma, basıklık ve çarpıklık katsayılarına bakılarak tespit edilmiştir. Normal dağılım gösteren bir verinin standart sapması 1’e yakın bir değer alırken, çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ile +2 arasında değer alıyor olması gerekmektedir (Bayram, 2013: 109). Yapılan analiz sonucunda ölçekte yer alan ifadelerin standart sapmalarının sınır kabul edilen değerde olduğu çarpıklık ve basıklıklarının ise -2 ile +2 arasında yer aldığı görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda, verilerin normal dağılım sergilediği Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. İçsel Dini Motivasyon Ölçeği'nin Normal Dağılım Testi Tablosu

	$\bar{x} \pm SS$	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Dinimin gereklerini hayatımın her alanına uygulamaya çalışırım.	4,23±0,84	-1,277	1,931
Allah'ın varlığını her zaman güçlü bir şekilde hissedirim	4,75±0,49	-1,486	1,827
Her önemli karar aşamasında Allah'tan bana rehberlik etmesini isterim	4,66±0,58	-1,028	1,127
Dini inançlarım bazen davranışlarımı sınırlar	4,32±0,81	-1,47	1,915
Benim için hiçbir şey, Allah'a ibadet etmekten önemli değildir	4,29±0,88	-1,454	1,393
Dini inanç ve değerlerimi diğer bütün dünyevi işlerimin üzerinde tutmaya büyük gayret gösteririm	4,19±0,87	-1,224	1,796
Dini inançlarım hayata bakış açımı belirler.	4,43±0,75	-1,451	1,278
Ahlaki bir hayat yaşadığım sürece, neye inandığım o kadar önemli değildir.	2,51±1,44	0,422	-1,168
Dini inanç ve değerlerin, günlük işlerimi etkilemesine izin vermem	2,56±1,39	0,335	-1,198
Hayatta dinden çok daha önemli şeyler olduğuna inanıyorum	2,11±1,29	0,823	-0,512

Tablo 3’de katılımcıların İçsel Dini Motivasyon ölçeğinin normallik dağılımları ve her sorudan aldıkları ortalama puanları gösterilmektedir. En yüksek ortalama puan 4,75±0,49 ortalama ile “*Allah’ın varlığını her zaman güçlü bir şekilde hissedirim*”, en düşük ortalama 2,11±1,29 ortalama ile “*Hayatta dinden çok daha önemli şeyler olduğuna inanıyorum*” sorusundan elde edilmiştir.

Tablo 4. İçsel Dini Motivasyon Ölçeği toplam ortalama puanı

	N	$\bar{x}$	SS	%95 güven aralığında	
				Alt sınır	Üst sınır
İçsel Dini Motivasyon Ölçeği Toplam Puanı	304	37,052	4,168	22,176	40,698

Tablo 4’te katılımcıların içsel dini motivasyon puan düzeyleri incelenmiş; en az içsel dini motivasyona sahip olan katılımcının 22 puan, en yüksek içsel motivasyona sahip katılımcının 40 puan aldığı gözlenmiş ve İçsel Dini Motivasyon Ölçeği toplam ortalama puanı 37,052±4,168 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeği Puan Ortalamalarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Tanıtıcı Özellikler			İçsel Dini Motivasyon Ölçeği		Post Hoc (Tukey)
		n	$\bar{X}$	SS	
**Yaş	18-25 yıl (1)	83	39,25	4,99	4>5, 4>3, 4>2, 4>1, 3>5
	26-35 yıl (2)	123	37,27	4,79	
	36-45 yıl (3)	87	37,80	3,75	
	46-55 yıl (4)	6	39,83	5,04	
	56 ve üstü yıl (5)	5	39,60	3,51	
	F/p		2,778/0,027*		
Cinsiyet	Kadın	185	38,25	4,55	
	Erkek	119	37,73	4,71	
	t / p		0,948/0,344		
Medeni Durum	Evli	187	37,84	4,35	
	Bekar	114	38,39	5,09	
	Diğer	3	38,33	1,15	
	t / p		0,490/0,613		
**Eğitim Durumu	İlkokul (1)	6	40,33	3,72	2>1, 2>3, 2>4, 2>5 1>3
	Ortaokul (2)	8	41,87	5,38	
	Lise (3)	21	38,38	3,63	
	Üniversite (4)	230	37,93	4,52	
	Lisansüstü (5)	39	37,46	5,36	
	F/p		1,988/0,011*		
**Gelir durumu	0-2.500 TL (1)	98	38,85	4,85	1>2, 1>3, 1>4, 1>5 2>4
	2.501-4000 TL(2)	51	38,51	4,54	
	4001-6000 TL (3)	94	37,49	4,47	
	6001-10000 TL (4)	39	38,00	4,58	
	10.001 TL ve üzeri (5)	22	35,95	3,77	
	F/p		2,378/0,042*		
Yaşamın geçtiği yer	Büyükşehir	119	37,76	4,41	
	İl	126	38,08	4,85	
	İlçe	45	38,04	4,20	
	Köy	14	40,29	5,31	
	F/p		1,250/0,292		
**Meslek	Avukat (1)	5	35,20	5,02	3>8, 3>5, 3>4, 3>6, 8>6, 8>5, 8>4
	Doktor (2)	20	37,20	5,63	
	Esnaf, ticaret vs. (3)	5	42,40	3,85	
	Ev hanımı (4)	35	38,71	4,32	
	Mühendis (5)	11	38,91	4,16	
	Öğrenci (6)	43	38,42	5,29	
	Öğretmen (7)	131	37,44	4,27	
	Teknisyen (8)	9	41,44	4,25	
	Diğer (Serbest Meslek vb.) (9)	45	38,29	4,45	
	F/p		2,007/0,045*		

t: Bağımsız gruplarda t testi,

F: Bağımsız gruplarda varyans analizi, One Way Anova testi

**Bu değişkenlerin analizinde One Way ANOVA testi yapıldı. Anlamlı farklılık olduğu gösterilen değişkenlerde farkın kaynağını belirlemek için post-hoc Tukey testi yapıldı.

Çalışmada yer alan katılımcıların sosyodemografik özellikleri ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin karşılaştırılması analiz edilmiş ve sonuçlar Tablo 5'te gösterilmiştir. Çalışmada yer alan katılımcıların yaş grupları ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin karşılaştırılması One way Anova Testi ile analiz edilmiştir. Anlamlı farklılık olduğu gösterilen değişkenlerde farkın kaynağını belirlemek için post-hoc Tukey testi yapılmıştır. Buna göre katılımcılardan İçsel Dini Motivasyon ölçeğinin ortalama puanlarının 46-55 yaş aralığı ve 56 ve üstü yaş grubuna sahip katılımcılarda daha yüksek değerlerde olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların yaş grupları ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu sonuç “yaşı büyük olanların gençlere göre dini yönelim düzeyleri daha yüksektir” şeklindeki hipotezimizi doğrulamaktadır.

Dinsel yaşantı insanın gelişim dönemlerine göre farklılık göstermektedir. Ergenlikte kimlik arayışı ön plandayken, kırk yaş civarında orta yaş bunalımı yaşanır. Kişi sonraki yıllarda hayatının son yıllarını yaşarken aynı zamanda dinsel yaşamında da yoğunluk yaşar (Kayıklık, 2005).

Baynal'ın araştırmasında (2015) en yüksek dindarlık düzeyi yaş aralığı 46-60 yaştır. Bizim çalışmamızda da 46-55 yaş aralığı benzer şekilde dindarlık düzeyinin en yüksek çıktığı dönem olmuştur. Aynı zamanda bu çalışmada yaş ile kaygı ve umutsuzluk düzeyi doğru orantılı olarak artmıştır. Az'ın (2020) araştırmasında ise bunlardan farklı olarak yaş arttıkça dindarlık düzeyinde düşme yaşandığı bulunmuştur. Ayrıca yaşın özgeciliğe herhangi bir etkisi de belirlenememiştir.

Çalışmada yer alan kadın katılımcıların İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin ortalama puanlarının erkek katılımcılardan daha yüksek değerlerde olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber, katılımcıların cinsiyet durumları ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir ($p>0,05$). Bu bulguya göre “kadınların dini yönelim düzeyleri erkeklere göre daha yüksektir” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmamaktadır.

Sağır'ın araştırmasında da (2020) benzer şekilde kadın ve erkekler arasında dindarlık düzeyi açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Çalışmamızda

anlamli farklılık olmasa da dindarlık ölçeğinden kadınlar daha yüksek puan almıştır. Kadın dindarlığının sebepleri altı maddede bir araya getirilebilir. Birincisi, Hristiyan inanişına dayanan asli günahıan korunmak için Tanrı'ya dönme yani ontolojik yaklaşım. Kadının havva rolüyle aldatıcı olduğına dayanır. İkincisi, psikanaliz temelli, “somut babadan soyut Tanrıya geçiş”tir. Kız çocuğı ile baba ilişkisinden, babanın koruyucu rolünden dolayı kadınların daha çok Tanrı'ya sığındıklarını savunan görüştür. Üçüncüsü, kültürel faktörlerdir. Kızların ataerkil toplum düzeninde itaati benimsedikleri için yaratıcıyı daha çok benimsedikleri yorumudur. Dördüncüsü, kadınların şahsi özelliklerinden kaynaklanan dine yatkınlıklarıdır. Kadınların erkeklere nispetle daha kaygılı ve strese yatkın oluşu onları dine yaklaştıracaktır. Kadınlarda var olan sevgi ve merhamet duyguları, ikna edilmeye müsait oluşları, duygusal, naif, korunma ihtiyacı hissetmelerinin onları dine yakınlıştırdığı söylenebilir. Beşincisi hala kadınların daha az iş dünyasında yer almaları sebebiyle geleneksel dini yaşamı sürdürdükleri fikridir. Altıncısı ise, kadınların tehlikelerden korunma arzusuyla dine daha çok sığındıkları düşüncesidir (Yapıcı, 2016).

Kıraç (2007), kız ve erkek öğrencilerle yaptığı çalışmada dindarlık eğiliminde bir farklılık tespit etmemesine rağmen, hayatın anlamı ve ölüm kaygısı seviyesinde kızlarda pozitif yönde anlamli farklılık olduğunu bulmuştur. Aynı zamanda erkek öğrencilerde psikolojik sorun ve günahkarlık duygusunu daha üst düzeyde tespit etmiştir. Göcen (2012) ise istatistiksel olarak bir farklılık görülmemesine karşın, erkeklerin psikolojik iyi olma ve dini yönelim açısından daha önde olduklarını belirlemiştir.

Karslı'nın (2020) araştırmasında da kadınların erkeklere göre içsel dini motivasyonunun anlamli düzeyde önde olduğu ve hayattan anlam bulma düzeyinin de daha yüksek olduğu çıkmıştır. Kadınların erkeklere kıyasla daha dışadönük olması bu sonucu ortaya çıkarmış olabilir. Baynal (2015) da kadınların ve evli olanların erkeklere ve bekarlara kıyasla daha dindar olduklarını tespit etmiştir.

Kadınlar, erkeklere kıyasla hayır faaliyetlerinde, kermeslerde aktif bir şekilde daha çok yer almaktadır. Bu, kadınların daha çok dini hassasiyete sahip olduğunu gösterir. Erkeklerin kurumsal ibadetlerde etkin olması, kadınların da bir tür telafi olarak türbe

ziyareti, aşure dağıtma, mevlit, kermes gibi hayır faaliyetlerinde yer almasına da sebep olabilir (Macit, 2010).

Batılı kaynaklarda kadınların daha dindar olduğu sıklıkla yer almaktadır. Ülkemizdeki çalışmalarda ise genel anlamda kadınların erkeklerden daha dindar bir yapıda olduğu ama bunun yanında dindarlığın “dini bilgi” gibi bazı boyutlarında erkeklerin, etki, ibadet gibi bazı boyutlarında ise kadınların daha önde olduğu görülmektedir (Yapıcı, 2016). Yapıcı’nın (2012)’de kendi yaptığı araştırmada ise, “inanç”, “ibadet”, “duygu” ve “etki” boyutlarında kadınlar daha öne çıkmıştır. “İç güdümlü” ve “dogmatik” dindarlıkta erkekler, “dış güdümlü” ve “popüler” dindarlıkta ise kadınlar daha yüksek seviyede tespit edilmiştir. Fakat genel dindarlık seviyesine bakıldığında erkekler ve kadınlar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir.

Başka bir dindarlık düzeyi çalışmasında ise inanç boyutunda erkeklerin, ibadet boyutunda kızların anlamlı bir şekilde önde olduğunu tespit etmiştir. Ahlak boyutunda kız öğrenciler daha yüksek olsa da anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Az, 2020).

Çalışmada yer alan katılımcıların medeni durumları ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin ortalama puanlarının bekar ve diğer katılımcılarda daha yüksek değerlerde olduğu tespit edildi. Katılımcıların medeni durumları ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir ($p>0,05$). Bu bulgu, “evlilerin bekarlara göre daha çok dini yönelim göstereceği” hipotezini desteklememektedir.

Bir diğer bir araştırmada evlilerin bekarlara göre daha dindar olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda anlamlı bir farklılık olmasa da evlilerde daha çok kaygı ve umutsuzluk görülmüştür (Baynal, 2015).

Çalışmada yer alan katılımcıların eğitim durumları ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin karşılaştırılması One way Anova Testi ile analiz edilmiştir. Buna göre katılımcıların eğitim durumları ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin ortalama puanlarının ilkökul ve ortaokul mezunlarında daha yüksek değerlerde olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların eğitim durumları ile İçsel Dini Motivasyon Ölçekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu sonuç “İlkokul ve ortaokul mezunları lise ve üniversite mezunlarına göre daha yüksek dini yönelim düzeyine sahiptir”

hipotezini doğrulamaktadır. Araştırmamızın sonucuna benzer nitelik taşıyan çok sayıda çalışma mevcuttur. Buna göre eğitim seviyesi arttıkça dine karşı ilgi de azalmıştır. Hem eğitimin içeriği hem de eğitim ortamından ötürü geleneksel aile dini yapısından çıkıp eğitim alan kişilerin sekülerleşme sürecini yaşamasının mümkün olduğu düşünülebilir.

Çalışmada yer alan katılımcıların gelir durumları ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin karşılaştırılması One way Anova Testi ile analiz edilmiştir. Buna göre katılımcıların gelir durumları ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin ortalama puanlarının 0-2.500 TL ve 2.500-4000 TL arası gelire sahip katılımcılarda daha yüksek değerlerde olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların gelir durumları ile İçsel Dini Motivasyon Ölçekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu sonuç “alt ve orta gelir grubunun dini yöneliminin üst gelir grubuna göre daha fazla olduğu” hipotezini desteklemektedir.

Çalışmamızda orta ve alt gelir grubunun dindarlık düzeyinde anlamlı artış görülmektedir. Bu paralelde sonuçları içeren çalışmalar mevcuttur (Göcen, 2012; Mutlu, 1989). Kırac da (2007) araştırmasında maddi durum düştükçe dindarlık eğiliminde artış tespit etmiştir. Genel olarak yapılan çalışmalarda da alt ve orta gelir grubundaki bireylerin dindarlık düzeyleri daha yüksek düzeyde olmuştur.

Karayığit (2017)’in araştırmasında da orta gelir seviyesine sahip olan kişilerin dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Hac ibadetini yapanların %60’ının düşük ve çok düşük gelir seviyesine sahip kişilerden oluştuğu gösteren bir çalışmada da dindarlık ile orta ve düşük gelir grubu arasında ilişki tespit edilmiştir (Onay, 2006).

Batı’da dini etkinliklerin daha fazla orta düzey gelir grubu tarafından yapıldığı görülmektedir. Gelir durumu iyi olan, varlıklı kişiler daha çok göze hitap eden dini etkinlikler içinde rol oynarken, alt gelir grubunda olan kişiler ise dinin manevi ve duygusal boyutuyla alakadardır (Bahadır, 2010).

Çalışmada yer alan katılımcıların yaşadığı yer ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin karşılaştırılması One way Anova Testi ile analiz edilmiştir. Buna göre katılımcıların yaşadığı yer ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin ortalama puanlarının anlamlılık olmasa

da köyde yaşayanlarda daha yüksek değerlerde olduğu gözlenmiştir. Katılımcıların yaşadığı yer ile İçsel Dini Motivasyon Ölçekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir ($p>0,05$). Bu bulgu, “kırsalda yaşamını geçirenlerin dini yönelimi kenttekilere göre daha yüksektir” hipotezini doğrulamamaktadır.

Yine Göcen’in araştırmasında da (2012) araştırmamızla paralel olarak dini yönelimin en çok küçük yerlerde yaşayanlarda görüldüğü, en az dini yönelimin ise büyükşehirde yaşayanlarda mevcut olduğu istatistiksel olarak anlamlı olacak şekilde tespit edilmiştir.

Çalışmada yer alan katılımcıların meslekleri ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin karşılaştırılması One way Anova Testi ile analiz edilmiştir. Anlamlı farklılık olduğu gösterilen değişkenlerde farkın kaynağını belirlemek için post-hoc Tukey testi yapılmıştır. Buna göre katılımcıların meslekleri ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin ortalama puanlarının esnaf, teknisyen ve mühendislerde daha yüksek değerlerde olduğu gözlenmiştir. Katılımcıların meslekleri ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu sonuca göre “esnaf, ticaretle uğraşanlar mesai zorunluluğu olan memurlara göre daha çok dini yönelim gösterirler” hipotezi desteklenmektedir.

Dindarlık açısından araştırmamızda sırasıyla; esnaf, teknisyen, mühendis, ev hanımı, öğrenci, öğretmen ve doktorlar yer almaktadır. Göcen’in araştırmasında da (2012) sırasıyla; din görevlisi, öğrenci, ev hanımı, emekli, serbest meslek çalışanları görülürken, öğretmen ve sağlık çalışanları son sırada yer almıştır. Çalışmamızda Göcen’in araştırmasındaki dindarlık düzeyi ile benzer olarak öğretmen ve doktorlar sonlarda, öğrenci ve ev hanımı popülasyonu da ortalarda görülmektedir. Sağır’ın araştırmasında (2020) ise din görevlilerinin dindarlık düzeyi en yüksek, hemşirelerin dindarlık düzeyi en düşük olmuştur.

Tablo 6. Katılımcıların Harcama Yönelimleri, Birine Maddi Olarak Yardım Ederken Beklenti Durumu, İnfak Etme Süreci ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin Karşılaştırılması

		Ort±Std	F değeri	P değeri	%95 güven aralığı	
					Alt sınır	Üst Sınır
Harcama yönelimleri	Düşünerek harcama yaparım. (1)	38,15±4,43	4,101	0,003 4>2, 4>5, 4>3, 2>5	37,513	38,573
	Harcama yaparken hiç düşünmem. (2)	39,00±2,58				
	Rahat bir şekilde harcama yaparım.(3)	36,09±5,07				
	Sadece temel ihtiyaçlarım için harcama yaparım (4)	41,40±5,62				
	Temel ihtiyaçlarımın dışında fazla harcama yaparım (5)	38,24±4,12				
Birine maddi olarak yardım ederkenki beklenti durumu	Gelecekte ondan bir karşılık beklemem.	38,13±4,55	1,727	0,190	37,531	38,573
	İlerleyen zamanlarda o da bana yardım etmeli diye düşünürüm	36,66±5,54				
	Kimin yardım ettiğini bildikleri zaman maddi yardım ederim	38,52±6,31				
	Kimin yardım ettiğini bilmedikleri zaman maddi yardım eder	38,01±4,48				
İnfak etme süreci	Yardımın ulaşip ulaşmadığına çok dikkat ederim	38,18±4,62	1,363	0,244	35,478	39,907
	Yardımın ulaşma süreci ile pek ilgilenmem.	37,31±4,58				
	Karşımdakini koruyup kollamış olduğumu hisseder, kahramanlık yaptığımın farkına varırım	37,69±5,48				
	Kendimi karşımdakinin yerine koyar, duygusal süreçler ararım.	38,08±4,61				

F: Bağımsız gruplarda varyans analizi, One Way Anova testi

**Bu değişkenlerin analizinde One Way ANOVA testi yapıldı. Anlamli farklılık olduğu gösterilen değişkenlerde farkın kaynağını belirlemek için post-hoc Tukey testi yapıldı.

Katılımcıların harcama yönelimleri, birine maddi olarak yardım ederken oluşabilecek beklenti durumu, infak etme süreci ile İçsel Dini Motivasyon Ölçeği ile karşılaştırılması One way Anova Testi ile analiz edilmiştir. Anlamli farklılık olduğu gösterilen değişkenlerde farkın kaynağını belirlemek için post-hoc Tukey testi

yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 6’da gösterilmektedir. Buna göre katılımcıların harcama yönelimlerinin İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin ortalama puanlarının “Sadece temel ihtiyaçlarım için harcama yaparım” maddesinin daha yüksek ortalamaya sahip olduğu tespit edildi. Katılımcıların harcama yönelimleri ile İçsel Dini Motivasyon Ölçekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu sonuç, “bireylerin harcama yönelimleri ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır” şeklindeki hipotezimizi desteklemektedir.

Sadece temel ihtiyacı için harcama yapan grupta dindarlık düzeyi en fazla çıkmıştır. Baynal (2015) da araştırmasında en düşük harcama yapan grubun dindarlık seviyesi en yüksek çıkan grup olduğunu belirtmiştir. Bu paralelde sonuçların tespit edildiği birçok araştırma mevcuttur (Göçen, 2012; Kırac, 2007; Mutlu, 1989; Onay, 2006).

Çalışmada yer alan katılımcıların birine maddi olarak yardım ederken beklenti durumunda İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin ortalama puanlarının “İlerleyen zamanlarda o da bana yardım etmeli diye düşünürüm” maddesinin daha yüksek ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların birine maddi olarak yardım ederken beklenti durumu ile İçsel Dini Motivasyon Ölçekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Çalışmada yer alan katılımcıların infak etme durumunda İçsel Dini Motivasyon Ölçeğinin ortalama puanlarının “Kendimi karşımdakinin yerine koyar, duygusal süreçler ararım” maddesinin daha yüksek ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların infak etme süreci ile İçsel Dini Motivasyon Ölçekleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

3.3. Katılımcıların Paylaşma Tutum Ölçeği Puan Ortalamalarına Ait Bulguları ve Sosyodemografik Değişkenlerle Karşılaştırılması

3.3.1. Normal Dağılım Testi

Bu çalışmada, araştırma verilerinin normal dağılım gösterip göstermediğinin testi, standart sapma, basıklık ve çarpıklık katsayılarına bakılarak tespit edilmiştir. Normal

dağılım gösteren bir verinin standart sapması 1'e yakın bir değer alırken, çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ile +2 arasında değer alıyor olması gerekmektedir (Bayram, 2013: 109). Yapılan analiz sonucunda ölçekte yer alan ifadelerin standart sapmalarının sınır kabul edilen değerde olduğu çarpıklık ve basıklıklarının ise -2 ile +2 arasında yer aldığı görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda, verilerin normal dağılım sergilediği Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Paylaşma Tutum Ölçeği'nin Normal Dağılım Testi Tablosu

	$\bar{x} \pm SS$	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Dini Kur'an kursu vb.) ne ölçüde yardımda bulunursunuz?	1,87±1,27	0,229	-0,731
Kullanmadığınız giyim eşyalarını ihtiyaç sahiplerine dağıtma düzeyiniz nedir?	3,34±1,28	-0,495	-0,315
Dinen gerekli zekat, fitre vs. Paylaşım yükümlülüklerini yerine getirme düzeyiniz nedir?	3,63±1,47	-0,939	-0,101
Kamu yararına çalışan kurumlara (THK Vakıflar vb.) ne ölçüde yardımda bulunursunuz?	1,75±1,42	0,316	-0,889
Yakın dost ve arkadaşlarınıza yemek ısmarlama düzeyiniz nedir?	3,37±1,23	-0,405	-0,388
Bildiğiniz şeyleri insanlara öğretmekten ne ölçüde zevk alırsınız?	4,00±1,25	-1,294	1,099
Uluslararası yardım kuruluşlarına (İHH vb.) ne ölçüde yardım edersiniz?	1,94±1,53	0,162	-1,212
Kişisel eşyalarınızı, ihtiyaç duyan komşularınızla ne ölçüde paylaşırsınız?	3,24±1,42	-0,536	-0,488
Ailenizde yemek, araç-gereç vb. paylaşımlar ne ölçüde yaygındır?	3,84±1,28	-0,997	0,193
Yaşadığınız sorunları çevrenizle ne oranda paylaşırsınız?	2,59±1,31	-0,202	-0,527
Aşure ve kandil simidi gibi dini paylaşımlar ailenizde ne sıklıkta görülür?	3,15±1,47	-0,339	-0,911
Kanun dışı bir olaya şahit olduğunuzda bunu yetkililere haber verme düzeyiniz nedir?	3,40±1,42	-0,652	-0,506
Hayır organizasyonlarının faaliyetlerinde (dernek çalışmaları vb.) ne ölçüde yer alıyorsunuz?	1,98±1,51	0,278	-0,921
Gelirinize göre muhtaç insanlara yaptığınız yardımlar sizce ne ölçüde yeterlidir?	2,59±1,24	-0,082	-0,519

Tablo 7'de katılımcıların Paylaşma Tutum Ölçeği'nin normallik dağılımları ve her sorudan aldıkları ortalama puanları gösterilmektedir. En yüksek ortalama puan 4,00±1,25 ortalama ile "*Bildiğiniz şeyleri insanlara öğretmekten ne ölçüde zevk alırsınız?*" en düşük ortalama 1,75±1,42 ortalama ile "*Kamu yararına çalışan kurumlara (THK Vakıflar vb.) ne ölçüde yardımda bulunursunuz?*" sorusundan elde edilmiştir.

Tablo incelendiğinde kamu yararına, dini kurumlara ya da uluslararası kuruluşlara yapılan infak oranları benzerlik gösterirken, çalışmamızda farz hüküm olarak ayrı bir konumda ele alınan zekat ibadetinin farklı oranlarda yapıldığı görülmektedir. Nafile yardımları fazla düzeyde yapan yardımseverlerin oranı, zekat ve fitre gibi farz olan yardımları fazla düzeyde yerine getirdiğini belirten yardımseverlerin oranından daha azdır. Bu verilere dayanarak dinen farz olan maddi yardımın daha yüksek oranda ifa edildiği söylenebilir.

Sarıyer, çalışmasında algılanan ve gerçekleşen maddi yardımları kıyaslamıştır. Sırasıyla algılanan hayırseverliği; toplumsal kampanyalara bağış, bireylere yardım ve fitre olarak, gerçekleşen hayırseverliği sırasıyla; sadaka, fitre, toplumsal kampanya bağışı olarak tespit etmiştir. Katılımcıların yarısının kişisel tatmin nedeniyle yardım yaptığını belirtmesi manidardır (Sarıyer, 2011). Buna göre gerçekleşen yardımların daha çok dini vecibeler yoluyla yerine getirildiği de yorumlanabilir.

TÜSEV'in yaptığı araştırmada, Türkiye'de toplanan bir yıllık maddi yardım miktarı kişi başı 228 TL olarak tespit edilmiştir. Katılımcılar hayırseverliği; muhtaç bireylere maddi yardım, fakirlere sadaka ve zekat vermek, cami, yurt ve okul yaptırmak olarak algıladığını belirtmiştir. Bağışta bulundukları taktirde önceliği; düşkün ve yoksullar, yetimler, şehit aileler, engelli kişiler olacağını söylemişlerdir. Bununla beraber kişiler bağışı STK'lara vermekten ziyade aile, komşu ve yakınlarına doğrudan verdiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca maddi yardımda bulunma nedeni olarak dini görevleri uygulamak, toplumsal adetler, kişinin topluma borçlu hissetmesi, kişisel tatmin gibi sıralanan faktörlerden dini görevlerini yerine getirmek ilk sırada yer almıştır. Fitre, zekat ve kurban ibadetleri olmak üzere dini görevlerle ilgili oran yüksek oranlarda çıkmıştır. Kişiler zekatın ne kadar düştüğünü göz önüne alarak yardımda bulunduklarını ifade etmişlerdir (Çarkoğlu & Aytaç, 2016). Çalışmamızda da fitre, zekat ve kurban gibi dini yükümlülükleri yerine getirme oranı bu çalışmayla benzer niteliktedir.

Çarkoğlu'nun araştırmasında, katılımcıların maddi yardımlarını yardım kurumları ile değil de doğrudan yaptıkları görülmektedir. STK'lar ile yardım yapılması hususunda

katılımcıların mesafeli oldukları, STK'ların yetersiz kaldıkları görülmüştür. Katılımcıların belirttiği üzere STK'ların kişilere iyi bir tecrübe, referans bağlantıları, şeffaf olma gibi güven belirten faktörleri yerine getirdiklerinde bağış alma ihtimalleri de fazlalaşacaktır (Çarkoğlu & Aytaç, 2016). Benzer bir şekilde bizim çalışmamızda da kamu yararına çalışan devlete bağlı yada özel kurumlar ile yardımda bulunma oranı en düşük ortalama puanı almıştır.

Tablo 8. Paylaşma Tutum Ölçeği Toplam Ortalama Puanı

Alt Boyutlar	N	$\bar{x}$	SS	%95 güven aralığında	
				Alt sınır	Üst sınır
Kurumsal Paylaşma	304	10,588	3,665	10,183	11,007
Bireysel Paylaşma	304	18,976	5,286	18,380	19,573
Sosyal Paylaşma	304	11,118	3,858	1,0683	11,553
Paylaşma Tutum Ölçeği Toplam Puanı	304	40,684	10,777	39,467	41,900

Paylaşma Tutum Ölçeği toplam ve alt boyut puan dağılımı Tablo 8'de gösterilmektedir. Buna göre Kurumsal Paylaşma alt boyutunun ortalama puanı $10,588 \pm 3,665$, Bireysel Paylaşma alt boyutunun ortalama puanı $18,976 \pm 5,286$, Sosyal Paylaşma alt boyutunun ortalama puanı $11,118 \pm 3,858$ ve Paylaşma Tutum Ölçeği toplam ortalama puanı $40,684 \pm 10,777$ olarak tespit edilmiştir.

Tablo 9. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri ile Paylaşma Tutum Ölçeği Puan Ortalamalarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Paylaşma Tutum Ölçeği										
Tanıtıcı Özellikler			Kurumsal Paylaşma		Bireysel Paylaşma		Sosyal Paylaşma		Toplam	
		n	$\bar{x}$	SS	$\bar{x}$	SS	$\bar{x}$	SS	$\bar{x}$	SS
Yaş	18-25 yıl	83	10,10	4,18	18,90	5,36	11,73	4,01	40,73	11,28
	26-35 yıl	123	10,99	3,48	19,23	5,36	11,38	3,74	41,60	10,62
	36-45 yıl	87	10,48	3,25	18,77	4,96	10,21	3,74	39,46	9,99
	46-55 yıl	6	9,67	3,88	17,33	7,76	10,17	4,54	37,17	15,37
	56 ve üstü yıl	5	12,20	4,55	19,60	6,27	11,40	3,85	43,20	14,24
	F/p		1,112/0,351		0,266/0,900		2,012/0,093		0,731/0,571	
Cinsiyet	Kadın	185	10,90	3,87	19,23	5,32	11,52	3,90	41,65	10,94
	Erkek	119	10,12	3,24	18,58	5,23	10,50	3,72	39,19	10,35
	t / p		1,837/0,067		1,055/0,293		2,269/0,022*		1,979/0,049*	
Medeni Durum	Evli	187	11,33	3,48	18,98	5,46	11,09	3,86	41,18	10,96
	Bekar	114	9,74	3,80	18,96	5,09	11,18	3,92	39,89	10,56

	Diğer	3	11,11	2,89	19,00	1,00	10,33	0,58	40,67	3,51
	t / p		5,191/0,006*		0,201/0,841		0,083/0,920		0,512/0,600	
**Eğitim Durumu	İlkokul (1)	6	13,33	3,01	20,00	4,69	10,17	4,26	43,50	6,44
	Ortaokul (2)	8	11,25	2,92	18,13	4,70	11,00	3,66	40,38	10,10
	Lise (3)	21	11,00	2,97	18,62	4,22	11,14	2,46	40,76	7,72
	Üniversite (4)	230	10,42	3,71	18,85	5,38	11,16	3,99	40,43	10,96
	Lisansüstü (5)	39	10,85	3,80	19,92	5,54	11,05	3,84	41,82	11,85
	F/p		1,151/0,333		3,473/0,045* 1>5, 1>4, 1>3, 5>4, 5>3		0,101/0,982		2,392/0,044* 1>5, 1>4, 1>3, 5>4, 5>3	
Gelir durumu	0-2.500 TL	98	10,34	4,15	18,58	5,44	11,42	4,19	40,34	11,32
	2.501-4000 TL	51	11,10	3,49	18,94	5,86	10,96	4,21	41,00	11,95
	4001-6000 TL	94	10,37	3,49	18,83	4,77	10,46	3,62	39,66	10,02
	6001-10000 TL	39	10,62	3,27	19,21	5,31	11,51	3,31	41,33	10,04
	10.001 TL ve üzeri	22	11,50	2,87	21,05	5,24	12,27	3,09	44,82	9,38
	F/p		0,788/0,533		1,016/0,399		1,462/0,214		1,098/0,358	
Yaşamın geçtiği yer	Büyükşehir	119	10,97	3,42	19,13	5,22	11,45	3,73	41,56	10,01
	İl	126	10,41	3,81	19,36	5,11	11,06	3,78	40,83	11,11
	İlçe	45	10,38	3,61	18,09	5,68	10,71	4,16	39,18	11,18
	Köy	14	9,71	4,25	17,07	5,98	10,14	4,72	36,93	12,18
	F/p		0,858/0,463		1,286/0,279		1,775/0,509		1,136/0,335	
**Meslek	Avukat (1)	5	8,40	3,05	17,20	3,49	9,20	3,11	34,80	6,02
	Doktor (2)	20	10,10	3,19	18,90	6,35	11,20	3,53	40,20	9,93
	Esnaf, ticaret vs. (3)	5	10,80	3,27	17,40	6,23	11,60	6,02	39,80	13,16
	Ev hanımı (4)	35	12,23	2,67	18,03	5,16	10,89	2,96	41,14	8,66
	Mühendis (5)	11	10,18	4,29	19,45	5,15	12,82	3,89	42,45	12,06
	Öğrenci (6)	43	9,07	4,25	17,95	5,30	10,65	3,88	37,67	11,14
	Öğretmen (7)	131	10,88	3,57	19,60	5,19	11,15	3,92	41,63	10,96
	Teknisyen (8)	9	10,89	3,95	19,11	5,35	12,56	3,47	42,56	11,59
	Diğer (Serbest Meslek vb.) (9)	45	10,44	3,57	19,13	5,35	11,07	4,35	40,64	11,39
	F/p		2,098/0,021* 4>8, 4>7, 4>3, 4>9, 8>7, 8>3		0,710/0,683		0,680/0,709		2,819/0,036* 3>6, 5>3, 5>9 8>3, 8>5, 9>3	

t: Bağımsız gruplarda t testi,

F: Bağımsız gruplarda varyans analizi, One Way Anova testi

**Bu değişkenlerin analizinde One Way ANOVA testi yapıldı. Anlamli farklılık olduğu gösterilen değişkenlerde farkın kaynağını belirlemek için post-hoc Tukey testi yapıldı

Çalışmada yer alan katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri ile “Paylaşma Tutum Ölçeği” toplam puan ve alt boyutlarına ait puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 9’da yer almaktadır.

Çalışmadaki katılımcıların cinsiyet, eğitim durumu ve sahip olduğu meslek durumu ile “Paylaşma Tutum Ölçeği” toplam puan ortalamaları arasında anlamlı olarak etkilendiği ($p<0.05$), bu değişkenlerden kadınların toplam ve alt boyut ortalamalarının erkeklerden daha yüksek olduğu, ilkökul düzeyinde eğitime sahip olanların toplam ve alt boyut ortalamalarının diğer eğitim kademesinden mezun olanlara göre daha yüksek olduğu ve mühendis, teknisyen, öğretmen, ev hanımı gibi meslek sahibi katılımcıların toplam ve alt ölçek puanlarının diğer meslek sahibi katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahip oldukları belirlenmiştir. Buna göre; “kadınların erkeklere göre”, “ilkokul ve ortaokul mezunlar lise ve üniversite mezunlarına göre”, “mühendis, teknisyen, öğretmen gibi memurların diğer meslektaşlarına göre” daha çok paylaşım tutumu gösterdikleri hipotezi doğrulanmaktadır.

Çalışmadaki katılımcıların yaş, medeni durum, gelir durumu ve yaşadığı yer ile Paylaşma Tutum Ölçeği toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olmadığı gözlenmiştir ($p>0.05$). Bu bulgu, “yaşı büyük olanların gençlere göre”, “evlilerin bekarlara göre”, “üst gelir grubunun orta ve alt gelir grubuna”, “kırsalda yaşamını geçirenlerin kenttekilere göre” daha çok paylaşım tutumu gösterdikleri hipotezi doğrulanmamaktadır. Ancak evli katılımcıların, bekar olanlara göre paylaşımın alt boyutunda anlamlılık düzeyinde yüksek olması durumu kısmen hipotezi desteklemektedir.

Tanıtıcı özelliklerin ölçek alt boyutlarındaki ortalamaları değerlendirildiğinde;

- Kadın katılımcıların “*sosyal paylaşma*” alt puan ortalamalarının erkek katılımcılara göre anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($p<0.05$).
- Evli olan katılımcıların “*kurumsal paylaşma*”, alt boyut ortalamalarının bekar ve diğer katılımcılara göre anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($p<0.05$).
- İlkokul düzeyinde eğitim durumuna sahip katılımcıların “*bireysel paylaşma*” alt boyut ortalamalarının ortaokul, lise, üniversite ve lisansüstü mezunu katılımcılara göre anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($p<0.05$).

- Ev hanımı katılımcıların “*kurumsal paylaşma*” alt boyut ortalamalarının diğer meslek sahibi katılımcılara göre anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($p<0.05$).

Yaman, araştırmasında kadınların insanlara yardım ettiğinde erkeklere nazaran daha fazla mutluluk duyduklarını tespit etmiştir. Ayrıca bu çalışmada kadınlar erkeklere nazaran yardım ettiklerinde toplum tarafından daha çok sevileceklerini düşünmektedirler (Yaman, 2013).

Konuyla ilgili yapılan çalışmaların genelinde kadınların, bazılarında erkeklerin daha yardımsever olduğu ortaya konmuştur. Bazı çalışmalar kadınların daha yardımsever eğilimde olduğunu göstermektedir (Az, 2020; Çekin, 2013). Acar ve Apak’ın çalışmasında kızların empati ve özgecilik seviyesi erkeklerden anlamlı bir şekilde daha yüksek çıkmıştır (Acar & Apak, 2017). Çarkoğlu ise (2016) farklı olarak erkeklerin daha çok maddi yardımda bulunduğunu tespit etmiştir. Sağır’ın araştırmasında da (2020) erkeklerin kadınlara göre daha yüksek seviyede özgecilik sergilediği belirlenmiştir.

Kız ve erkek öğrenciler üzerinde yapılan bazı araştırmalarda da, erkeklerin daha çok göz önünde olarak prestij kazanmak için olumlu davranışlar sergileyebildiği, kızların ise duygusal süreçler yaşayarak daha gizli, bakım üstlenmeye yatkın olabildikleri görülmüştür (Aktaş & Güvenç, 2006; Kumru, 2004). Bu farklılığın biyolojik anlamda cinsiyetten ziyade psikolojik yapıda yer alan cinsel rol ile daha ilişkili olabileceği de değerlendirilebilir (Aktaş & Güvenç, 2006; Bağcı Çetin & Öztürk Samur, 2018; Duru, 2002).

Başka bir çalışmada kızlarda yaş ilerledikçe daha fazla empati yapabilmeleri sebebiyle özgeci davranışlarda artış görülmüş, erkeklerde ise yaş faktörüne bağlı artış tespit edilememiş, kişisel sıkıntıların özgeciliğe yönelttiği görülmüştür (Aktaş & Güvenç, 2006). Yaman’ın çalışmasında ise 20 yaş ve altı grubu yardım etmekten daha çok mutlu olmaktadır. 51-60 yaş grubu diğer yaştakilere göre kullanmadıkları eşyaları muhtaçlara vermek üzere yardım derneklerine daha yüksek oranda ulaştırmaktadır (Yaman, 2013). Öğretmenlerle yapılan alt boyutunda “bağışta bulunma” olan özgecilik

araştırmasında medeni durum ve özgecilik arasında tüm alt boyutlarında da anlamlı bir ilişki saptanmamıştır (Karadağ & Mutaftçılar, 2009).

Çalışmamızda gelir durumunun yüksek kriterlerde yer alması katılımcıların infak edebilme olasılığının artmasıyla alakalı olarak tercih edilmiştir. Araştırmamızda gelir durumu ile paylaşım tutumu arasında bir ilişki tespit edilmemiştir. Gelir durumu ve paylaşım tutumu ilişkisinde yapılan araştırmalarda farklı sonuçlar görülebilmektedir. Bir araştırmaya göre gelir durumu ile özgecilik paralellik göstermektedir. Gelir durumu az olan kişiler kendi menfaatlerini ön planda tutmaktadır (Yaman, 2013). Çarkoğlu ve Aytaç da gelir seviyesi ile bağışta bulunmayı doğru orantılı olarak tespit etmiştir (Çarkoğlu vd, 2016). Çekin ise aksi bir sonuçla alt gelir düzeyindekilerin daha yardımsever eğilimde olduklarına ulaşmıştır (Çekin, 2013).

Sarıyer araştırmasında (2011) 1.500 TL ve altındaki düşük gelir grubundaki kişilerin dini ve örfi sebepten dolayı infak ettiklerini, gelir düzeyi yüksek olan grubun ise kişisel tatminden dolayı bağış yaptıklarını yorumlamıştır. Hayır yaptıkları kişilerin daha çok tanımadıkları kişiler olması diğergamlıklarını gösterir (Sarıyer, 2011).

Bilen ve Terzi de dindar kişilerle yaptığı araştırmada kişilerin gelir durumu arttıkça daha çok zekat verdiklerini tespit etmiştir. Bununla beraber yüksek oranda mal sahibi olanların yeteri miktarda zekat vermediklerini ifade etmişlerdir (Bilen & Terzi, 2016).

Aydın (2016), zekat ile ilgili yaptığı araştırmasında katılımcıların %75'inin zenginlerin yoksullara bağış yapması hususunda teşvike ihtiyacı olduğunu bildirdiklerini tespit etmiştir. Zenginlerin gelir durumuna nazaran yaptıkları katkı az görünse de bağış tutarları daha fazladır. Üst gelir grubu hayır organizasyonlarına doğrudan katılmaktan ziyade maddi bağışlarla katkı sağlamayı seçmektedir. Bundan dolayı, dinin kısmi taraflarında aktif oldukları düşünülebilir (Bahadır, 2010).

Yaman ve Çarkoğlu üniversite mezunlarının diğer eğitim seviyelerine göre daha çok maddi yardım yaptığını tespit etmiştir (Çarkoğlu & Aytaç, 2016; Yaman, 2013). Çalışmamızda ise tersi yönde bir anlamlı ilişki bulunmaktadır. İlkokul mezunları diğer gruplardan paylaşım tutumunda anlamlı düzeyde önde görülmüştür.

Paul Dixon ve Richard Stevick (1981), kent ve kırsalda yardımseverlik farklılığına dair yaptıkları araştırmada kentte yaşayan insanların kırsala göre daha bencil ve paylaşımdan uzak olduğunu tespit etmişlerdir. Duru (2002) kırsalda daha yardımsever davranışların olduğunu, daha çok burada zaman geçirenlerin daha yardımsever olduklarını belirtmiştir. Çarkoğlu da (2016), bağışta bulunmanın kırsalda daha yüksek olduğunu tespit ederken, tanınmayan muhtaç bir kişiye yardım etme hususunda kırsal-kentli ayrımını bulamamıştır. Goldman (1982), Çekin (2013), Acar ve Apak (2017) ve Topses (2012) ise çalışmalarında kent ve kırsal arasında yardımseverlik açısından bir fark bulamamıştır. Çalışmamızda ise kentte yaşayanlarda paylaşım rakamsal olarak daha fazla görülmekle beraber istatistiksel olarak anlamlılık söz konusu değildir.

Kırsalda yaşayanların daha paylaşımcı olduğu verilere rastlanmıştır. Kırsal-kent ayrımına dair bir fark olmadığını ortaya koyan birçok çalışma da mevcuttur. Küçük yerlerde insanların birbirine daha muhtaç bundan dolayı; destekleme paylaşma, dayanışma, imece sisteminin daha çok olabileceği düşünülebilir.

Paylaşım tutumu fazlalığı açısından çalışmamızda üçüncü sırada yer alan grup olan öğretmenlerle ilgili Karadağ ve Mutaflılar'ın öğretmenlerin özgeciliğine dair bir çalışması bulunmaktadır. Bu çalışmada özellikle özgeciliğin alt boyutu olan, bizim de özü itibarıyla ilgilendiğimiz bağışta bulunma boyutu öğretmenlerde “sık sık” olmak üzere yüksek orana yakın çıkmıştır. Bağışta bulunma boyutu öğretmenlerin mesleki kıdemi arttıkça daha yüksek orana çıkmıştır (Karadağ & Mutaflılar, 2009). Meslek grupları karşılaştırıldığında memurlar diğer mesleklere göre yardım etmekten daha çok mutluluk duymaktadır (Yaman, 2013).

Başka bir araştırmada ise, AFAD görevlilerinin özgecilik düzeyi en yüksek, hemşirelerin özgecilik düzeyi en düşük olarak tespit edilmiştir (Sağır, 2020). “Kurumsal paylaşma” boyutunda ev hanımların anlamlı olarak önde olması da dikkat çekicidir. Bununla beraber öğretmenlerin bağış ve paylaşımda yüksek seviyede olduğu başka çalışmalarda da belirtilmiştir. Öğrencilerin ise maddi olanaklarından dolayı bu sıralamada olduğu düşünülebilir.

Tablo 10. Katılımcıların Harcama Yönelimleri, Birine Maddi Olarak Yardım Etme Durumu, İnfak Etme Durumu İle Paylaşma Tutum Ölçeği İle Karşılaştırılması

Tanıtıcı Özellikler		Paylaşma Tutum Ölçeği							
		Kurumsal Paylaşma		Bireysel Paylaşma		Sosyal Paylaşma		Toplam	
		$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS
Harcama yönelimleri	Düşünerek harcama yaparım.	10,62	3,48	19,27	4,86	11,19	3,71	41,08	10,03
	Harcama yaparken hiç düşünmem.	9,50	2,52	22,50	4,65	12,00	2,94	44,00	9,31
	Rahat bir şekilde harcama yaparım.	9,81	4,07	18,60	5,93	10,86	4,31	39,26	12,35
	Sadece temel ihtiyaçlarım için harcama yaparım	10,73	4,62	17,60	6,85	9,93	4,18	38,27	13,45
	Temel ihtiyaçlarımın dışında fazla harcama yaparım	11,20	3,67	18,28	5,81	11,36	4,05	40,84	11,50
	F/p	0,927/0,449		1,125/0,345		0,515/0,725		0,533/0,711	
**Birine maddi olarak yardım ederkenki beklenti durumu	Gelecekte ondan bir karşılık beklemem. (1)	10,73	3,60	19,08	5,32	11,15	3,88	40,96	10,77
	İlerleyen zamanlarda o da bana yardım etmeli diye düşünürüm (2)	8,44	3,81	17,33	4,54	10,61	3,60	36,39	9,98
	Kimin yardım ettiğini bildikleri zaman maddi yardım ederim(3)	9,95	2,63	16,85	5,57	9,76	3,16	36,57	9,98
	Kimin yardım ettiğini bilmedikleri zaman maddi yardım eder (4)	10,64	3,71	19,13	5,24	11,21	3,89	40,99	10,77
	F/p	6,670/0,010* 1>4, 1>3, 4>3		3,659/0,047* 4>1, 4>2, 1>2		2,806/0,095		3,079/0,050* 4>1, 4>3, 1>3	
**İnfak etme süreci	Yardımın ulaşip ulaşmadığına çok dikkat ederim (1)	10,72	3,60	19,03	5,30	11,36	3,84	41,11	10,84
	Yardımın ulaşma süreci ile pek ilgilenmem. (2)	9,87	3,88	18,69	5,24	9,73	3,71	38,29	10,10
	Karşımdakini koruyup kollamış olduğumu hissedeyim, kahramanlık yaptığımı farkına varırım (3)	8,80	3,49	17,34	6,67	10,57	4,02	36,73	12,14
	Kendimi karşımdakinin yerine koyar, duygusal süreçler ararım.(4)	10,76	3,62	19,12	5,12	11,16	3,84	41,06	10,57
	F/p	2,113/0,147		0,159/0,693		6,942/0,009* 1>4, 1>3, 4>3		2,646/0,105	

F: Bağımsız gruplarda varyans analizi, One Way Anova testi

**Bu değişkenlerin analizinde One Way ANOVA testi yapıldı. Anlamlı farklılık olduğu gösterilen değişkenlerde farkın kaynağını belirlemek için post-hoc Tukey testi yapıldı

Katılımcıların harcama yönelimleri, birine maddi olarak yardım ederken beklenti durumu, infak etme süreci ile Paylaşma Tutum Ölçeği ile karşılaştırılması Tablo 10'da gösterilmektedir. Buna göre katılımcıların harcama yönelimleri ile Paylaşma Tutum Ölçeğinin alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Araştırmaya katılan yardımseverlerin büyük çoğunluğu (%63,5) düşünerek harcama yaptıklarını belirtmiş, harcamada orta sıralamada yer almışlardır. Maddi yardımda da orta harcama kültürüne sahip olanların ikinci seviyede olduğu, en çok maddi yardım edenlerin harcama yaparken hiç düşünmeyen, varlıklı kimseler olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada yer alan katılımcıların birine maddi olarak yardım ederken beklenti durumu ile Paylaşma Tutum Ölçeğinin ortalama puanlarının “Kimin yardım ettiğini bilmedikleri zaman maddi yardım eder” maddesinde daha yüksek ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların birine maddi olarak yardım ederken beklenti durumu ile Paylaşma Tutum ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bunun yanı sıra paylaşma tutum ölçeğinin “**Kurumsal Paylaşma**” ve “**Bireysel Paylaşma**” alt boyutları ile birine maddi olarak yardım ederken beklenti durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Çalışmada yer alan katılımcıların infak etme sürecinde Paylaşma Tutum Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir ($p>0,05$). Fakat Paylaşma tutum ölçeğinin “**sosyal paylaşma**” alt boyutu ile infak etme süreci arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiş ve en yüksek ortalamayı “Yardımın ulaşp ulaşmadığına çok dikkat ederim” maddesi almıştır ($p<0,05$). Yapılan posthoc testine göre fark bu maddeden kaynaklanmaktadır ($p<0,05$).

Yardımın ulaşp ulaşmama süreci Çarkoğlu ve Aytaç ‘ın araştırmasında ön planda tutulmuştur. Hatta katılımcılar bu sebeple STK’lara yeteri düzeyde güvenmediğinden doğrudan maddi yardımı kendileri yakın çevreye yaptıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcıların STK’lara çok düşük oranda bağışta bulundukları görülmüştür. Araştırmada, katılımcıların maddi yardımlarını yardım kurumları ile değil de doğrudan yaptıkları görülmektedir. STK’lar ile yardım yapılması hususunda katılımcıların mesafeli oldukları, STK’ların yetersiz kaldıkları görülmüştür. Katılımcıların belirttiği üzere STK’ların kişilere iyi bir tecrübe, referans bağlantıları, şeffaf olma gibi güven belirten faktörleri yerine getirdiklerinde bağış alma ihtimalleri de fazlalaşacaktır (Çarkoğlu & Aytaç, 2016). Bilen ve Terzi’nin araştırmasında da (2019) buna benzer

şekilde maddi yardımda bulunduklarında akraba, komşu gibi yakın çevreye verdikleri tespit edilmiştir.

Bizim çalışmamızda da yardım kuruluşlarına düşük oranda katılım yapıldığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde Tablo 10’da ölçeğin her üç alt boyutunda da “yardımın ulaşp ulaşmadığına çok dikkat ederim” maddesi yüksek oranlarda tercih edilmiş, “sosyal paylaşma” boyutunda ise anlamlı düzeyde farklılık görülmüştür.

Araştırma bulgularımızla diğer bahsi geçen araştırmalar paralellik göstermektedir. Yardımseverlerin yardımda bulunduklarında sadece vicdanlarını rahatlatıp, maddi yardımda bulunmuş olmalarından ziyade, yardımın ulaşma sürecini de yardım kadar önemsedikleri söylenebilir.

Elde edilen bulgulara göre; “bireyler maddi yardım sürecini takip edip, yardımın ulaşp ulaşmadığı ile ilgilidirler”, “bireyler muhtaçlara maddi yardımda bulunurken daha çok karşılıksız ve gizliden yardımı tercih ederler”, “bireyler maddi yardımda bulunurken muhtaç kişileri daha fazla tercih ederler”, “kurumsal, sosyal ve toplam boyutta maddi yardımda bulunan bireyler anlamlı olarak, karşılıksız ve gizliden yardım ederler”, “bireyler sosyal paylaşma boyutunda yardımın ulaşılıp ulaşılmadığı ile anlamlı düzeyde ilgilidirler” şeklindeki hipotezlerin doğrulandığı görülmektedir.

3.4. Katılımcıların Psikolojik İyi Olma Ölçeği Puan Ortalamalarına Ait Bulguları ve Sosyodemografik Değişkenlerle Karşılaştırılması

3.4.1. Normal Dağılım Testi

Bu çalışmada, araştırma verilerinin normal dağılım gösterip göstermediğinin testi, standart sapma, basıklık ve çarpıklık katsayılarına bakılarak tespit edilmiştir. Normal dağılım gösteren bir verinin standart sapması 1’e yakın bir değer alırken, çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ile +2 arasında değer alıyor olması gerekmektedir (Bayram, 2013: 109). Yapılan analiz sonucunda ölçekte yer alan ifadelerin standart sapmalarının sınır kabul edilen değerde olduğu çarpıklık ve basıklıklarının ise -2 ile +2 arasında yer aldığı

görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda, verilerin normal dağılım sergilediği Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Psikolojik İyi Olma Ölçeğinin Normal Dağılım Testi Tablosu

	$\bar{x} \pm SS$	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Kendimi başkalarının önemli gördüğü değerlere göre değil, kendi önemli gördüklerime göre yargılarım	1,48±0,81	1,233	1,711
Genel olarak yaşamımda durumuma hakimimdir.	4,42±0,77	-1,634	1,528
Bazı insanlar yaşamda anlamsızca dolanırlar ama ben onlardan değilim.	4,32±0,91	-1,425	1,752
Güçlü fikirleri olan insanların etkisinde kalırım.	3,93±1,11	-1,001	0,243
İnsanların genel kabullerinde uymasa bile kendi düşüncelerime güvenirim	1,70±0,79	1,311	1,212
Hayatı gün be gün yaşar, aslında geleceği düşünmem.	2,27±1,35	0,619	-1,006
Yaşam öyküme baktığımda, olayların gelişme şeklienden memnuniyet duyarım	2,42±1,14	0,642	-0,405
Günlük yaşamın gerekleri çoğu zaman beni zorlar.	3,44±1,12	-0,521	-0,594
Bazen hayatta yapılması gereken her şeyi yapmışım gibi hissedirim	2,85±1,25	0,172	-1,014
Gündelik yaşamın çeşitli sorumluluklarıyla genellikle çok iyi baş ederim	3,86±1,00	-0,918	0,521
Kişiliğimin çoğu yönünü beğenirim	3,87±0,95	-0,796	0,305
Benim için hayat sürekli bir öğrenme, değişme ve gelişme süreci olagelmıştır.	1,66±0,90	1,511	1,209
Birçok bakımdan, hayatta başarabildiklerimi hayal kırıcı bulurum	3,44±1,31	-0,216	-1,221
Yakın ilişkileri sürdürmek benim için zor olagelmıştır.	2,70±1,40	0,205	-1,301
İnsanlar benim verici, vaktini diğerleriyle paylaşmaktan kaçınmayan biri olduğumu söyleyeceklerdir	2,11±1,25	0,938	0,168
Bence insanın kendiyile ve dünyayla ilgili görüşlerini sorgulamasına yol açacak yeni yaşantıları olması önemlidir.	4,19±1,02	-1,297	1,264
İnsanlarla sıcak ve güvene dayalı çok ilişkim olmadı.	2,19±1,35	0,772	-0,778
Hayatımda büyük değişiklikler veya gelişmeler kaydetmeye çalışmaktan çoktan vazgeçtim.	3,60±1,42	-0,549	-1,101

Tablo 11’de katılımcıların Psikolojik İyi Olma Ölçeği’nin normallik dağılımları ve her sorudan aldıkları ortalama puanları gösterilmektedir. En yüksek ortalama puan 4,42±0,77 ortalama ile “Genel olarak yaşamımda durumuma hakimimdir” en düşük ortalama 1,48±0,81 ortalama ile “Kendimi başkalarının önemli gördüğü değerlere göre değil, kendi önemli gördüklerime göre yargılarım” sorusundan elde edilmiştir.

Tablo 12. İyi Olma Ölçeği toplam ortalama puanı

Alt Boyutlar	N	$\bar{x}$	SS	%95 güven aralığında	
				Alt sınır	Üst sınır
Özerklik	304	10,223	1,360	10,071	10,377
Çevresel hakimiyet	304	7,904	1,933	7,686	8,122
Hayat amacı	304	8,717	1,942	8,497	8,936
Kendini kabullenme	304	9,384	1,511	9,214	9,555
İnsanlarla olumlu ilişkiler	304	8,236	1,826	8,030	8,443
Kişisel gelişim	304	9,970	1,786	9,768	10,172
Psikolojik İyi Olma Ölçeği Toplam Puanı	304	54,437	3,592	54,032	54,424

Paylaşma Tutum Ölçeği toplam ve alt boyut puan dağılımı Tablo 12’de gösterilmektedir. Buna göre Özerklik alt boyutunun ortalama puanı 10,223±1,360, Çevresel Hakimiyet alt boyutunun ortalama puanı 7,904±1,933, Hayat Amacı alt boyutunun ortalama puanı 8,717±1,942, Kendini Kabullenme alt boyutunun ortalama puanı 9,384±1,511, İnsanlarla Olumlu İlişkiler alt boyutunun ortalama puanı 8,236±1,826, Kişisel Gelişim alt boyutunun ortalama puanı 9,970±1,786 ve Psikolojik İyi Olma Ölçeği toplam ortalama puanı 54,437±3,592 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 13. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri ile Psikolojik İyi Olma Ölçeği Puan Ortalamalarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bulgular

Psikolojik İyi Olma Ölçeği										
Tanıtıcı Özellikler			Özerklik		Çevresel hakimiyet		Hayat amacı		Kendini kabullenme	
		n	$\bar{x}$	SS	$\bar{x}$	SS	$\bar{x}$	SS	$\bar{x}$	SS
**Yaş	18-25 yıl (1)	83	10,35	1,35	8,63	1,96	8,54	1,84	9,33	1,54
	26-35 yıl (2)	123	10,15	1,42	7,56	1,76	8,58	2,01	9,40	1,41
	36-45 yıl (3)	87	10,17	1,29	7,56	1,93	9,07	1,89	9,24	1,51
	46-55 yıl (4)	6	10,83	,98	8,67	1,51	9,00	2,68	10,33	1,51
	56 ve üstü yıl (5)	5	10,20	1,79	9,40	2,61	8,60	1,95	11,40	2,30
	F/p		0,606/0,659		5,881/0,001* 5>4, 5>1, 4>1		1,078/0,367		3,130/0,015* 5>4, 5>2, 5>1, 4>2, 4>1	
Cinsiyet	Kadın	185	10,35	1,26	7,79	1,96	8,61	2,06	9,38	1,55
	Erkek	119	10,03	1,48	8,08	1,89	8,89	1,74	9,39	1,46
	t / p		2,051/0,41*		1,238/0,217		1,251/0,212		0,093/0,926	
Medeni Durum	Evli	187	10,25	1,40	7,66	1,81	8,70	1,93	9,41	1,46
	Bekar	114	10,18	1,32	8,31	2,09	8,66	1,87	9,33	1,61
	Diğer	3	10,67	0,58	8,00	1,00	12,00	3,46	9,67	0,59
	t / p		0,255/0,775		4,080/0,018*		4,441/0,013*		0,147/0,863	
Eğitim Durumu	İlkokul	6	10,17	1,17	7,67	2,42	9,67	2,07	8,67	2,58
	Ortaokul	8	9,75	1,91	8,38	1,51	8,00	1,60	10,38	1,19

	Lise	21	10,43	1,29	7,43	2,40	9,00	2,35	9,71	1,31
	Üniversite	230	10,26	1,38	8,03	1,92	8,65	1,89	9,33	1,55
	Lisansüstü	39	10,00	1,21	7,33	1,68	8,97	2,07	9,41	1,16
	F/p		0,668/0,615		1,548/0,178		0,986/0,415		1,523/0,195	
**Gelir durumu	0-2.500 TL(1)	98	10,31	1,38	8,24	2,06	8,73	1,96	9,40	1,58
	2.501-4000 TL(2)	51	10,24	1,58	7,98	2,00	8,84	2,30	9,08	1,49
	4001-6000 TL(3)	94	10,19	1,39	7,88	1,82	8,62	1,92	9,53	1,61
	6001-10000 TL(4)	39	10,05	1,19	7,49	1,62	8,95	1,43	9,38	1,04
	10.001 TL ve üzeri (5)	22	10,27	,88	7,05	1,91	8,36	1,92	9,41	1,50
	F/p		0,265/0,900		2,365/0,043* 1>2, 1>3, 1>4, 2>3		0,435/0,783		0,748/0,560	
Yaşamın geçtiği yer	Büyükşehir	119	10,11	1,31	7,72	1,85	8,71	1,89	9,39	1,30
	İl	126	10,29	1,31	8,21	1,91	8,67	1,98	9,25	1,58
	İlçe	45	10,33	1,48	7,64	2,09	8,98	1,95	9,60	1,74
	Köy	14	10,29	1,90	7,50	2,14	8,29	2,13	9,79	1,81
	F/p		0,473/0,702		1,923/0,126		0,518/0,670		0,949/0,417	
**Meslek	Avukat (1)	5	8,60	2,07	8,00	0,71	9,60	2,70	8,40	1,14
	Doktor (2)	20	10,10	0,85	7,65	1,73	9,25	1,48	9,40	1,14
	Esnaf, ticaret vs. (3)	5	10,80	2,28	8,40	1,14	8,20	2,17	9,40	1,52
	Ev hanımı (4)	35	10,00	1,24	7,77	2,04	8,91	2,20	9,43	1,63
	Mühendis (5)	11	10,18	0,75	8,18	1,99	8,00	1,79	9,00	2,00
	Öğrenci (6)	43	10,30	1,21	8,58	2,08	8,65	1,93	9,30	1,71
	Öğretmen (7)	131	10,32	1,40	7,53	1,89	8,71	1,86	9,42	1,45
	Teknisyen (8)	9	9,78	1,72	9,22	1,72	8,22	1,30	9,89	0,93
	Diğer (Serbest Meslek vb.) (9)	45	10,31	1,43	8,16	1,88	8,64	2,22	9,42	1,59
	F/p		1,403/0,195		2,069/0,039* 8>6, 8>3, 8>5,6>3		0,675/0,713		0,505/0,852	

t: Bağımsız gruplarda t testi,

F: Bağımsız gruplarda varyans analizi, One Way Anova testi

**Bu değişkenlerin analizinde One Way ANOVA testi yapıldı. Anlamlı farklılık olduğu gösterilen değişkenlerde farkın kaynağını belirlemek için post-hoc Tukey testi yapıldı.

Tablo 13. Devamı

Psikolojik İyi Olma Ölçeği								
Tanıtıcı Özellikler			İnsanlarla olumlu ilişkiler		Kişisel gelişim		Toplam	
		n	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS
**Yaş	18-25 yıl (1)	83	8,17	2,00	10,16	1,76	55,17	3,26
	26-35 yıl (2)	123	8,19	1,91	9,88	1,90	53,75	3,64
	36-45 yıl (3)	87	8,47	1,52	9,97	1,67	54,48	3,50
	46-55 yıl (4)	6	8,50	1,38	10,00	1,10	57,33	4,93
	56 ve üstü yıl (5)	5	6,20	0,84	9,20	2,05	55,00	4,74
	F/p		2,022/0,041* 4>3, 4>2		0,583/0,708		3,083/0,016* 4>1, 4>5	

Cinsiyet	Kadın	185	8,24	1,93	10,06	1,84	54,43	3,59
	Erkek	119	8,24	1,66	9,83	1,70	54,45	3,60
	t / p		1,084/0,279		1,102/0,271		0,693/0,950	
Medeni Durum	Evli	187	8,34	1,69	9,88	1,75	54,24	3,60
	Bekar	114	8,06	2,05	10,11	1,85	54,64	3,53
	Diğer	3	8,33	1,53	10,67	,58	54,33	2,89
	t / p		0,840/0,433		0,807/0,447		3,313/0,038*	
Eğitim Durumu	İlkokul	6	8,67	1,03	10,17	2,93	55,00	4,05
	Ortaokul	8	7,38	1,30	8,38	2,33	52,25	3,96
	Lise	21	8,62	1,36	10,14	1,74	55,33	3,47
	Üniversite	230	8,20	1,93	10,01	1,70	54,49	3,57
	Lisansüstü	39	8,36	1,55	9,92	1,92	54,00	3,63
	F/p		0,823/0,511		1,718/0,146		1,267/0,283	
**Gelir durumu	0-2.500 TL (1)	98	8,16	1,94	10,05	1,89	54,90	3,33
	2.501-4000 TL(2)	51	7,73	1,91	9,82	1,68	53,69	3,68
	4001-6000 TL (3)	94	8,61	1,77	10,16	1,82	54,99	3,83
	6001-10000 TL (4)	39	8,21	1,58	9,56	1,68	53,64	3,31
	10.001 TL ve üzeri (5)	22	8,23	1,54	9,86	1,58	53,18	3,40
	F/p		2,031/0,040*	3>5, 3>4, 3>1, 5>5	0,923/0,451		2,726/0,030*	3>1, 3>2, 3>4, 1>2
**Yaşamın geçtiği yer	Büyükşehir (1)	119	8,01	2,02	10,17	1,80	54,12	3,99
	İl (2)	126	8,18	1,65	10,00	1,84	54,61	3,49
	İlçe (3)	45	8,71	1,77	9,62	1,50	54,89	2,75
	Köy (4)	14	9,14	1,35	9,14	1,88	54,14	3,42
	F/p		2,869/0,037*	4>3, 4>2	2,091/0,010*	1>2, 1>3	0,679/0,566	
**Meslek	Avukat (1)	5	7,80	1,79	9,20	2,59	51,60	2,30
	Doktor (2)	20	8,15	1,18	9,50	1,67	54,05	2,91
	Esnaf, ticaret vs. (3)	5	7,80	3,11	10,60	0,55	55,20	3,27
	Ev hanımı (4)	35	8,17	1,90	9,54	2,27	53,83	3,68
	Mühendis (5)	11	8,91	1,45	11,18	1,94	55,45	3,36
	Öğrenci (6)	43	7,86	1,39	10,14	1,47	54,84	3,09
	Öğretmen (7)	131	8,65	1,95	9,98	1,79	54,61	3,83
	Teknisyen (8)	9	7,00	1,66	9,89	,93	54,00	3,50
	Diğer (Serbest Meslek vb.) (9)	45	7,67	1,69	10,07	1,68	54,27	3,76
	F/p		2,488/0,013*	5>7, 5>4, 5>3, 7>4, 7>3	1,329/0,229		0,813/0,592	

t: Bağımsız gruplarda t testi,

F: Bağımsız gruplarda varyans analizi, One Way Anova testi

** Bu değişkenlerin analizinde One Way ANOVA testi yapıldı. Anlamlı farklılık olduğu gösterilen değişkenlerde farkın kaynağını belirlemek için post-hoc Tukey testi yapıldı.

Çalışmada yer alan katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri ile “Psikolojik İyi Olma Ölçeği” toplam puan ve alt boyutlarına ait puan ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 13’de yer almaktadır.

Çalışmadaki katılımcıların yaş, medeni durumu ve gelir durumu ile “Psikolojik İyi Olma Ölçeği” toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p<0.05$). Bu değişkenlerden; 46-55 yaş ve 56 ve üstü yıl yaş grubu toplam ortalamalarının diğer yaş gruplarından daha yüksek olduğu, bekar katılımcıların toplam ortalamalarının evli ve diğer medeni duruma sahip katılımcılara göre daha yüksek olduğu, ve 4001-6000 TL gelire sahip katılımcıların toplam ölçek puanlarının diğer gelir durumuna sahip katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahip oldukları belirlenmiştir. Bu bulgular; “yaşı büyük olanların gençlere göre”, “bekar katılımcıların, evlilere göre”, “alt ve orta gelir grubunun üst gelir grubuna göre” daha çok psikolojik iyilik haline sahip olduğu hipotezini desteklemektedir.

Çalışmadaki katılımcıların cinsiyet, eğitim durumu, yaşadığı yer ve meslek durumları ile “Psikolojik İyi Olma Ölçeği” toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olmadığı gözlenmiştir ($p>0.05$). Bu bulgular; “kadınların erkeklere”, “İlkokul ve ortaokul mezunları lise ve üniversite mezunlarına”, “kırsalda yaşamını geçirenlerin kenttekilere”, “esnaf, ticaretle uğraşan mesai zorunluluğu olmayanların memurlara göre” daha çok psikolojik iyilik haline sahip oldukları hipotezini doğrulamamaktadır. Bununla beraber, kadın katılımcılarda ve kırsal kesimde yaşamını geçirenlerde bir alt boyutta anlamlılık tespit edildiği için hipotezi kısmen desteklemektedir.

Tanıtıcı özelliklerin ölçek alt boyutlarındaki ortalamaları değerlendirildiğinde;

- 56 ve üstü yıl yaş grubu katılımcıların “*Çevresel hakimiyet*” “*İnsanlarla olumlu ilişkiler*” ve “*Kendini kabullenme*” alt puan ortalamalarının diğer yaş grubundaki katılımcılara göre anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($p<0.05$).
- Kadın katılımcıların “*Özerklik*” alt puan ortalamalarının erkek katılımcılara göre anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($p<0.05$).
- Bekar olan katılımcıların “*Çevresel hakimiyet*” ve diğer medeni duruma sahip katılımcıların ise “*Özerklik*” ve “*Hayat amacı*” alt boyut ortalamalarının evli katılımcılara göre anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($p<0.05$).

- 4001-6000 TL gelire sahip katılımcıların “*İnsanlarla olumlu ilişkiler*” ve 0-2.500 TL gelire sahip katılımcıların ise “*Çevresel hakimiyet*” alt boyut ortalamalarının diğer gelir durumuna sahip katılımcılara göre anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($p<0.05$).
- Köyde yaşayan katılımcıların “*İnsanlarla olumlu ilişkiler*” ve büyükşehirde yaşayan katılımcıların “*Kişisel gelişim*” alt boyut ortalamalarının diğer yerleşim yerlerinde yaşayan katılımcılara göre anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($p<0.05$).
- Mühendis katılımcıların “*İnsanlarla olumlu ilişkiler*” ve teknisyenlerin “*Çevresel hakimiyet*” alt boyut ortalamalarının diğer meslek durumuna sahip katılımcılara göre anlamlı olarak yüksek olduğu görülmüştür ($p<0.05$).

Karlı'nın araştırmasında (2020) kadınların erkeklere göre anlamlı düzeyde hayattan anlam bulma düzeyinin de daha yüksek olduğu çıkmıştır. Kadınların erkeklere kıyasla daha dışadönük olması bu sonucu ortaya çıkarmış olabilir.

Yetişkinlerde dindarlık ve ruh sağlığını inceleyen Baynal'ın araştırmasında (2015) erkeklerin de kadınlara göre ruh sağlığı daha olumlu bulunmuştur. Aynı zamanda bu araştırmada anlamlı olmasa da evlilerin kaygı ve umutsuzluk düzeyi daha yüksek görülmüştür.

Yaman, araştırmasında kadınların insanlara yardım ettiğinde erkeklere nazaran daha fazla mutluluk duyduklarını tespit etmiştir. Ayrıca bu çalışmada kadınlar erkeklere nazaran yardım ettiklerinde toplum tarafından daha çok sevileceklerini düşünmektedirler (Yaman, 2013).

Göçen ise (2012) çalışmamızın tersine evlilerin genel psikolojik iyilik halinin bekarlardan daha önde olduğunu tespit etmiştir. Özellikle “hayatın anlamı” boyutunda evliler istatistiksel olarak daha ön sırada yer almaktadır. Aynı zamanda istatistiksel anlamda farklılık olmasa da çalışmamızın tersine evlilerin nisbeten daha dindar olduklarını tespit etmiştir. Başka bir araştırmada da anlamlı bir farklılık olmasa da çalışmamızla paralel olarak evlilerde daha çok kaygı ve umutsuzluk görülmüştür (Baynal, 2015). Evlilikle beraber alınan sorumluluklardan dolayı böyle bir sonuca ulaşılabilirdi düşünülebilir.

Grant ve arkadaşları kentte yaşayan düşük gelirli 224 Afrika kökenli Amerikalı gençle yaptığı araştırmada strese karşı koruyucu etkenleri araştırmıştır. Kızlarda dini bağlılığın strese ve psikolojik semptomlara karşı koruyucu bir etken olarak rol oynadığını tespit etmiştir (Grant vd., 2000).

Baynal'ın araştırmasında ruh sağlığı-eğitim seviyesi ilişkisine dair bulgularda öğrenim seviyesinde artışla beraber kaygı ve umutszlukta azalma görülmüştür. Göçen de eğitim seviyesi arttıkça hayatın anlamı, kendini kabul, insanlarla olumlu ilişki kurma, bireysel gelişim gibi psikolojik iyiliğin alt boyutlarında anlamlı farklılık görülmüştür. Genel anlamda psikolojik iyilik halinde ise herhangi bir istatistiksel farklılık görülmemiştir. Çalışmamızda ise psikolojik iyi olma hali ile eğitim seviyesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Araştırmamızda “kişisel gelişim boyutu” büyükşehirde yaşayanlarda daha yüksek düzeyde görülmüştür. İnsanların kendini geliştirme imkanı bulabildikleri büyükşehirdeki olanaklardan dolayı bu sonucun görüldüğü düşünülebilir. Bununla beraber psikolojik iyiliğinin alt boyutu olan “İnsanlarla olumlu ilişkiler” boyutu istatistiksel açıdan anlamlı olarak köyde yaşayan kişilerde daha yüksek seviyede olduğu görülmüştür. Göcen'in araştırmasında da (2012) araştırmamızla paralel olarak sosyal çevreye göre psikolojik iyi olma köyde yaşayanlarda daha yüksek düzeyde çıkmıştır. Kırsalda daha az stresin olacağı, hayat mücadelesinin şehirdeki koşturma gibi olmayacağı düşünüldüğünde psikolojik iyilik halinin daha çok görüleceği yorumlanabilir.

Çalışmamızda en düşük psikolojik iyilik en üst gelir durumuna sahip olanlarda tespit edilmiştir. Kıraç'ın araştırmasında da (2007) benzer şekilde hayat anlamında bu paralellik söz konusudur. Göcen'in araştırmasında da (2012) bizimkine benzer bir şekilde alt ve orta gelir grubunun psikolojik iyilik hali; hayatın anlamı, kendini kabul, insanlarla olumlu ilişki kurma düzeyi boyutlarıyla beraber daha yüksek seviyede tespit edilmiştir.

Psikolojik iyilik konusunda çalışmamızda toplamda mühendisler birinci, esnaf ikinci sırada, öğrenciler üçüncü, öğretmenler orta sıralarda görülmüştür. Göcen'in çalışmasında da araştırmamızla paralel olarak esnaflar olumlu iletişim ve ilişki kurmada

ikinci sırada, öğrenciler ise bireysel gelişim boyutunda bizim araştırmamızda ikinci, Göcen'in araştırmasında en üstte görülmüştür. Öğretmenler ise araştırmamızda orta seviyede iken Göcen'in araştırmasında psikolojik iyi olmada ikinci sırada yer almıştır.

Tablo 14. Katılımcıların Harcama Yönelimleri, Birine Maddi Olarak Yardım Etme Durumu, İnfak Etme Durumu İle Psikolojik İyi Olma Ölçeği İle Karşılaştırılması

Tanıtıcı Özellikler		Psikolojik İyi Olma Ölçeği							
		Özerklik		Çevresel hakimiyet		Hayat amacı		Kendini kabullenme	
		$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS
**Harcama yönelimleri	Düşünerek harcama yaparım. (1)	10,19	1,28	7,62	1,83	8,80	1,81	9,44	1,46
	Harcama yaparken hiç düşünmem.(2)	10,25	,96	9,75	2,50	7,50	1,29	10,00	,82
	Rahat bir şekilde harcama yaparım.(3)	10,10	1,56	8,67	1,79	8,64	2,01	9,40	1,21
	Sadece temel ihtiyaçlarım için harcama yaparım (4)	10,27	1,91	8,80	2,31	8,13	2,59	8,93	2,46
	Temel ihtiyaçlarımın dışında fazla harcama yaparım (5)	10,44	1,34	7,96	2,01	8,74	2,20	9,24	1,61
	F/p	0,437/0,782		4,642/0,001* 2>4, 2>3, 4>3		0,830/0,507		0,679/0,607	
Birine maddi olarak yardım ederkenki beklenti durumu	Gelecekte ondan bir karşılık beklemem.	10,22	1,36	7,87	1,94	8,75	1,97	9,36	1,49
	İlerleyen zamanlarda o da bana yardım etmeli diye düşünürüm	10,33	1,33	8,50	1,76	8,22	1,44	9,78	1,83
	Kimin yardım ettiğini bildikleri zaman maddi yardım ederim	8,21	1,82	9,94	1,80	54,35	3,57	9,48	1,54
	Kimin yardım ettiğini bilmedikleri zaman maddi yardım eder	8,61	1,94	10,39	1,61	55,83	3,78	9,38	1,51
	F/p	1,201/0,655		1,820/0,178		1,242/0,266		1,295/0,256	
**İnfak etme süreci	Yardıma ulaşımın ulaşmadığına çok dikkat ederim (1)	10,31	1,31	7,81	1,89	8,63	1,97	9,43	1,49
	Yardıma ulaşma süreci ile pek ilgilenmem. (2)	9,73	1,53	8,47	2,11	9,22	1,74	9,11	1,64
	Karşımdakini koruyup kollamış olduğumu hisseder, kahramanlık yaptığımı farkına varırım (3)	8,88	1,99	8,42	2,06	9,38	1,33	8,08	2,46
	Kendimi karşımdakinin yerine koyar, duygusal süreçler ararım.(4)	7,81	1,91	8,74	1,93	9,38	1,53	8,25	1,76
	F/p	6,998/0,009* 1>2, 1>3, 2>3		4,517/0,034* 4>2, 4>3		3,601/0,049* 4>3, 4>2, 3>2		1,738/0,188	

F: Bağımsız gruplarda varyans analizi, One Way Anova testi

** Bu değişkenlerin analizinde One Way ANOVA testi yapıldı. Anlamalı farklılık olduğu gösterilen değişkenlerde farkın kaynağını belirlemek için post-hoc Tukey testi yapıldı.

Tablo 14 devamı

Psikolojik İyi Olma Ölçeği							
Tanıtıcı Özellikler		İnsanlarla olumlu ilişkiler		Kişisel gelişim		Toplam	
		$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS	$\bar{X}$	SS
Harcama yönelimleri	Düşünerek harcama yaparım.	8,17	1,85	9,95	1,73	54,17	3,62
	Harcama yaparken hiç düşünmem.	7,25	2,06	10,75	,96	55,50	2,38
	Rahat bir şekilde harcama yaparım.	8,38	1,48	9,71	1,42	54,90	3,17
	Sadece temel ihtiyaçlarım için harcama yaparım	8,73	1,33	10,27	1,67	55,13	3,50
	Temel ihtiyaçlarımdan dışında fazla harcama yaparım	8,30	2,09	10,10	2,31	54,78	3,91
	F/p	0,709/0,586		0,576/0,680		0,783/0,537	
Birine maddi olarak yardım ederken beklenti durumu	Gelecekte ondan bir karşılık beklemem.	8,21	1,82	9,94	1,80	54,35	3,57
	İlerleyen zamanlarda o da bana yardım etmeli diye düşünürüm	8,61	1,94	10,39	1,61	55,83	3,78
	Kimin yardım ettiğini bildikleri zaman maddi yardım ederim	8,24	1,73	9,14	2,20	54,29	3,30
	Kimin yardım ettiğini bilmedikleri zaman maddi yardım eder	8,24	1,84	10,03	1,74	54,45	3,62
	F/p	0,803/0,371		1,050/0,306		2,906/0,089	
**İnfak etme süreci	Yardıma ulaşmış olmama çok dikkat ederim (1)	8,15	1,88	9,99	1,78	54,32	3,64
	Yardıma ulaşma süreci ile pek ilgilenmem. (2)	8,76	1,38	9,84	1,83	55,13	3,26
	Karşımdakini koruyup kollamış olduğumu hisseder, kahramanlık yaptığımı farkına varırım (3)	8,08	2,46	9,58	1,63	54,46	3,44
	Kendimi karşımdakinin yerine koyar, duygusal süreçler ararım.(4)	8,25	1,76	10,01	1,80	54,44	3,61
	F/p	4,306/0,039* 2>4, 2>1, 4>1		0,262/0,609		1,988/0,160	

F: Bağımsız gruplarda varyans analizi, One Way Anova testi

** Bu değişkenlerin analizinde One Way ANOVA testi yapıldı. Anlamalı farklılık olduğu gösterilen değişkenlerde farkın kaynağını belirlemek için post-hoc Tukey testi yapıldı.

Tablo 14’de katılımcıların harcama yönelimleri, birine maddi olarak yardım ederken beklenti durumu, infak etme süreci ile Psikolojik İyi Olma Ölçeği ile karşılaştırılması gösterilmektedir. Buna göre katılımcıların harcama yönelimleri, birine maddi olarak yardım ederken beklenti durumu, infak etme süreci ile Psikolojik İyi Olma Ölçeği arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

Harcama yönelimleri ile Psikolojik İyi Olma Ölçeği'nin çevresel hakimiyet alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Birine maddi olarak yardım ederken beklenti durumu ile Psikolojik İyi Olma Ölçeği'nin hiçbir alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir ($p>0,05$).

İnfak etme süreci ile Psikolojik İyi Olma Ölçeği'nin Özerklik, Çevresel hakimiyet, Hayat amacı ve İnsanlarla olumlu ilişkiler alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu bulgu “psikolojik iyilik hali ile harcama yönelimi ve yardımın ulaşma süreci arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki vardır” şeklindeki hipotezi destekler biçimdedir.

Çalışmamızda harcama yaparken hiç düşünmeyen, en rahat harcama yapan grubun psikolojik iyi olma düzeyi daha yüksek çıkmıştır. Başka araştırmalarda da benzer durum söz konusudur (Baynal, 2015) da yüksek düzeyde harcama yapanların kaygı ve umutsuzluk düzeyinin en az, özsaygı düzeyini en yüksek seviyede tespit etmiştir.

3.5. Katılımcıların Psikolojik İyi Olma, Paylaşma Tutumu ve İçsel Dini Motivasyonu Düzeylerinin İlişkisel Olarak Karşılaştırılması

Tablo 15. Katılımcıların Psikolojik İyi Olma, Paylaşma Tutumu ve İçsel Dini Motivasyonu'nun İlişkisel Karşılaştırılması

		İDMÖTOPLAM	PTÖTOPLAM	PIOÖTOPLAM	özerklik	Çevresel hakimiyet	Hayat amacı	Kendini kabullenme	İnsanlarla olumlu ilişkiler	Kişisel gelişim	Kurumsal paylaşma	Bireysel paylaşma	Sosyal paylaşma
İDMÖTOPLAM	R		0,003	,093	152**	152**	,160*	179*	0,108	,039	,04	0,05 ₁	,024
	P		,961	,107	,008	,008	,005	,002	,059	,494	,483	,373	,673
PTÖTOPLAM	R	0,003		,135*	148**	,224**	0,075	,038	0,082	0,008	785*	896*	818*
	P	,961		,019	,01	0,000	,193	,514	,155	,894	0,000	0,000	0,000
PIOÖTOPLAM	R	,093	,135*		331**	406**	130*	314*	413*	490*	0,108	,164*	0,048
	P	,107	,019			0,000	,023	0,000	0,000	0,000	,059	,004	,402
Özerklik	R	152**	148**	331**		,003	,304*	163**	0,093	189**	,085	,098	197**

	P	,008	,010	0,000		,957	0,000	,004	,105	,001	,14	,087	,001
Çevresel hakimiyet	R	152**	,224**	406**	,003		,161*	,037	,122*	0,000	,217*	,177*	,177*
	P	,008	0,000	0,000	,957		,005	,515	,034	,998	0,000	,002	,002
Hayat amacı	R	,160**	0,075	130*	,304**	,161**		,402*	,061	,141*	0,018	0,038	,140*
	P	,005	,193	,023	0,000	,005			,291	,014	,76	,507	,015
Kendini kabullenme	R	179**	,038	314**	163**	,037	,402*		0,002	,059	,023	0,015	,104
	P	,002	,514	0,000	,004	,515			,972	,303	,69	,795	,071
İnsanlarla olumlu ilişkiler	R	0,108	0,082	413**	0,093	,122*	,061	0,002		0,053	0,038	,117*	0,032
	P	,059	,155	0,000	,105	,034	,291	,972		,353	,514	,041	,577
Kişisel gelişim	R	,039	0,008	490**	189**	0,000	,141*	,059	0,053		0,009	0,04	,042
	P	,494	,894	0,000	,001	,998	,014	,303	,353		,877	,484	,464
Kurumsal paylaşma	R	,042	785**	0,108	,085	,217**	0,018	,023	0,038	0,009		556*	482*
	P	,483	0,000	,059	,14	0,000	,76	,69	,514	,877		0,000	0,000
Bireysel paylaşma	R	0,051	896**	,164*	,098	,177**	0,038	0,015	,117*	0,04	556*		603*
	P	,373	0,000	,004	,087	,002	,507	,795	,041	,484			0,000
Sosyal paylaşma	R	,024	818**	0,048	197**	,177**	,140*	,104	0,032	,042	482*	603*	
	P	,673	0,000	,402	,001	,002	,015	,071	,577	,464	0,000	0,000	
** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).													
* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).													

Pearson Kolerasyon Analizi, $p < 0,05$ anlamlılık

Çalışmadan elde edilen ölçeklerin alt boyutlarının birbirleriyle karşılaştırılması yukarıdaki Tablo 15’de gösterilmektedir. Buna göre yapılan pearson kolerasyon analizi sonucu paylaşma tutumu ile psikolojik iyi olma arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = 135$, $p < 0,05$). Dolayısıyla paylaşma tutum düzeyi arttıkça psikolojik iyi olma düzeyi de artmaktadır. Bunun yanı sıra paylaşma tutumu ölçeği toplam puanı ile özerklik, çevresel hakimiyet, kurumsal paylaşma, bireysel paylaşma ve sosyal paylaşma alt boyutları arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Bu sonuç, “paylaşım tutumu ve psikolojik iyi olma arasında olumlu bir ilişki vardır” şeklindeki hipotezimizi doğrulamaktadır.

Çalışmada psikolojik iyi olma ölçeği toplam puanı ile özerklik, çevresel hakimiyet, hayat amacı, kendini kabullenme, insanlarla olumlu ilişkiler, kişisel gelişim ve bireysel paylaşma alt boyutları arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Çalışmada içsel dini motivasyon ölçeğinin toplam puanı ile psikolojik iyi olma ölçeği toplamı arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>0,05$). Bununla beraber içsel dini motivasyon ölçeği toplam puanı ile özerklik, çevresel hakimiyet, hayat amacı ve kendini kabullenme alt boyutları arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bu bulgular da “dindarlık ve psikolojik iyi olma arasında olumlu bir ilişki vardır” şeklindeki hipotezimizi kısmen desteklemektedir.

Çalışmada içsel dini motivasyon ölçeğinin alt boyutu ve toplamı ile paylaşım tutumu ölçeği arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p>0,05$). Bu da, “dindarlık ve paylaşım tutumu arasında olumlu bir ilişki vardır” şeklindeki hipotezimizi desteklememektedir.

Yaman, (2013) araştırmasında kadınların insanlara yardım ettiğinde erkeklere nazaran daha fazla mutluluk duyduklarını tespit etmiştir. Ayrıca bu çalışmada kadınlar erkeklere nazaran yardım ettiklerinde toplum tarafından daha çok sevileceklerini düşünmektedirler.

Dindarlık ile ruh sağlığı arasında pozitif, nötr yada negatif ilişki bulan çok sayıda araştırma mevcuttur. Baynal’ın araştırmasında (2015) dindarlık ile ruh sağlığı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır, öz saygı ile ters yönde bir ilişki tespit edilmiştir (Baynal, 2015). Kırac’ın araştırmasında ise (2007) dindarlık ve ruh sağlığı arasında doğrudan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bunun yanında iç güdümlü dindarların dış güdümlülere kıyasla hayatta daha yüksek anlam düzeyine sahip olduğu, varoluşsal kaygıları dindarların anlamlı ölçüde daha az yaşadıkları belirlenmiştir.

Karslı’nın (2020) araştırmasında da dini tutum ile hayatı anlamlı bulma arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir. Göcen (2012) de araştırmasında dini yönelim ile psikolojik iyi olma hali arasında özellikle hayatın anlamı boyutunda en yüksek seviye görülmek üzere istatistiki açıdan anlamlı ve olumlu bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Hayta ise

(2000) gençlerle yaptığı çalışmada dinin pratik boyutlarıyla psiko-sosyal uyum ve ruh sağlığında doğru orantı olduğunu tespit etmiştir. Krok'un araştırmasında (2015) iki çalışma yapmış, dini başa çıkma ile psikolojik iyi olma hali arasında olumlu bağlantılar tespit etmiştir.

Bergin ve arkadaşları, (1998) dini yaşam biçimi ile mental sağlık ilişkisini incelemişlerdir. 60 katılımcı ile yapılan çalışmada dindarlığın hayırsever davranış ve kişiliğinin gelişimine katkı sağladığını tespit etmişlerdir.

Fitchett ve arkadaşları (1999) 96 rehabilitasyon hastasıyla din ve sağlık ilişkisini araştırmıştır. Buna göre katılımcılarda dinin koruyucu modeli izlenmezken, teselli modeli sınırlı da olsa tespit edilmiştir. Ayrıca terapistiyle manevi konuları konuşan hastalar diğer hastalara göre terapiyi daha faydalı bulmuşlardır.

Çarkoğlu'nun araştırmasında (2016) namazı haftada birden çok kılan kişilerin ihtiyaç sahiplerine doğrudan maddi yardım etme oranı az kılanlara göre oran olarak anlamlılık göstermese de daha yüksek çıkmıştır. Az (2020) araştırmasında dindarlık ve özgecilik arasında anlamlı düzeyde olumlu bir ilişki bulmuştur. Sağır (2020) araştırmasında dini tutum düzeyi ile özgecilik düzeyi arasında pozitif ve düşük düzeyde anlamlılık tespit etmiştir.

Dini pratiklerini uygulayan, dindar camii cemaatinden oluşan katılımcılarla yapılan zekat araştırmasında ise cemaatin en çok oruç, ikinci sırada zekat, üçüncü sırada ise beş vakit namaz pratiğini yerine getirdikleri tespit edilmiştir. Dindarların neden zekat vermediği sorulduğunda ise; mal sevgisi ve biriktirme arzusu, kendini zekat mükellefi görmeme, zekat konusunda bilgi eksikliği gibi faktörleri seçtikleri görülmektedir (Bilen & Terzi, 2016).

Kişileri hayırseverliğe yönelten sebeplerden birincisi psikolojik sebeplerdir. Yardımdan dolayı mutluluk duyma, suçluluk duygusundan kurtulma, iyilikle sosyal hizmetlerde bulunma insanın ruhunu rahatlatarak motive eder. İkincisi dini motivasyondur. İslam dininde zenginin servetinde fakirin hakkının olduğu belirtilir. Ramazan ayında muhtaçları sevindirerek fitre dağıtmak bu türden bir hayır davranışıdır (Sarıyer, 2011).

Muda ve arkadaşlarının yaptığı araştırmada (2006) verilen zekat miktarının, vergilerden daha az olma sebebi motivasyon eksikliği olarak belirlenmiş ve incelenmiştir. Araştırmada bireyleri zekata motive eden faktörler sırasıyla; fedakarlık (altruizm), inanç düzeyi, kendi kendine tatmin, zekat organizasyonu, faydacı faktörler olmuştur. Başka bir çalışmada prososyal motivasyonun iş tatminine olumlu etki ettiği fakat yaşam doyumu düzeyine etki etmediği bulunmuştur (Akduru vd., 2016).

Din ve dinin davranış boyutunu oluşturan ibadetlerin ruh sağlığına olumlu etkisi vardır. Dini pratikler kişinin şahsiyetinin gelişimine faydalı olur. İnfak ibadeti de kişiye cömertlik duygusunu aşılayarak bencillikten uzaklaştırır. Sorumluluk duygusu katar. İnfak kişinin diğergam olmasını, başka insanlara yönelimini sağlayarak kişinin farkındalığını artırır. Bugün uygulanmakta olan logoterapilerde bireye anlam katma hedeflenmektedir. İnfak ibadeti ile de başkalarının mutluluğu, yoksulu sevindirme gibi hedeflerle birey hayata tutunacak değerler kazanır. Bireyin ruh sağlığının devamı için de hayatında hedef ve anlam oldukça önemlidir.

Tablo 16. Psikolojik İyi Olma, Paylaşma Tutumu ve İçsel Dini Motivasyon Ölçeklerinin Regresyon Analizi Sonucu

Model	R	R Square	Adjusted R Square	VIF Değeri	Tolerans	Change Statistics				
						F Change	df 1	df 2	Durbin-Watson	Sig. F
1	,816 ^a	,089	,061	3,845	0,319	3,175	9	294	2,387	,000

Çalışmada yapılan regresyon analizi sonucuna göre R değeri %81,6 ve R² değeri %8,9 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmadaki Durbin-Watson değeri 2,387 ve anlamlı bulunmuştur (p<0,05). Bu sonuçlardan yapılan duyarlılık testleri modelin geçerliliğini ve değişkenler arasında oto kolerasyonun olmadığını ortaya koymaktadır.

Uygulamadaki her bir değişkenin ortalamaları ve standart sapmaları hesaplandıktan sonra, çoklu doğrusal bağıntı sorunun olup olmadığına karar verebilmek için VIF (Varyans Artırma Yöntemi) değerleri hesaplanmıştır. Zira bağımsız değişkenler arasında tam ve güçlü bir ilişkinin varlığı olarak tanımlanan çoklu doğrusal bağıntının

büyük bir değer çıkması, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki net etkisini gösteren regresyon katsayısı değerinin elde edilememesi sonucunu doğurmaktadır. Çalışmada herhangi bir bağımsız değişkene ait VIF değeri 10'dan büyük (VIF değeri:3,845) ve toleransı 0,2'den küçük değildir (Tolerans:0,319). Buna göre söz konusu bağımsız değişkenlerde çoklu doğrusal bağlantı bulunmamaktadır. Bu testlerin sonuçlarından regresyon modelinin güvenle kullanılabileceğini, değişkenler arasında anlamlı ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 17. Psikolojik İyi Olma, Paylaşma Tutumu ve İçsel Dini Motivasyon Ölçeklerinin Posthoc (Bonferroni) Analizi Sonucu

	Bonferroni Statistic	df1	df2	Sig.
İDMÖTOPLAM	1,462	1	304	,034
KPTÖTOPLAM	1,962	1	304	,006
PİOÖTOPLAM	1,174	1	304	,267
Özerklik	1,664	1	304	,031
Çevresel hakimiyet	1,341	1	304	,140
Hayat amacı	1,175	1	304	,266
Kendini kabullenme	1,524	1	304	,062
İnsanlarla olumlu ilişkiler	1,670	1	304	,030
Kişisel gelişim	1,626	1	304	,038
Kurumsal paylaşma	1,604	1	304	,042
Bireysel paylaşma	1,916	1	304	,008
Sosyal paylaşma	1,621	1	304	,039

Tablo 17'de psikolojik iyi olma, paylaşma tutumu ve içsel dini motivasyon ölçeklerinin posthoc (Bonferroni) analizi sonuçları gösterilmektedir. Elde edilen sonuçlar incelendiğinde İçsel Dini Motivasyon Ölçeği'nin toplam puanı, Paylaşma Tutum Ölçeği'nin toplam puanı ile Özerklik, İnsanlarla olumlu ilişkiler, Kişisel gelişim, Kurumsal paylaşma, Bireysel paylaşma ve Sosyal paylaşma alt boyutlarının istatistiksel olarak anlamlı farklarının bulunduğu ve diğer alt boyutlara oranla daha olumlu olduklarını göstermektedir.

SONUÇ

Bu araştırmada, Şanlıurfa ilinde yaşayan katılımcıların maddi yardım, dindarlık ve psikolojik iyilik hali ilişkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda yardımseverlerin; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, medeni durum, gelir, meslek, yaşamın en çok geçtiği yer gibi demografik özelliklere göre farklılıkları yordanmıştır.

Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre; katılımcıların içsel dini motivasyon ölçeği toplam puanı ile özerklik, çevresel hakimiyet, hayat amacı ve kendini kabullenme alt boyutları arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Dinin öğretileri, insanın Ohem dünyada hem ahirette iyiliğini amaçlar. Din; bilişsel, duyuşsal, davranışsal boyutlarla kişiyi derinden etkilemektedir. Bu anlamda İslam'da iyi bir ahlaka sahip bir müslüman olabildikçe olumlu değişimlerin, kendiyile ve çevresiyle barışık bir insan modelinin gerçekleşeceği söylenebilir.

Bu çalışmada dini motivasyon ile paylaşma tutumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Araştırmanın bir diğer temel sonucu da paylaşma tutumu (infak) düzeyi arttıkça psikolojik iyi olma hali de pozitif ve anlamlı bir şekilde artmaktadır. Bilhassa İslamda zekat ve infak ibadetleri uygulandığı nisbette bireyin hayatına anlamlılık kazandıracaktır. Son yıllarda öne çıkan pozitif psikolojide de paylaşmak, fedakarlık, şükür gibi erdemlerle ruh sağlığına olumlu katkılar sunma amaçlanmaktadır. Kişi muhtaç birine yardım ettiğinde yaşadığı olumlu duygular, sorumluluk duygusu ile hareket ederek işe yaradığı hissine sahip olma, başkalarının yaralarını sarma, güzel işler ortaya çıkarabildiğini düşünmesi ve görmesinin kendisine psikolojik açıdan olumlu katkılar sağladığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan katılımcıların büyük çoğunluğu (%63,5) düşünerek harcama yaptıklarını belirtmiş, harcamada orta sıralamada yer almışlardır. Maddi yardımda da orta harcama kültürüne sahip olanların ikinci seviyede olduğu, en çok maddi yardım edenlerin harcama yaparken hiç düşünmeyenler olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç harcama kültürü ile paylaşım tutumunun paralellik gösterdiğini düşündürebilir. Bununla beraber en düşük harcama kültürünün olduğu sadece temel ihtiyaçlarını karşılayan grup

dindarlık düzeyi en yüksek olan, harcama kültürünün en yüksek olduğu grubun ise psikolojik açıdan en iyi durumda olan grup olduğu anlamlı bir biçimde saptanmıştır. Bu bağlamda imkanlar paralelinde infak edilebildiği, harcama düzeyinin psikolojiye etki ettiği, yoksulların dini motivasyonunun daha yüksek olduğu, belki de zorluklarla bu şekilde bu şekilde daha iyi mücadele ettikleri düşünülebilir.

Katılımcıların büyük oranda karşılıksız olarak maddi yardım ettikleri, gizli yardımı daha çok tercih ettikleri, infak ederken daha çok muhtaç olanları tercih ettikleri, maddi yardım sürecinde büyük oranda duygusal ve empatik davrandıkları, büyük çoğunluğun yardımın ulaşp ulaşmadığını takip ettikleri ortaya konulmuştur. Katılımcıların yaptıkları bu tercihler STK ve kurumların dikkate alması gereken önemli hususlar olarak görülmelidir.

Araştırmamızın demografik bulgularına göre; içsel dini motivasyon, paylaşma tutumu ve psikolojik iyi olma bakımından kadınlarla erkekler birbirine yakın düzeylerde olmuştur. Kadınlarda içsel dini motivasyon anlamlı olmasa da daha önde görülmüştür. Bununla beraber paylaşım tutumu kadınlarda pozitif ve anlamlı düzeydedir. Ülkemizde ve yurtdışında yapılan birçok araştırmanın sonuçları çalışmamızla paralellik göstermektedir. Kadınların dini konulara daha duyarlı oldukları, duygusal, empatik ve özgeci oldukları, toplumsal rolleri gereği daha fedakar, merhametli ve paylaşımcı oldukları için sonucun bu şekilde çıktığı düşünülebilir.

Yaş ile dindarlık düzeyi arasında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. İleri yaşlarda dindarlık düzeyi anlamlı yönde artmıştır. Bu sonucun benzerini de zıttını da bulan çalışmalar bulunmaktadır. Yaş ilerledikçe kişilerin ölüm ve ötesini daha çok göz önünde bulundurup maneviyata yöneldiği söylenebilir. Ayrıca araştırmamızda psikolojik sağlık konusunda da ileri yaş grubunun anlamlı bir şekilde önde olduğu görülmektedir. Bu durumun; ilerleyen yaşlarda iş stresi ve maiyet derdinin azaldığı, aile bireylerin sorumluluklarının azalması, kişinin daha çok kendine vakit ayırabilmesine bağlı olarak gerçekleşebileceği değerlendirilebilir.

Bekarların evlilerden anlamlı olmamakla beraber dindarlık düzeyi daha fazla, psikolojik iyilik halinin de anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Evlilerde ise paylaşım tutumunun alt boyutunda anlamlı olarak daha yüksek düzey tespit edilmiştir. Araştırmamızla paralel yada farklılık gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Evlilikle beraber artan sorumluluğun buna sebep olabileceği, çocuk yetiştirken bekarlıktaki kadar ibadete zaman ayıramayabileceği gibi durumlar değerlendirilebilir.

Gelir durumu ile dindarlık negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Paylaşma tutumu anlamlı olmamakla beraber maddi durumla doğru orantılı olarak artmaktadır. Psikolojik iyilik ise istatistiksel açıdan negatif ve anlamlı olarak maddi gelir arttıkça azalmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar araştırmamızın bulgularıyla benzer nitelikleri taşımaktadır. Gelir durumu infak miktarını arttırmayı kolaylaştırabilir ve kişi daha çok verme eğiliminde olabilir. Bununla beraber maddi imkanlar seküler bir yaşama zemin de hazırlayabilir. Mal imtihan olarak düşünüldüğünde kişinin kendini cezbeden bu imkanlara karşılık zorlandığı düşünülebilir. Öte yandan yoksul kimseler dini, zorluklarla başa çıkmada daha etkin bir şekilde kullanabilir.

Eğitim seviyesine bakıldığında ortaokul öğrenimini görenlerin dindarlık düzeyi ve ilkokul öğrenimini görenlerin paylaşma tutumu anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuştur. Geleneksel aile yapısında dini tutumun daha çok yaşanabileceği, eğitim düzeyi arttıkça bireyin farklı ortamları tecrübe edışıyle seküler bir yaşamı seçebileceği düşünülebilir. Psikolojik iyilik hali ile eğitim durumu arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Kişilerin yaşadıkları yer duygu, tercih ve davranışlarını etkileyebilmektedir. Araştırmada köyde yaşayanların içsel dini motivasyon düzeyi anlamlı olmasa da daha önde olduğu görülmüştür. Ayrıca anlamlılık görülme de büyükşehirde yaşayanların paylaşım düzeyi, ilçede yaşayanların psikolojik iyi olma düzeyi daha yüksek çıkmıştır. Kişisel gelişim konusunda büyükşehirde yaşayanlar, insanlarla ilişkiler konusunda ise köyde yaşayanlar anlamlı olarak daha yüksek düzeyde tespit edilmiştir. Büyükşehirde

kendini yetiştirme ile ilgili olanakların daha çok olması bu sonuca yönlendirebilir. Diğer taraftan küçük yerlerde dayanışma ve imecenin daha çok olması da insan ilişkilerini güçlendirmede önemli bir etken olduğu da değerlendirilebilir. Kırsal da daha az stresin olacağı, hayat mücadelesinin şehirdeki koşturma gibi olmayacağı düşünüldüğünde psikolojik iyilik halinin daha çok görüleceği yorumlanabilir.

Dindarlık açısından araştırmamızda sırasıyla; esnaf, teknisyen, mühendis, ev hanımı, öğrenci, öğretmen ve doktorlar yer almaktadır. Dindarlık ölçeği bulgularında anlamlı farklılıklar mevcuttur. Paylaşma tutumunda ise mühendis, teknisyen, öğretmen gibi meslek sahibi katılımcıların toplam ve alt ölçek puanlarının diğer meslek sahibi katılımcılara göre daha yüksek ortalamaya sahip oldukları belirlenmiştir. “kurumsal paylaşma” boyutunda ev hanımların anlamlı olarak önde olması da dikkat çekicidir. Bununla beraber öğretmenlerin bağış ve paylaşımda yüksek seviyede olduğu başka çalışmalarda da belirtilmiştir. Öğrencilerin maddi olanaklarından dolayı bu sıralamada olduğu düşünülebilir.

Psikolojik iyilik konusunda çalışmamızda toplam boyutta olmasa da alt boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar tespit edilmiştir. “Çevresel hakimiyet” boyutunda; teknisyenler birinci, öğrenciler ikinci sırada, esnaflar orta sıralarda görülmüştür. Diğer çalışmalarda da esnaf ve öğrenciler önde bulunmuştur. “İnsanlarla olumlu ilişkiler” boyutunda ise; mühendisler, öğretmenler, ev hanımları ve doktorlar anlamlı olarak daha yüksek düzeyde tespit edilmiştir. Öğretmenler araştırmamızda orta seviyede iken bazı çalışmalarda daha ön sıralardadır. Sorumluluklar konusunda rahat bir süreç yaşamaları dolayısıyla öğrencilerin, işveren ve mesai açısından esnaflık mesleğinin daha az stresi bulundurabileceği, insanlarla daha çok ilişki kurdukları ve aldıkları eğitim göz önüne alındığında öğretmen ve doktorların psikolojik iyilik halinin önde olduğu değerlendirilebilir.

Tüm bu sonuçlar göz önüne alındığında ileride yapılacak olan çalışmalar için birtakım önerilerde bulunmak mümkündür. Yardımlaşma kültürü aileden çocuğa öğretilerek verilir. Çocukluk çağında prososyal davranışlara ve özelde paylaşım tutumuna, aile ve çevrenin etkisi çeşitli demografik değişkenlerle incelenebilir. İnfak

konusu çeşitli nitel araştırmalarla da ele alınabilir. Maddi yardım süreci ile sivil toplum kurumlarının ilişkisi bağımsız değişkenlerle ele alınabilir. Birçok ibadetin işlevselliği anlatılırken zekat ana hatlarıyla geçmektedir. Zekatın psikolojik yönü daha fazla genişletilerek işlenebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. C., & Apak H. (2017). “Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri ile Özgeciliik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. Cilt. 28. Sayı. 1, 93-112.
- Ağır, M. (2017). “Sınıf İçi Sosyal Uyum Davranışlarına Yönelik, Prososyal Davranışların Kazanımına İlişkin Grup Rehberliği Örneği”. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi* , 1-32.
- Ağırman, C. (2006). “İdeal Bir Davranış Biçimi Olarak 'Empati' ve Hadislerde 'Empati' Örnekleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 10. Sayı. 2. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuifd/issue/4297/255431>
- Akbaba, S. (1994). *Grupla Psikolojik Danışmanın Sosyal Psikolojik Bir Kavram Olan Özgeciliik Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Akbaba, S. (2014). *Psikolojik Sağlığı Koruyucu Rehberlik*. Ankara: PEGEM
- Akduru, H. E., Güneri, S., & Semerciöz F. (2016). “Çalışanlarda Prososyal Motivasyon İle İş Ve Yaşam Doyumu Düzeyi İlişkisine Dair Bir Araştırma”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 4. Sayı. 38, 375-391.
- Aktaş V., & Güvenç G. B. (2006). “Kız ve Erkek Ergenlerde Saldırgan Ve Olumlu Sosyal Davranışlar İle Yaş, İlişkisel Bağlam Ve Kişiler Arası Duyarlılık Arasındaki İlişkiler”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 23. Sayı. 2, 233-264.
- Altıntaş T. T., & Bıçakçı, M. Y. (2017). “Erken Çocukluk Döneminde Prososyal Davranışlar”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Cilt. 1. Sayı. 57. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS6999>
- Altuntaş, H., Şahin, M. (2006). *Kur'an-ı Kerim Mealî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Arslan, A. (2017). *Felsefeye Giriş*. Ankara: BB101 Yayınları
- Arslan, H. (2011). Dindarlık Boyutları, Algıları ve Uygulamaları. *Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*. Cilt. 4. Sayı. 7, 39-61.
- Atar F., Çelebi İ., Erdoğan M., Yaran R., (2011). *İslam İlmihali*. İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Yayınları.

- Aydın, M. (2016). “Gelir Dağılımındaki Adaleti Sağlamada Zekat Müessesesi ve Gini Katsayısı.” *Akademik Bakış Dergisi*. Sayı. 57, 55-72.
- Ayten, A. (2009). *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayten, A. (2010). *Psikoloji ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Az, M. S. (2020). *Üniversite öğrencilerinin dindarlık ve özgecilik düzeyleri arasındaki ilişkinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin.
- Baasher T. A. (2001). “Islam and mental health”. *East Mediterranean Health Journal*. Vol. 7. No. 3, 372-376.
- Bağcı Çetin, B. & Öztürk Samur, A. (2018). “60-72 Aylık Çocukların Prososyal Davranışları İle Anne-Babalarının Prososyal Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt. 20. Sayı. 1, 1-17.
- Bahadır, A, Hökelekli H. (Ed.). (2010). *Dindarlığı Etkileyen Faktörler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Basky, G. (2000). “Does Religion Speed Recovery from Mental İllness?”. *CMAJ*. Vol. 163. No 11. <https://www.cmaj.ca/content/163/11/1497.3>.
- Batar, Y. (2014). “Değerler Eğitiminde Empatik Anlayışın Rolü”. *Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası*. Erzurum, 20 Haziran.
- Batson, C. D., Duncan, B. D., Ackerman, P., Buckley, T., & Birch K. (1981). “Is Empathic Emotion a Source of Altruistic Motivation?”. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 40. No. 2. <https://greatergood.berkeley.edu/images/uploads/Batson-EmpathySourceAltruism.pdf>
- Baycar, A. (2019). “Dini Ve Sosyolojik Boyutlarıyla Dayanışma - Yardımlaşma Olgusu”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt. 21. Sayı. 39, 199-225.
- Bayram, N. (2013). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş AMOS Uygulamaları*. İstanbul: Ezgi Kitabevi.
- BBC (2020). Türkçe Dünya Haberleri. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51171233>. Erişim Tarihi 20. 01. 2020.

- Benson, P., Dehorityl J., Garmane L., Hanson, E., Hochschwender M., Carol L., Rohr, R., & Sullivan J. (1980). "Intrapersonal Correlates Of Nonspontaneous Helping Behavior". *Journal of Social Psychology*, 110, 87-95.
- Bergin, A. E., Stinchfield, R. D., Gaskin, T. A., Masters, K. S., & Sullivan, C. E. (1988). "Religious life-styles and mental health: An exploratory study". *Journal of Counseling Psychology*, Cilt. 35. Sayı. 1, 91-98.
- Bilgin, B. (1997). "Yetim ve Kimsesiz Çocuklarla İlgili Tesis Kurmanın ve Yaşatmanın Önemi". *Diyanet İlmi Dergisi*. Cilt. 33. Sayı. 3, 4.
- Bilen, M., & Terzi, G. (2019). "Türkiye’de Yoksulluk Sorunu İle Mücadelede Zekat Kurumunun Rolü ve Gerekliliği Hakkında Camii Cemaati Üzerine Bir Araştırma." *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*. Cilt. 5. Sayı. 2, 133-167.
- Bilici, İ. E., Korkmaz, A. (2014). "Azalan Bir Toplumsal Değer Olarak Dayanışma". *Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası*. Erzurum, 19-21 Haziran.
- Bondi, L. (2003). "Empathy and Identification: Conceptual Resources for Feminist Fieldwork". *An International Journal For Critical Geographies*. Vol. 2. No. 1. <https://acme-journal.org/index.php/acme/article/view/708>
- Bozkurt, Ö. (2016). "Günümüze Örnekliği Açısından Fârâbi’nin Vizyonu". *Diyanet İlmi Dergisi*. Sayı. 1. Cilt. 52, 101-124.
- Can, A. (2016). "Kur’an’a Göre Yetimlerin Himayesi". *Diyanet İlmi Dergisi*. Cilt. 52. Sayı. 3, 141.
- Carlo, G., & Randall B. A. (2002). "Development of a Measure of Prosocial Behaviors for Late Adolescents". *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 31, No. 1, 31-44.
- Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Cirhinlioğlu, F., & Ok, Ü. (2010). "İnanç ya da Dünya Görüşü Biçimleri ile İntihara Yönelik Tutum, Depresyon ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkiler". *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı.1, 1-8.
- Cengil, M. (2003). "Depresyonu Önlemede Dini İnancın Koruyucu Rolü". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. Sayı. 2, 129-152.
- Certel, H. (1998). "İslami İbadetlerin Psiko-sosyal İşlevleri". *EKEV Akademi Dergisi*. Cilt. 1. Sayı. 3, 149-156.

- Certel, H. (1997) “Psiko Sosyal Açıdan Zekât”, AÜİFD, Sayı. 13, 329-345.
- Cüceloğlu, D. (2001). *Yeniden İnsan İnsana*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Çağrııcı, M. (2000). “İnfak”. *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. (içinde). s. 289-290. İstanbul: TDV.
- Çarkoğlu, A. & Aytaç, S. E. (2016). *Türkiye’de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik*. İstanbul: TÜSEV Yayınları.
- Çekin, A. (2013). “İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Prososyal Davranış Eğilimleri Üzerine Nicel Bir İnceleme”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt. 6. Sayı. 28, 34-45.
- Çelik, Y. "Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz’in Sosyal Hizmet Uygulamaları". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt. 7. Sayı. 14. (Güz 2019), 616-636. <https://doi.org/10.33931/abuifd.630474>
- Çüçen, A. (2013). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Demirkol, M. (2019). “Dini Bir Tutum Olarak Yardımseverlik”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Dergisi*. Cilt. 7. Sayı. 1, 212-232.
- Dökmen, Ü. (2013). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Duman, A. (2008). “Sadaka”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt. 35, 383-384. İstanbul: TDV
- Durkheim, E. (1902-1903). *Ahlak Eğitimi*. Çev. O. Adanır. İstanbul: Say Yayınevi.
- Durmuş, Z. (2003). “Sosyal Dayanışmanın Sağlanmasında Kur’an’ın Öngördüğü İdeal Model: İsar”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. Cilt. 3. Sayı. 1, 17-27.
- Duru, E. (2002). “Öğretmen Adaylarında Empati- Yardım Etme Eğilimi İlişkisi ve Yardım Etme Eğiliminin Bazı Psikososyal Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt. 12. Sayı. 12, 21-35.
- Düzgüner, S. (2019). “Pro-sosyal Davranışlarda Diğerkamlığın (Özgecilik) Tanımı ve konumu”. *Bilimname*. Cilt. 4, 351-373.
- Efe, A. (2019). “İslami Perspektifte Ekonomi Psikolojisi”. *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*. Cilt. 4. Sayı. 1, 131-152.

- Ekin, Y. (2002). "Dünyevileşmeye Bir Çözüm Olarak İnfak Anlayışı". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt. 4. Sayı. 6, 77-104.
- El- İsfahani, R. (2012). *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*. Çev. A. Güneş, M. Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Fitchett, G., Rybarczyk, B. D., DeMarco, G. A., & Nicholas, J. J. (1999). "The role of religion in medical rehabilitation outcomes: A longitudinal study". *Rehabilitation Psychology*, Vol. 44. No. 4, 333-353.
- Gazzali, E. (2002). *İhyau'ulûmi'd-din*. Cilt. 1. Çev. A. Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Glock, C. Y. (1998). *Dindarlığın Boyutları Üzerine*, Çev. G. Kehrer, Din Sosyolojisi, Derleyenler: Y. Aktay, M. E. Köktaş. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Göcen, G. (2012). *Şükür ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Grant, K. E., Okoon, J. H., Davis, T. H., Roache, N. A., Poindexter, L. M., Armstrong, M. L., & McIntosh, J. M. (2000). "Protective Factors Affecting Low-Income Urban African American Youth Exposed to Stress". *The Journal of Early Adolescence*, Vol. 20. No. 4, 388-417.
- Hasgül E., & Serpen A. (2015). "Sosyal Hizmet Uygulamalarında Empatinin Önemi ve Yardım İlişkisi Üzerindeki Etkisi". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. Sayı. 35, 37-52.
- Hayta, A. (2000). U.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İbadet ve Ruh Sağlığı (Psiko-Sosyal Uyum) İlişkisi Üzerine Bir İnceleme . *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , Sayı. 9. Cilt. 9. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/issue/13499/163163>
- Hoge, R. (1972). "A Validated Intrinsic Religious Motivation Scale", *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol.11. No. 4, 369-376.
- Hökelekli, H. (2013). *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Hökelekli, H. (2016). *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: DEM.
- İmamoğlu, E. O. & Beydoğan B. (2011). Impact of Self- Orientations and Work-Context-Related Variables on the Well-Being of Public- and Private-Sector Turkish Employees, *The Journal of Psychology*, 145:4, 267-296.

- İmamoğlu, E. O. (2004). *Çok-Boyutlu Psikolojik İyi Oluş (Psikolojik Esenlik) Ölçeği - Türkçe uyarlaması*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Jensen, J. P., & Bergin, A. E. (1988). "Mental health values of professional therapists: A national interdisciplinary survey". *Professional Psychology: Research and Practice*. Vol. 19. No. 3, 290–297.
- Es-Sabûni, M. A. (2016). *Safvetü't-Tefasir*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Nevevi, İ. (386). Riyazü's Salihin. Çev. Y. Kandemir, İ. Çakan, R. Küçük. (2011). İstanbul: Erkam Yayınları.
- Karaca, F. (2017). *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Yayıncılık.
- Karaca, F. (2001). "Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu." *EKEV Akademi Dergisi*. Cilt. 3. Sayı. 1, 187-201.
- Karadağ E., Mutaftçılar I. (2009). "İlk Ve Ortaöğretim Okulu Öğretmenlerinin Özgecilik Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma." *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt. 28, 75-92.
- Karadağ, E , Mutaftçılar, İ. (2009). "Prososyal Davranış Ekseninde Özgecilik Üzerine Teorik Bir Çözümleme". *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* , Cilt. 8, 41-69. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf/issue/48607/617524>
- Karagöz, Y. (2016). *SPSS 23 ve AMOS 23 uygulamalı istatistiksel analizler*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karahan, T. F. (1996) *Lise ve Dengi Okul Öğrencilerinin Kendini-Kabul Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Bakımından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Samsun.
- Karahöyük, M. (2013). "Din ve Ekonomi İlişkisi". *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı. 16, 193-220.
- Karakaş, A. (2017). "Paylaşma Tutum Ölçeği" Geçerlilik Çalışması ve Bazı Değişkenlerle İlişkisi. *Journal of History Culture and Art Research*, Cilt. 6. Sayı. 3, 669-681.
- Karaman, H., Çağrııcı, M., Dönmez, İ., Gümüş, S. (2016). *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karayığit, N. (2017). "Sosyo-Ekonomik Düzeyin Psiko-Sosyal Gelişim ve Dindarlığa Etkileri". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı. 7, 119-133.

- Karslı, N. (2020). “Üniversite Öğrencilerinde Hayatın Anlamı ve Dindarlık İlişkisi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı. 48, 169-201.
- Kasapoğlu, F. (2014). “İyilik Hali İle Özgecilik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt. 7. Sayı. 13. <http://www.hikmetyurdu.com/index.php/hikmetyurdu/article/view/254/pdf>
- Kaya, A. (2009). *Kur'an'da İnfak Kavramı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Kayıklık, H. (2003). “Allport’a Göre Dini Yaşayışa Gelişimsel Bir Açılım”. *Dini Araştırmalar Dergisi*. Cilt. 5. Sayı. 15, 121-138.
- Kayıklık, H . (2005). “Bireysel Yaşamda Dinsel Değişim”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı. 5. Cilt. 2, 5-23.
- Kesgin, H. (2020). “Günümüzde İbadetlerin Forma İndirgenmesinin Dini ve Ahlaki Sonuçları”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt. 7. Sayı. 1, 223-251.
- Kımtır, N. (2012). “Ergenlerde Benlik Saygısı ve Öznel Dindarlık Algısının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 9. Sayı. 17, 439-468.
- Kıraç, F. (2007). *Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara.
- Kızmaz, Z. (2003). “Ekonomik Yapı ve Suç: Bazı Araştırma Bulguları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt. 13. Sayı. 2, 279-304.
- Koç, M. (2002). *Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Koenig, G. H., & Larson, D. B. (2001). “Religion and mental health: evidence for an association”. *International Review of Psychiatry*, Vol. 13 No. 2., 67–78. doi:10.1080/09540260124661
- Krok, D. (2005). “The Role of Meaning in Life Within the Relations of Religious Coping and Psychological Well-Being”. *Journal of Religion and Health*. Vol. 54, 2292-2308. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10943-014-9983-3>
- Kumru, A., Edwards, C., Carlo, G. (2004). “Relational, Cultural, Cognitive and Affective Predictors of Prosocial Behaviors (Olumlu Sosyal Davranışların

- İlişkisel, Kültürel, Bilişsel ve Duyuşsal Bazı Değişkenlerle İlişkisi)”. *Faculty Publications, Department of Child, Youth and Family Studies*. 129, 118.
- Kurt, A. O. (2006). “İkinci Mabet Dönemi Yahudiliğine Genel Bir Bakış”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt. 10. Sayı. 2, 437-454.
- Kurtubi, M. (1997). *El Câmiu li Ahkâmi'l- Kur'an*. Çev. B. Eryarsoy. İstanbul: Buruc Yayınları.
- Kuşeyrî, A. (1980). *Risale-i Kuşeyri*. Çev. A. Arslan. İstanbul: Arslan Yayınları.
- Macit, M. (2010). “Geleneksel Hayır Anlayışının Modern Görünümleri: Kermesler”. *A. Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. Sayı. 42, 175-190.
- Maslow, A. (1954). *Motivation and Personality*. New York: Harper & Row, Publishers.
- Metin, N., Şenol, F. B. (2017). “Kaynaştırma uygulaması yapılan anasınıfında işbirliği-yardımlaşma- paylaşma davranışlarının incelenmesi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 10. No. 51. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1812>
- McGuire, A. M. (1994). “Helping Behaviors in the Natural Environment: Dimensions and Correlates of Helping”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 20. No. 1, 45–56.
- Mudo, M., Marzuki, A., Shahrudin, A. (2006) “Factors Influencing Individual Participation in Zakat Contribution: Exploratory Investigation”. *The Seminar for Islamic Banking and Finance 2006 (iBAF 2006)*. 29 – 30 August 2006, 1-10.
- Mutlu, K. (1989). “Bir dindarlık Ölçeği (Sosyoloji’de Yöntem Üzerine Bir Tartışma)”. *İslami Araştırmalar Dergisi*. Cilt. 3. Sayı. 4, 194-199.
- Onay, A. (2006). “Hac Yapan Kişilerin Hacdan Sonraki Dini Tutumları”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı. 14, 1-23.
- Özbey, S. (2009). *Anaokulu Ve Anasınıfı Davranış Ölçeği’nin (Pkbs-2) Geçerlik Güvenirlik Çalışması ve Destekleyici Eğitim Programının Etkisinin İncelenmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özdemir, A. (2015). “Psiko-Sosyal Etkileri Açısından Kuran’a Göre Zekat ve Faiz”. *İslami Araştırmalar Dergisi*. Cilt. 3. Sayı. 25, 147-159.
- Özpınar, Ö. (2011). “Hadis ve Fıkıh Edebiyatında Ortak Bir Kavram: Mürûet”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı. 32, 116.

- Öztürk, M. (2001). “Sadaka Kavramının Kur’an’daki Anlam Çerçevesi- Semantik Bir Tahlil Denemesi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı. 12/13, 457-487.
- Pearce, P. L., & Amato, P. R. (1980). “A Taxonomy of Helping: A Multidimensional Scaling Analysis”. *Social Psychology Quarterly*, Vol. 43. No. 4, 363
- Peker, H. (2003). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Pusmaz, D. (2011). “Kur’an’da İsar Kavramı”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı. 25, 77-104
- Ryff, C. D., & Keyes, C. L. M. (1995). “The structure of psychological well-being revisited”. *Journal of Personality and Social Psychology*, No. 69, 719-727.
- Ryff, C. D. (1989). “Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being”. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 57. No. 6, 1069-1081.
- Sağır, Z. (2020). “Özgecilik ve Dini Tutum: Farklı Meslek Grupları Üzerine Nicel Bir Araştırma”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt. 7. Sayı. 13, 285-319.
- Sancak, S. (2015). “Kur’an Perspektifinde Din Eğitiminde Sosyo-Kültürel Farklılıkları Anlamlandırma Sürecinde “Empati” Kavramı”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt. 3. Sayı. 6, 42-71.
- Sancaklı, S. (2016). “Hz. Peygamber’in Çocuklara Verdiği Değer Bağlamında Sokak Çocukları Sorununa Genel Bir Bakış”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt. 21,24.
- Sancaklı, S. (2006). “Hz. Peygamber’in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında İsar (Diğergamlık) Kavramına Verdiği Önem”. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. Cilt. 7. Sayı. 17, 29-56.
- Sarıcı Bulut, S. (2012). “Gazi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Değer Yönelimleri”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. Cilt. 1. Sayı. 3, 216-238.
- Sarıyer, N. (2011). “Hayırsever Tüketici Davranışı-Çanakkale Örneği-”. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. Cilt. 6. Sayı. 2, 255-268.
- Sırım, V. (2018). “Arz Yönlü Bir Ekonomi Olan İslam Ekonomisinde Zekat’ın Yeri”. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*. Cilt. 4. Sayı. 1, 110-120.

- Solak, N., Göregenli, M. (2009). “Yoksulluğa İlişkin Nedensel Atıflar Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Psikometrik Özelliklerinin Değerlendirilmesi”. *Türk Psikoloji Yazıları*. Cilt. 12. Sayı. 24, 72-89.
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2014). “Positive Psychology: An Introduction”. *Flow and the Foundations of Positive Psychology*, 279–298.
- Şentürk, H. (2009). *İbadet Psikolojisi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tarhan, N. (2012). *Güzel İnsan Modeli*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tarhan N. (2011) *Toplum Psikolojisi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- TDK (2019). Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>. Erişim Tarihi: 16. 10. 2019.
- Tirmizî, E. (1992). *Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Topbaş, O. (2013). *Son Nefes*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Topçu, N. (2018). *Ahlak*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Toy, B. (2006). *Sanat Eğitimi Alan Ve Almayan 15-17 Yaş Grubundaki Ergenlerin Sosyal Uyumlarının Ve Benlik Tasarım Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Toy Y. & Tosunoğlu G. (2017). “Sosyal Bilimler Alanındaki Araştırmalarda Bilimsel Araştırma Süreci, İstatistiksel Teknikler ve Süreci, İstatistiksel Teknikler ve Yapılan Hatalar”, *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt. 1,1–20.
- Trivers, R. L. (1971). “The Evoluton of Reciprocal Altruism”. *The Quarterly Review of Biology* Vol. 46. No. 1, 35-57.
- Yaman, F. (2013). “Tüketici Davranışı Olarak Özgeciliğin İncelenmesi”. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*. Cilt. 5. Sayı. 1,79-92.
- Yapıcı, A. (2012). “Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-analiz Denemesi”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt. 17. Sayı. 2, 1-34.
- Yapıcı, A. (2016). “Cinsiyete Göre Farklılaşan Dindarlıklar ve Kadınlarda Dinsel Yaşamın Farklı Görüntüleri”. *Dini Araştırmalar Dergisi Kadın Özel Sayısı*, 131-161.

- Yavuz, A. (2011). *H. Peygamber'in Zekat Memuru Olarak Görevlendirdiği Sahabiler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yavuzer, N. (2017). "Bir Prososyal Davranış Kaynağı Olarak Özgeci Motivasyonun İlgili Alan Yazını Işığında Değerlendirilmesi". *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt. 14-1 Sayı. 27, 105-126.
- Yazır, E. M. (2011). *Kur'an-ı Kerim Yüce Meali (Türkçe Açıklaması)*. İstanbul: Şenyıldız Yayınevi.
- Yıldız, S., Taştan Boz İ., & Yıldırım B. F. (2012). "Kişilik Tipi İle Olumlu Sosyal Davranış Arasındaki İlişki: Marmara Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma". *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt. 26. Sayı. 1, 215-233.
- Yıldız, A. (2019). "İslâm Ahlâkı Açısından İnfak, İsrâf ve İstidraç Kavram Örgüsü". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt. 6. Sayı. 38, 86-109.
- Yılmaz, H. K. (2000). "İnfak Duyarlılığı". *Altınoluk Dergisi*. Cilt. Aralık. Sayı. 178. (<http://hasankamiliyilmaz.com/infak-duyarlilik.html>)
- Zaman, A. (2015). "Özgün İslami Finansal Kurumlar İnşa Etmek". Çev. M. K. Erkan. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, Vol. 1. No. 2, 171- 194.